

Jonas JUŠKEVIČIUS

Mykolo Romerio universitetas

Vaiko interesų pirmumas dirbtinio apvaisinimo kontekste

Debatuose dėl dirbtinio apvaisinimo teisinio reguliavimo į pagalbą pasitelkiama individo teisių kalba. Viena ar kita individo teise paremtas argumentas gali pateisinti vienokį ar kitokį požiūrį į dirbtinį apvaisinimą. Šiame kontekste susikerta skirtingų individų skirtingos teisės ir interesai. Dažniausiai yra akcentuojamas porų, kenčiančių nuo nevaisingumo, noras turėti savo ar bent iš dalies savo biologinių palikuonių, tačiau būsimo vaiko interesai ir teisės dėl įvairiausių priežasčių yra nutylimi. Žmogaus teisių doktrinoje jau antras dešimtmetis konsoliduojasi vaiko interesų pirmumo principas, kuris suteikia galimybę įvertinti vaiko interesus ir teises atsižvelgiant į ateitį ir kuris laipsniškai įžengia į debatus, susijusius su dirbtinio apvaisinimo technologijomis. Šiame straipsnyje nagrinėjami vaiko interesų pirmumo principo taikymo aspektai dirbtinio apvaisinimo technologijų teisinio reguliavimo kontekste.

The language of individual rights is generally invoked in the debates concerning the legal regulation of assisted reproduction techniques. The argument based on a particular individual right could justify a particular stance on assisted procreation. In that highly controversial area different rights and interests of all subjects involved collide. Usually in these debates a desire of adult individuals for genetically related offspring is highlighted, meanwhile the rights and interests of the future child for various reasons are neglected. However, the principle of „the best interest of the child“ which is consolidating in the human rights law gradually enters into the debates. The paper analyses some aspects of the application of the best interest of the child to the legal framework of assisted reproduction techniques.

Įvadas

Naujos technologinės galimybės žmogaus prokreacijos srityje suteikia nevaisingoms poroms viltį turėti biologinį vaiką. Kitaip tariant, yra atsiliepiama į augantį socialinį poreikį dėl nevaisingumo ir sterilumo tendencijų Vakarų visuomenėje pasinaudoti tokiomis technologijomis. Dirbtinio apvaisinimo procedūros visuomenėje iš principo yra gana palankiai vertinamos – apie tai byloja ir technologijų atmainų, kurios skiriasi viena nuo kitos procedūriniu sudėtingumu ir intervencijos laipsniu, daugėjimas. Šių technologijų praktinės galimybės sukelia padarinius ne tik konkrečiam individui, bet ir visuomenei. Dėl padarinių socialinio reikšmingumo kyla kai kurie teisėti klausimai: ar troškimas turėti vaiką pasitelkiant tokias technologijas gali būti interpretuojamas kaip teisė „į vaiką bet

kokia kaina“? Ar yra pateisinama visada ir bet kuriomis aplinkybėmis pasinaudoti jomis? Kokie subjektai gali pasinaudoti šiomis technologijomis ir kokios ribos turi būti nustatytos? Akivaizdu, kad nediskutuojama apie trokštamo tikslo (vaikas), bet apie priemonių, naudojamų, kad būtų pasiektas šis tikslas, legitimumą.

Nenuostabu, kad debatuose dėl dirbtinio apvaisinimo teisinio reguliavimo apimties į pagalbą pasitelkiama individo teisių kalba. Viena ar kita individo teise paremtas argumentas gali pateisinti vienokį ar kitokį požiūrį į dirbtinio apvaisinimo ribojimo apimtį. Tačiau šiame kontekste susikerta skirtingų individų skirtingos teisės ir interesai: suaugusiųjų individų interesas turėti vaikų; motinos teisė į sveikatos priežiūrą, vaiko, gimsiančio pasitelkus tokį būdą, teisė vystytis patenkinamoje aplinkoje, paties žmogaus embriono žmogiškasis orumas, ir, be abejo, taip pat nepamirštama paminėti mokslininko laisvę atlikti mokslinius tyrimus ar reprodukcinės medicinos profesionalų profesinę autonomiją. Viešame diskurse dažniausiai akcentuojamas porų, kenčiančių nuo nevaisingumo, noras turėti savo ar bent iš dalies savo biologinių palikuonių, reprodukcinių technologijų specialistų galimybės padėti tokioms poroms. Kita vertus, stebint debatus yra akivaizdu, kad būsimo vaiko interesai ir teisės dėl įvairiausių priežasčių yra nutylimi. Akivaizdu yra ir tai, kad vaikas, gimsiantis pasitelkus šias technologijas, yra labiausiai pažeidžiamas subjektas, jau nekalbant apie tai, kad jo interesai teisiškai negalėjo būti ginami, kai buvo priimtas sprendimas jį pradėti, nes jis, kaip teisės subjektas,¹ dar neegzistavo. Tačiau žmogaus teisių doktrinoje jau antras dešimtmetis konsoliduojasi vaiko interesų pirmumo principas, kuris suteikia galimybę įvertinti vaiko interesus ir teises iš ateities perspektyvos ir kuris laipsniškai įžengia į debatus, susijusius su dirbtinio apvaisinimo technologijomis.²

Vaiko interesų pirmumo principo įtraukimas į šiuos kontraversiškus debatus logiškai iškelia klausimą, ar tuomet pagrįstai valstybė ar religija kaltinama siekiu kontroliuoti tokią privačią savo piliečių sferą kaip prokreacija. Šiame straipsnyje iškeliamas hipotezė, kad dirbtinio apvaisinimo reguliavimas įstatymu, atsižvelgiant į vaiko interesus, reiškia ne valstybės nepasotinamą ir nepamatuotą norą kontroliuoti, bet siekimą užtikrinti labiausiai pažeidžiamų subjektų, susijusių su dirbtiniu apvaisinimu, t. y. vaikų, gimsiančių pasitelkus dirbtinį apvaisinimą, teises ir interesus.

Šio straipsnio tikslas yra panagrinėti vaiko interesų pirmumo principo taikymą dirbtinio apvaisinimo technologijų kontekste ir išsiaiškinti, ar heterologinis dirbtinis apvaisinimas yra suderinamas su vaiko interesų pirmumo principu.

Vaiko interesų pirmumo principas tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose

Vaiko interesų pirmumo (angl. „*the best interest of the child*“, „*child welfare*“; kiti liet. atitikmenys „*geriausi vaiko interesai*“, „*vaiko gerovė*“, „*prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas*“) principas yra palyginti nenaujas. Jis pirmą kartą tarptautiniu mastu buvo suformuluotas 1959 m. Vaiko teisių deklaracijoje, o vėliau konsensuso pagrindu įtrauktas į Vaiko teisių konvencijos tekstą (1989), kur tapo vienu iš pagrindinių Konvencijos teisinių principų. Daugelyje nacionalinės teisės sistemų vaiko interesų pirmumo principo koncepcija jau nekelia abejonių dėl savo paties egzistavimo, o būtent

todėl, kad „vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek ir po jo“ (Vaiko teisių konvencijos Preambulė), jis tapo pagrindiniu teisės principu daugelio šalių šiuolaikinėje šeimos teisėje.

Konvencijos 3 str. nustato, kad vaiko interesų pirmumo principas turi būti visų su vaiku susijusių veiksmų ir sprendimų pirmaeilė aplinkybė. LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnis taip pat nustato, kad „visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus“. Civilinio Kodekso 3.3 str. irgi vienareikšmiškai nustato, kad reglamentuojant šeimos santykius turi būti remiamasi ir „prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu“. Šio principo privalo laikytis tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės, vietos savivaldos ir visuomeninės institucijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys. Tai reikštų, kad tie, nuo kurių priklauso sprendimų priėmimas, tarp jų tiek viešosios, tiek privačios socialinės saugos institucijos, teismai, vykdomosios ir įstatymų leidybos institucijos, privalo identifikuoti vaiko interesus visumos kontekste, *kartu įvertindami ir vaiko interesus iš ateities perspektyvos*. Šis principas apima platų veiksmų, į kuriuos privaloma atsižvelgti priimant teisėtą ir teisingą sprendimą, spektrą ir juo siekiama, kad konkretus vaikas būtų dėmesio centre, priimant su juo susijusius sprendimus. Interesų konflikto atveju turi būti atsižvelgiama į konkretaus vaiko interesus juos priešinant atskirų šeimos narių ar bendriesiems interesams. Taip pat, jeigu konfliktuoja keli to paties vaiko interesai, turi nusverti interesai, atspindintys vaiko gerovę iš ateities perspektyvos.³

Tačiau reikia pažymėti, kad vaiko interesų pirmumo principas mokslinėje literatūroje yra vertinamas nevienareikšmiškai, ypač dėl šio principo taikymo kai kuriose praktinėse situacijose, pvz., nustatant vaiko gyvenamąją vietą po tėvų skyrybų⁴ ar dirbtinio apvaisinimo kontekste⁵. Be to, jis yra vienas iš aptakiausių principų ne tik Vaiko teisių konvencijos tekste, bet ir apskritai tarptautinėje žmogaus teisių doktrinoje. Nuomonės skiriasi visų pirma dėl paties principo turinio ir daugiausia kritikos gaunama dėl apibrėžimo nebuvimo. Kita vertus, Konvencija nesiekė ir negalėjo nustatyti, kaip šis principas gali būti taikomas konkrečioje situacijoje, nes principo prasmė gali kisti priklausomai nuo situacijos turinio. Diskusijos kyla dėl pačios vaiko interesų pirmumo principo ir vaiko teisių tarpusavio sąveikos. Ar Konvencijoje įtvirtintų vaiko teisių modelis yra platesnis negu vaiko interesų pirmumo principas ir jis tokiu būdu apima ir pastarąjį? Ar atvirkščiai, minėtas principas yra viršesnis, ir tokiu būdu vaiko teisės subordinuojamos šiam principui? Ar galima diversifikuoti atvejus, kai vienu atveju konkrečios vaiko teisės taikymas turi turėti pirmenybę, o kitu atveju – vaiko interesų viršenybės principas?

Vienareikšmiško atsakymo nėra. JT Žmogaus teisių komitetas ne kartą yra pažymėjęs, kad vaiko interesų pirmumas yra teisė, kuri yra išdėstyta tarp kitų Konvencijos teisių. Kita vertus, sisteminė Konvencijos analizė leidžia teigti, kad vaiko, kaip labiausiai pažeidžiamo asmens, interesų viršenybės principas yra naujoviško pobūdžio instrumentas, leidžiantis veiksmingai spręsti su vaiku susijusius klausimus. Tai plačios apimties nuostata, nurodanti būdą, kaip turi būti realizuojamos visos vaiko teisės. Principas yra tiesiogiai susijęs su teisių, įtvirtintų Konvencijoje, įgyvendinimu, jo taikymas gali būti lemiamas situacijose, kurios nėra aiškiai numatytos pačioje Konvencijoje, bet kurios neabejotinai yra tiesiogiai susijusios su vaiko gerove.

Tačiau galima teigti, kad vaiko interesų pirmumo principo pagrindas yra žmogaus orumo principas, iš kurio kyla visos prigimtinės žmogaus teisės. Žmogaus orumas ir yra tas pagrindas, ant kurio realizuojasi vaiko tapatumas, savigarba, savęs įgyvendinimas. Vaiko interesų pirmumo principas Konvencijoje yra laikomas vienu iš pagrindinių jos principų kartu su nediskriminavimo principu, su teise į gyvybę, išgyvenimą ir vystymąsi bei su dalyvavimo principu. Šie principai yra ne tik žmogaus orumo išvestinės, bet kartu ir vaiko žmogiškojo orumo sudėtiniai elementai. Kiekvienas iš šių principų yra *esminis*, laiduojant vaiko asmens tapatumo formavimąsi. Kiekvienos vaiko teisės realizavimas turi būti vertinamas remiantis šiais esminiais principais.⁶

Vaiko interesų pirmumo principas dirbtinio apvaisinimo kontekste

Vaiko interesų pirmumo klausimas dirbtinio apvaisinimo kontekste gali būti išskiriamas dviem lygmenimis: mediciniu bei psichosocialiniu. Abu šie lygmenys yra svarbūs, nors, kaip rodo Europos šalių praktika, daugiau diskutuojama dėl gimiančio vaiko psichosocialinės gerovės, o vaiko gerovės medicininis aspektas yra nutylimas, preziumuojant jį kaip neaktualų. Pripažįstama, kad dirbtinio apvaisinimo medicininis saugumas yra įvairių spėliojimų objektas, nes pirmieji vaikai, gimę pasitelkus tokias technologijas, dabar yra jaunuoliai⁷, praktiškai nėra ir šių jaunuolių tyrimų, ypač ilgalaikių.⁸ Autoritetinga Britų medicinos tyrimų taryba 2004 m. ataskaitoje dėl dirbtinio apvaisinimo technologijų įvertinimo dabartinę situaciją dėl dirbtinio apvaisinimo technologijų saugumo apibūdino taip: „nors dabartiniu metu plačiai reiškiamas įsitikinimas, kad dirbtinio apvaisinimo technologijos yra, bendrai paėmus, saugios, tačiau tai patvirtinantys įrodymai, ypač žvelgiant iš ilgalaikės perspektyvos, yra silpni, palyginti su kitomis panašiai išgalėjusiomis klinikinėmis technikomis“⁹. Tiesa, esama fragmentiškų šios problemos iškėlimo į socialinių debatų lygmenį atvejų. Pvz., kyla pagrįstų abejonių dėl vieno iš agresyviausių dirbtinio apvaisinimo *in vitro* (mėgintuvėlyje) metodų – intracitoplazminės spermatozoidų injekcijos (toliau ICSI) saugumo.¹⁰ Prancūzijoje šiuo klausimu vyko diskusijos Nacionaliniame konsultaciniame etikos komitete. Jomis remdamasi Prancūzijos Vaiko teisių ombudsmeno tarnyba savo ataskaitoje JT Vaiko teisių komitetui konstatavo, kad Prancūzijoje, kaip ir kitose šalyse, ICSI procedūros pradėtos atlikti praktikoje, pažeidžiant Niurnbergo kodekso nuostatas, t. y. pradėti tiesioginiai eksperimentai su žmogumi, prieš tai neatlikus analogiškų tyrimų su gyvūnais.¹¹

Kalbant apie vaiko interesų pirmumo principo medicininį aspektą, dalis debatų dalyvių, prieštaraujančių dirbtinio apvaisinimo reguliavimui, mano, kad būtent reprodukcinės medicinos profesionalų savireguliacijos mechanizmas, skatinantis siekti aukščiausių medicinos standartų, užtikrina vaiko gerovę, tad nėra jokios būtinybės bet kuriuo sprendimų priėmimo lygiu pasitelkti į pagalbą šį teisės principą.¹² Šis argumentas taip pat yra paremiamas teiginiu, kad dirbtinis apvaisinimas yra iš esmės privatus sandoris tarp nevaisingų užsakovų ir dirbtinio apvaisinimo paslaugų teikėjų.¹³ Taip dirbtinis apvaisinimas turėtų būti atskirtas nuo viešosios politikos svarstymų, nebent jei tai būtų susiję su visuomenės sveikatos finansavimo reikalais. Reguliavimo priešrinkai pateikia kaip pavyzdį Suomijos atvejį, kai patys reprodukcinės medicinos bendruomenės nariai be reguliuojančių insti-

tucijų įtakos yra linkę implantuoti į motinos gimdą ne daugiau kaip vieną embrioną, kad būtų išvengta daugybinio nėštumo, keliančio grėsmę tiek moters, tiek vaisiaus sveikatai, komplikacijų.¹⁴ Tačiau savireguliacijos modelio šalininkai visuomet linkę nutylėti svarbų faktą – absoliuti dauguma reprodukcinės medicinos praktikos yra privačiose rankose. Lygiai taip pat nutylimi ir interesų reprodukcinėje medicinoje kylantys konfliktai.

Psichosocialinis vaiko interesų viršenybės aspektas susilaukia daugiau dėmesio debatuose dėl dirbtinio apvaisinimo reguliavimo, nors ir jis nestokoja kontraversiškų vertinimų, ypač žvelgiant suaugusio individo autonomijos požiūriu. Dažniausiai yra diskutuojama dėl donorų lytinių ląstelių (tiek vyriškų, tiek moteriškų) panaudojimo dirbtinai apvaisinant moterį, kai vienas iš poros partnerių yra sterilus (dirbtinis heterologinis apvaisinimas), nors egzistuoja problemų ir homologinio dirbtinio apvaisinimo atveju, pvz., moters apvaisinimas nestabilioje partnerystėje arba moters apvaisinimas mirusio sutuoktinio lytinėmis ląstelėmis. Heterologinio dirbtinio apvaisinimo atveju išsiskleidžia ypač platus problemų spektras, tad būtina įvertinti vaiko, gimsiančio pasitelkus tokį būdą, interesus iš ateities perspektyvos: vienišų moterų bei lesbiečių porų apvaisinimas, moterų apvaisinimas po menopauzės, embrionų donorystė, surogatinė motinystė bei donorystės anonimiškumas. Šis problemų spektras sukuria daugybę implikacijų šeimos teisei, joms apžvelgti reikėtų ne vienos mokslinės studijos. Tačiau yra verta panagrinėti, ar apskritai heterologinio dirbtinio apvaisinimo praktika¹⁵ neprieštarauja būsimo vaiko interesams.

Vaiko teisių konvencija įtvirtina vaiko teisę žinoti savo biologinius tėvus ir būti jų globojamam, kai tai yra įmanoma (7 str.). Šiuo klausimu išsiskiria du požiūriai į tėvystės ryšių pobūdį. Pirmasis požiūris, įtvirtintas minėtoje Konvencijos nuostatoje, atspindi tūkstantmetę šeimos teisės tradiciją, kurioje prioritetas yra suteikiamas biologiniams tėvystės ryšiams. Kita vertus, ne ką senesnio įvaikinimo instituto, kai teisėti vaikai ir įvaikiai savo teisėmis yra sulyginti, egzistavimas leistų manyti, kad tam tikra prasme socialinė tėvystė sumenkina biologinę giminystės duotybę. Tačiau kalbant apie įvaikinimo institutą, reikia pabrėžti, kad jo paskirtis yra apsaugoti jau gimusio vaiko, kuris dėl įvairiausių priežasčių neteko vieno ar abiejų tėvų, taip pat ir įvaikinančios šeimos interesus, bei įtvirtinti su tuo susijusias tarpusavio pareigas, analogiškas pareigoms, kylančioms iš biologinės tėvystės ryšių.¹⁶ Kitas požiūris iškelia socialinius tėvystės ryšius, kai biologiniai tėvystės ryšiai tampa nereikšmingi. Iš feministinės pakraipos šeimos sociologijos akademinių tekstų tokios socialinės tėvystės atmainos, kaip „psichologinė tėvystė“, „*de facto* tėvystė“ ar „tėvystė estopelio pagrindu“, yra pradedamos perkelti ir į teismų sprendimus (tiesa, kol kas tai labiau būdinga anglosaksų teisės tradicijos šalims).¹⁷

Heterologinio dirbtinio apvaisinimo technologijų taikymas kuria naujas šeimos asimetrijas, tiesiogiai susijusias su tėvystės subjektų daugėjimu. Atsiranda, pavyzdžiui, daugtėvystės (biologinis tėvas – donoras ir socialinis tėvas) arba daugmotinystės (biologinė motina taip pat gali nesutapti su socialine motina) fenomenas.¹⁸ Dažniausias heterologinio apvaisinimo atvejis, kai tik viena motina turi genetinį ryšį, o nevaisingas motinos sutuoktinis (partneris) be išlygų sutinka būti donoro pakaitalu (taip pat ir dėl kaltės jausmo, kuris kyla žmonos, geidžiančios motinystės, atžvilgiu). Nors iš pradžių situacija, atrodytų, priimtina porai, vėliau dažnai gali kilti psichologiniai konfliktai (tai patvirtina ir socialinių bei šeimos santykių kokybiniai tyrimai)¹⁹: tėvas ima traktuoti gametų dovanojimą

kaip biologinę neištikimybę, netgi pasireiškia jo konkurencijos jausmas donoro atžvilgiu, tai dar labiau sukomplikuoja jo savigraužą dėl savo sterilumo, jis dažnai gali jausti socialinę tėvystę kaip svetimkūnį ir t. t. Tad toks klimatas šeimoje turi poveikį ir augančio vaiko socialinės-psichologinės tapatybės formavimuisi.²⁰

Kita problema, susijusi su heterologiniu dirbtiniu apvaisinimu, yra donorų anonimiškumo klausimas. Daugelyje šalių, kuriose yra įteisintas šis apvaisinimas, teisės aktuose yra įtvirtintas lytinių ląstelių donoro anonimiškumo principas, t. y. vaikas, pradėtas tokiu būdu, neturi teisės žinoti vieno iš biologinių tėvų (kai kuriais atvejais ir abiejų biologinių tėvų). Iš pradžių šios teisės nuostatos paskirtis buvo apsaugoti suaugusiųjų asmenų teisę į privatumą, o vėliau paskirties interpretacija buvo išplėsta, įtraukiant ir vaiko geriausių interesų apsaugą. Vaiko teisių konvencijos 7 straipsnis įpareigoja valstybes gerbti vaiko teisę žinoti savo biologinius tėvus ir būti jų globojamam, kai tai yra įmanoma. Kita vertus, Konvencijos 8.2 str. numatoma, kad „jei vaikui neteisėtai atimama dalis ar visi jo tapatybės elementai, valstybės dalyvės suteikia jam paramą ir apsaugą, reikalingą jo tapatumui kuo skubiau atkurti“. Veiksmo aplinkybė „neteisėtai“ buvo įtraukta į Konvencijos tekstą primygtinai reikalaujant Argentinai, Norvegijai ir Nyderlandams, nors, kaip pažymėjo Australijos atstovas Konvencijos parengiamųjų darbų metu, galima suprasti egzistavusią teisinę situaciją šiose šalyse, tačiau dalies ar viso vaiko tapatumo „teisėtai“ atėmimas yra paprasčiausiai neįsivaizduojamas.²¹ Taigi biologiniai vaiko tapatybės elementai yra vieni iš esminių, kurių valstybės negali savo nuožiūra atimti iš vaiko. Šios teisės įtvirtinimas yra atsakas į moralinio pobūdžio problemą, kai kam nors yra nustatoma, kad jam nepriklauso tai, kas kitiems priklauso kaip savaiame aiškus dalykas; o nustatantysis turi teisę to neduoti ar tai visokeriopai trukdyti.

Donorų anonimiškumo klausimu tampa aktuali jau paminėtų nuomonių dėl tėvystės ryšių pobūdžio priešprieša: biologinių tėvystės ryšių prioritetas, atspindintis šeimos teisės tradiciją, bei modernioji tėvystės ryšių samprata, kai iškeliami socialiniai tėvystės ryšiai. Konvencijos 7 straipsnio išlyga „kai tai įmanoma“ taip pat kelia teorinių ginčų: vieni šią išlygą sieja su kai kuriais atvejais pasireiškiančiu paties vaiko interesu nežinoti savo biologinių tėvų, kiti tai sieja su objektyviomis priežastimis, kai valstybės institucijos turi ribotas galimybes išsiaiškinti vaiko kilmę (pvz., vaikai pamestinukai).

Tačiau galima teigti, kad yra stebima tendencija nacionaliniuose teisės aktuose ir teismų praktikoje teikti pirmenybę pastarajai, siaurai interpretacijai. Donorų anonimiškumo klauzulės buvimas kai kurių valstybių dirbtinio apvaisinimo įstatymuose galėtų būti aiškintinas tuo, kad heterologinio apvaisinimo praktika įsigalėjo dar tuo metu, kai tik prasidėjo įsivaikintų asmenų judėjimas už teisę sužinoti savo biologinius tėvus,²² kitaip tariant, dauguma šių valstybių įtvirtino donorystės anonimiškumo principą dar prieš Vaiko teisių konvencijos priėmimą (priimta JT Generalinėje Asamblėjoje 1989, o įsigaliojo, surinkus reikiamą ratifikacijų skaičių, 1990 m.). Konvencijos 7 str. nuostata daug prisidėjo prie besiformuojančios laipsniškos nacionalinės įstatymų leidybos tendencijos atsakyti kažkada įtvirtinto donorų anonimiškumo principo. Be to, vaiko tapatumo turinys Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos dinamiškos interpretacijos dėka pateko į šios Konvencijos 8 str., nustatančio asmens teises į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, apsaugos sritį.²³ Kai kurios šalys iš karto savo teisę adaptavo prie naujos žmogaus

teisių realijos.²⁴ Pvz., Austrijos 1992 m. Dirbtinio apvaisinimo įstatymas interpretavo Vaiko teisių konvencijos 7 str. įtvirtintą vaiko teisę žinoti savo tėvus ir Europos žmogaus teisių konvencijos 8 str. įtvirtintą teisę į šeimos gyvenimo gerbimą, kaip pagrindą, kurio negali nusverti donoro anonimiškumo įteisinimas. Šveicarija Vaiko teisių konvencijos 7 str. nuostatą 1992 m. įtraukė į savo Konstituciją. Kitos šalys teisinio donorių anonimiškumo atsisakė vėliau ir tokį įstatymų leidėjo apsisprendimą iš dalies paskatino mokslinės studijos, pasirodžiusios mokslinėje spaudoje apie 2000 m. ir pateikusios svarių įrodymų dėl donorių anonimiškumo daromos psichologinės žalos vaikams, pradėtiems pasitelkus anoniminius donorus²⁵. Kita vertus, negalima nuvertinti ir nusistovėjusio konkrečios šalies įstatymo leidėjo požiūrio į dirbtinio apvaisinimo technologijų reguliavimą: vienur jis remiasi teisininkų požiūriu, į pirmą vietą iškeliant žmogaus teisių doktrinos svarbą, kitur – reprodukcinės medicinos atstovų požiūriu, suteikiant kuo platesnę profesinę autonomiją. Norvegija biotechnologijų taikymo medicinoje įstatymu donorių anonimiškumo privilegiją atšaukė 2003 m., Nyderlandai tai padarė 2004 m. (verta prisiminti, kad būtent šios šalys Vaiko teisių konvencijos parengiamųjų darbų metu primygtinai reikalavo, kad kai kuriais teisės aktų numatytais atvejais būtų leidžiama neatskleisti vaikui kai kurių jo tapatybės elementų). Kitas šalis, pavyzdžiui, Didžiąją Britaniją, donorių anonimiškumo atsisakyti paskatino teismų sprendimai. Nors toks svarbus vaiko, gimusio pasitelkus donorių, tapatybės elementas, kaip teisė žinoti savo tėvus, tiesiogiai dar nebuvo nagrinėjamas Europos žmogaus teisių institucijų praktikoje, pastarosios šalies teismai turėjo progos pasisakyti apie tai. Pvz., Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas byloje, kurioje šešerių metų vaikas kovojo už savo teisę žinoti biologinį tėvą, konstatavo, kad EŽTK 8 str., įtvirtinančio teisę į privatų ir šeimos gyvenimą, apsauga apima ir asmens tapatumo sąvoką, taip pat ir asmens kilmę, ir galimybę suvokti ją.²⁶ Taip, anot teismo, yra visiškai akivaizdu, kad ir vaikas, gimęs dirbtinės inseminacijos būdu, gali norėti žinoti apie savo kilmę. Jungtinė Karalystė, remdamasi teismo išvada, 2004 m. Įstatymu dėl dirbtinio apvaisinimo kontroliuojančios institucijos nustatė naujas taisykles, kurių pagrindu nauji lytinių ląstelių donoriai nuo 2005 m. balandžio mėn. neturi anonimiškumo privilegijos.²⁷ Kita vertus, kalbant apie stebimą donorių anonimiškumo atsisakymo nacionaliniuose teisės aktuose tendenciją, reikia pažymėti ir JT Vaiko teisių komiteto vaidmenį: Komitetas atvirai kritikavo Daniją, Prancūziją, Norvegiją ir Jungtinę Karalystę dėl jų teisės aktuose įtvirtinto donorių anonimiškumo principo, kaip prieštaraujančio vaiko interesų pirmumo principui bei vaiko teisei žinoti savo tėvus (Norvegija ir JK, kaip minėta, anonimiškumo atsisakė).²⁸

Nors anoniminės donorystės atsisakymas tiek socialiniu, tiek psichologiniu ar teisiniu požiūriais išsprendžia vienas problemas, tačiau iškelia kitas. Kita vertus, anonimiškumo uždraudimas teisės aktuose geriausių vaiko interesų vardu, neskatina tėvų vaikams atskleisti jų tikrąsias pradėjimo aplinkybes – tai iliustruoja Švedijoje atliktas tyrimas. Šioje šalyje anoniminė lytinių ląstelių donorystė buvo uždrausta dar 1985 m.: įstatymu tėvai yra įpareigojami informuoti vaikus, sulaukus jų „pakankamo brandumo“.²⁹ Tyrimas parodė, kad 90 proc. tirtų šeimų dar buvo nepasiryžusios atskleisti vaikams jų biologinės tapatybės. Bendrai paėmus, heterologinio dirbtinio apvaisinimo pagrindiniai šalininkai yra reprodukcinės medicinos bendruomenė, suinteresuota pateikti dirbtinio apvaisinimo paslaugas kiek įmanoma platesniam subjektų ratui, nepriklausomai nuo to, ar subjektai

yra objektyviai nevaisingi (pvz., vienišų moterų apvaisinimas). Donorų anonimiškumo nebuvimas yra visuomet minimas kaip rimta kliūtis reprodukcinės medicinos plėtotei ir įstatymų leidybos iniciatyvos, kuriomis siekiama harmonizuoti nacionalinę teisę su Vaiko teisių konvencijos 7 ir 8 str. nuostatomis, sulaukia stipraus lobistinio pasipriešinimo. Pvz., Suomijoje, vienoje iš nedaugelio Europos šalių, neturinčioje įstatyminio dirbtinio apvaisinimo reguliavimo, įstatymo parengimo bandymai žlugo, kai Sveikatos apsaugos ministerija, atstovaudama reprodukcinės medicinos interesams, pasipriešino Teisingumo ministerijos siūlymams atšaukti donorų anonimiškumą.³⁰ Pasirodanti moksliniai tyrimai apie probleminius heterologinio dirbtinio apvaisinimo psichosocialinius aspektus yra linkstama nutylėti, tačiau palankiai ir gausiai profesinėje mokslinėje spaudoje interpretuojami tie moksliniai tyrimai, kurie nenustato kokių nors vaikų, pradėtų pasitelkus donorus, emocinės raidos ypatumų.³¹ Bet kuriuo atveju pasirodantys moksliniai tyrimai signalizuoja, kad atėjo laikas iš vaiko teisių ir interesų perspektyvos permąstyti ilgą laiką medicinos praktikoje vyravusį įsitikinimą, kad heterologinio apvaisinimo problema nereikšminga.

Vaiko interesų pirmumas ir kiti konkuruojantys interesai

Nors vaiko interesų pirmumas mažai kam kelia abejonių, tačiau yra bandoma abejoti, remiantis anglosaksų teisės tradicija, kad vaiko gerovės principo taikymas DA kontekste gali turėti įtakos diskriminacijai bent keliais aspektais: pažeidžiama asmenų reprodukcinė laisvė, t. y. teisė turėti ar neturėti vaikų, taip pat ir laisvė pasirinkti vaiko pradėjimo būdą³²; diskriminuojami tėvai, kurie, pasitelkę aprobuotas DA technologijas, galėtų susilaukti vaikų, kitų tėvų, kurie gali susilaukti vaikų natūraliu būdu, atžvilgiu (tai reikštų ne tik neteisėtą reprodukcinės autonomijos suvaržymą, bet ir savotišką tėvystės „licencijavimą“)³³; taip pat yra diskriminuojami asmenys, turintys skirtingą požiūrį, kas yra šeima, t. y. jiems yra primetamas „oficialus“ šeimos modelis (šiuo atžvilgiu būtų diskriminuojamos vienišos moterys ir lesbietės).³⁴ Kai kurie teoretikai bando abejoti, kad vaiko interesų pirmumas apskritai yra netaikytinas dirbtinio apvaisinimo technologijų aplinkoje, nes geriausiai atveju „vaiko gerovės principo taikymas yra nesąžiningas ir neteisėtas“, o blogiausiai atveju „nenuoseklus ir iš esmės bereikšmis“, nes „vaiko, kuris dar neegzistuoja, gerovė, paprastai ir grubiai tariant, nėra teisės reikalas“ arba ši „šeimos teisės apsauginė funkcija yra taikytina tik jau egzistuojančiam vaikui, ir neturi nieko bendra su poros pasirinkimu iki vaiko pradėjimo“³⁵.

Bendroji prieštaravimų vaiko interesų pirmumo principui matrica – asmens autonomijos principo kaip prioritetinės vertybės iškelimas, ja remiantis yra vertinami veiksmai, kurie iš pirmo žvilgsnio, atrodo, niekam nedaro žalos. Šis požiūris yra būdingas anglosaksų liberalaus mąstymo tradicijai, kilusiai iš J. S. Millio veikalų *On liberty*,³⁶ kuriame jis pateikia takoskyrą tarp save vertinančio elgesio ir kito vertinančio elgesio. Vėliau šis požiūris buvo išplėtotas H. L. A. Harto³⁷ ir P. Devlino³⁸ diskusijose apie valstybės kišimosi į privačią moralę ribas. Šiuolaikinei autonomijos interpretacijai būdinga, kad autonomijos sąvokos šerdis telkiasi apie seksualinę moralę. Tokiu būdu plačiai suponuojama, kad visi klausimai, susiję su šeima ir reprodukcija, yra apibūdinami analogiškai, kaip priklausantys

savęs vertinimo sričiai, ir išsilaisvina iš bet kokių apribojimų, kylančių iš bendrojo gėrio ir viešojo intereso apsaugos.³⁹ Šiuolaikinis reprodukcinės autonomijos iškėlimas į principinės vertybės vietą šeimos santykiuose gali atrodyti kaip nenuginčijama Vakarų tradicijos tąsa, o egzistuojantys kitokie požiūriai mums gali atrodyti kaip keistos anomalijos. Tačiau, istoriškai pažvelgus tiek į Vakarų, tiek į kitas civilizacijas, galima pastebėti, kad šeimos santykiai, taip pat ir santykiai, susiję su vaiko pradėjimu, nebuvo tik privatus suinteresuotų pusių reikalas.⁴⁰ Visuomenės skirtingu istoriniu laikotarpiu išplėtojo draudimų, susijusių su šeima, sistemą, kuri vėliau buvo inkorporuota ir į teisę. Kraujomaišos, nesantuokinių ryšių, sutuoktinių neištikimybės ar išprievartavimo draudimas kilo iš visuomenės susirūpinimo vaikų, gimstančių iš tokių santykių, gerove. Be to, tokie santykiai, iš kurių gimsta vaikai, lemia jų tapatumą, t. y. vaiko santykius su tikrais broliais ir seserimis, seneliais, dėdėmis ir tetomis, pusbroliais ir pusseserėmis. Galiausiai šie santykiai lemia rasę, kilmę, paveldėjimą ar genetinį paveldimumą. Pateikti pavyzdžiai nėra tik empiriniai faktai, jie kartu iliustruoja, kad visuomenė klausimais dėl vaikų pradėjimo yra linkusi nusistatyti ribas, tiek moraliniais, tiek teisiniais draudimais siekdama užtikrinti savo mažiausiai apsaugotų narių, t. y. vaikų gerovę. Galiausiai panašaus pobūdžio draudimus galima pamatyti ir šiuolaikinėse liberaliose visuomenėse: pvz., retas kol kas pateisins kraujomaišą ar žmogaus klonavimą reprodukciniais tikslais.

Diskusijose netrūksta noro dirbtinio apvaisinimo technologijų prieinamumo klausimą susieti su kylančios iš reprodukcinės autonomijos vadinamosios reprodukcinės laisvės klausimu, tai yra teise laisvai nuspręsti turėti ar neturėti vaikų. Reprodukcinės teisės, arba reprodukcinės laisvės – tai terminas, radęs praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigoje – devintojo dešimtmečio pradžioje JT konferencijose Kaire (1994 m.) ir Pekine (1995 m.), kuomet kai kurios nevyriausybinės organizacijos tarptautiniu mastu siekė įteisinti žmogaus teisių pavidalu tokias besivystančių šalių gyventojų skaičiaus reguliavimo ir šeimos planavimo priemones kaip abortus, kontracepciją ir pan. Tuo metu tarptautinė bendruomenė atsisakė tai padaryti ir kol kas tarptautiniame žmogaus teisių kataloge vadinamųjų reprodukcinų teisių nėra. Reprodukcinė autonomija, suprantama kaip laisvė bet kokiomis priemonėmis siekti norimo rezultato, taip pat ir reprodukcinų technologijų srityje, bent jau kol kas nėra tarptautinės teisės kategorija, kuri būtų privaloma *erga omnes*, tokios kategorijos nėra ir didžiosios daugumos šalių, taip pat ir Lietuvos, vidaus teisėje. Taigi reprodukcinės autonomijos argumento vartojimas teisiniuose debatuose dėl dirbtinio apvaisinimo technologijų reguliavimo tampa nepagrįstas. Kita vertus, nors tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose nėra pripažintų reprodukcinų teisių, tačiau kai kuriose šalyse šios teisės ar atskiri jų fragmentai yra įvardyti teisės aktuose, kaip, pvz., atitinkamai Latvijos Reprodukcinės sveikatos įstatyme⁴¹ arba Didžiosios Britanijos Žmogaus teisių akto 8 str. Bet koku atveju tai yra sporadiški fragmentai, ir sunku pasakyti, ar tai yra nuosekli teisės tendencija.

Kalbant apie nevaisingų tėvų diskriminaciją, oponentai pasitelkia į pagalbą konfliktuojančių interesų konkurencijos taisyklę. Formaliųjų prasme, net pasitelkiant į pagalbą šią taisyklę, mes negalime DA technologijų prieigos apribojimus kvalifikuoti kaip atskiros individų grupės diskriminavimą. Visų pirma vaiko interesų pirmumas yra dualistinė koncepcija: viena vertus, tai yra pirmaeilė aplinkybė priimant veiksmus ir sprendimus

vaiko atžvilgiu, kitaip tariant, valstybės veiksmus ribojantis faktorius (pozityvi pareiga) priimant politinius ir teisinius sprendimus, antra vertus, vaiko gerovė yra suprantama, ir tai ne kartą pažymėjo JT Žmogaus teisių komitetas, kaip vaiko teisė, t. y. kad vaiko interesai dėl jo fiziologinio ir psichologinio vystymosi ypatumų būtų prioritetiniai, kai yra priimami sprendimai jo atžvilgiu. Taigi vaiko interesai stovi hierarchiškai aukščiau negu suaugusiųjų teisės.

Kalbant apie galimą diskriminaciją asmenų, kurie turi kitokią, skirtingą nei tradicinę, šeimos sąvoką, oponentai pasitelkia argumentą, kad natūraliu būdu gimstantiems vaikams taip pat gali būti iš anksto lemta augti su vieniša motina ar netradicinėse partnerystėse. Nors dabartinėje šeimos teisėje, ar tai būtų kodeksų normos, ar teismų praktika, vis dar konstatuojama prezumpcija, kad vaiko interesai ar poreikiai sutampa su motinos, negalima nepastebėti, kad egzistuoja aplinkybės, kai vaiko gerovės interesai ir motinos interesai gali konfliktuoti. Su vaiko gerovės principu yra glaudžiai susijęs „pagarbos šeimos ryšiams“ principas. Vaiko teisių konvencijos preambulėje valstybės pripažįsta, kad šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė ir natūrali visų jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka ir kad „vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą“. Taigi šeimos aplinka yra pripažįstama, kaip palankiausia vaiko vystymuisi, kai jos santykis su tėvais yra tiesioginis, ir tai turi būti ginama, jei tai neprieštaruoja jo interesams. Tai reiškia, kad valstybė prisiima pozityvią pareigą dėti pastangas, kad vaikas galėtų gyventi tokioje aplinkoje. Nagrinėjant Vaiko teisių konvencijos 8 str. nuostatą (įsipareigojimas gerbti vaiko teisę žinoti savo tėvus) kartu su 9 str. nuostata (įsipareigojimas gerbti vaiko teisę palaikyti ryšius su abiem tėvais, jei jie gyvena atskirai) bei vaiko interesų pirmumo principu, išaiškėja, kad egzistuoja vaiko teisė palaikyti ir plėtoti stiprius ryšius tiek su tėvu, tiek su motina. Kitaip tariant, jau nuo gimimo vaikas turi teisę, nors ir neabsoliučią, į šeimos ryšius, kuri jau artikuliuojama ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos taikymo praktikoje.⁴² Kita vertus, yra žinoma, kad realiame gyvenime neretai atsitinka taip, kad vaikas dėl vienokių ar kitokių nuo jo nepriklausančių aplinkybių negali gyventi ir augti tokioje aplinkoje, ir valstybė ar visuomenė negali garantuoti jam tokios aplinkos. Nepaisant valstybės ribotų galimybių garantuoti vaiko asmenybės raidai saugią ir harmoningą aplinką, ji sykiu negali bendrininkauti ar pozityviais veiksmais prisidėti sąmoningai kurdamai prielaidai tokiai vaiko aplinkai, kurioje jam būtų trukdoma visavertiškai vystytis ir palaikyti stiprius ryšius su abiem biologiniais tėvais.

Išvados

Vaiko interesų pirmumo principas yra imperatyvi tarptautinė žmogaus teisių norma. Valstybės, ratifikavusios Vaiko teisių konvenciją, įsipareigoja savo vidaus teisėje taikyti minėtą normą visais atvejais, kai yra priimami sprendimai, susiję su vaiku. Dirbtinis apvaisinimas yra neabejotinai susijęs su vaiko, gimsiančio pasitelkus tokias procedūras, interesais, todėl vaiko interesų prioritetą turi būti pagrindinis principas reguliuojant dirbtinio apvaisinimo procedūras, įvertinant tiek medicininį, tiek psichosocialinį aspektą. Daug problemų žmogaus teisių požiūriu kelia heterologinio dirbtinio apvaisinimo, ypač anoniminės do-

norystės įteisinimas. Vis daugiau Europos šalių, kuriose yra įteisintas heterologinis apvaisinimas, donorų anonimiškumą traktuoja kaip rimtą kliūtį siekiant harmonizuoti nacionalinę teisę su Vaiko teisių konvencijos 7 ir 8 str. nuostatomis. Nors pastarųjų problemų, susijusių su donorų anonimiškumu, sprendimo tendencija tampa akivaizdi, gausėjantys moksliniai tyrimai signalizuoja, kad atėjo laikas apskritai permąstyti iš vaiko teisių ir interesų perspektyvos jau ilgai medicinos praktikoje vyraujančią įsitikinimą, kad heterologinio apvaisinimo problema psichosocialine prasme nereikšminga. Todėl bandymai įteisinti heterologinį dirbtinį apvaisinimą Lietuvoje ne tik prieštarautų vaiko interesų prioritetui ir kitoms Lietuvos teisės aktuose įtvirtintoms vaiko teisėms, bet kartu reikštų ir įstatymo leidėjo trumparegišką požiūrį, neigiantį įsitvirtinančias priešingas tendencijas tarptautinėje teisės praktikoje.

NUORODOS

- ¹ *Juškevičius J.* Kai kurie teisės į gyvybę prenataliniu laikotarpiu probleminiai aspektai // Sveikatos mokslai. 2007. Nr. 2.
- ² *Freeman M.* The new birth right? Identity and the child of the reproduction revolution // The International Journal of Children's Rights. 1996. Vol. 4. P. 273–297; *Blyth E.* Donor assisted conception and donor offspring rights to genetic origins information // The International Journal of Children's Rights. 1998. Vol. 6. P. 237–253; *Breen C.* Poles apart? The best interest of the child and assisted reproduction in the antipodes and Europe. The International Journal of Children's Rights. 2001. Vol. 9. P. 157–180.
- ³ *Karp J.* The Best Interests of the Child // The best interest of the child in the European Union. Report from a Conference held in the Swedish Parliament. Stockholm. May 28–29. 1997. P. 23.
- ⁴ *Sagatys G.* Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2006. P. 141–142.
- ⁵ *Jackson E.* Conception and the Irrelevance of the Welfare Principle // Medical Law Review. 2002. Vol. 10. P. 176–203; *Laing J. A., Oderberg D. S.* Artificial Reproduction, the 'Welfare principle' and the Common Good // Medical Law Review. 2005. Vol. 13. P. 328–356. 332.
- ⁶ *Karp J.* The Best Interests of the Child // The best interest of the child in the European Union. Report from a Conference held in the Swedish Parliament. Stockholm, May 28–29. 1997. P. 21–23.
- ⁷ House of Commons, Science and Technology Committee. Human Reproductive Technologies and the Law. Fifth Report of Session 2004–05. Vol. I. London: The Stationery Office Limited, 24 March. 2005. P. 19.
- ⁸ *Narbekovas A., Žukauskaitė J., Širinskienė A.* Informacijos apie riziką sveikatai apimties klausimas duodant sutikimą dirbtinio apvaisinimo *in vitro* procedūrai // Sveikatos mokslai. 2007. Nr. 2.
- ⁹ Medical Research Council. Assisted reproduction: a safe, sound future. 2004. P. 2.
- ¹⁰ *Powell K.* Seeds of doubt // Nature. Apr 17. 2003. Vol. 422. No. 6933. P. 656–658.
- ¹¹ Défenseur des Enfants. Rapport du Défenseur des Enfants au Comité de suivi de la Convention Internationale relative aux Droits de l'Enfant. 2004. P. 8.
- ¹² House of Commons, Science and Technology Committee. Human Reproductive Technologies and the Law. Fifth Report of Session 2004–05. Vol. I. London: The Stationery Office Limited. 24 March. 2005. P. 134.
- ¹³ *Savulescu J.* Deaf Lesbians, Designer Disability and the Future of Medicine // British Medical Journal. 2002. Vol. 32. P. 771–773.
- ¹⁴ Suomijos atvejo citavimas nėra tinkamas pavyzdys, iliustruojantis reprodukcinės medicinos bendruomenės savireguliacijos efektyvumą, nes būtent gerai organizuotos šios bendruomenės pastangomis jau trečią dešimtmetį veiksmingai žlugdomos bet kokios įstatymų leidybos iniciatyvos, žr. *Burrell R.* Assisted Reproduction in the Nordic Countries. A comparative study of policies and regulation. Nordic Committee on Bioethics. October 2005. P. 35–41. www.ncbio.org. 2006.12.10.
- ¹⁵ Lietuvoje heterologinis dirbtinis apvaisinimas pagal galiojančią Sveikatos apsaugos ministro 1999 m. gegužės 24 d. įsakymą Nr. 148 Dėl dirbtinio apvaisinimo tvarkos patvirtinimo yra neleidžiamas, kai tuo tarpu Seimui

- pateikto svarstyti kaip pagrindo Dirbtinio apvaisinimo įstatymui įstatymo projekto Nr. IXP-1966(2) autorė – Sveikatos apsaugos ministerija siūlo jį įteisinti.
- ¹⁶ *Busnelli F. D.* Procreazione artificiale e filiazione adottiva // Tomasini M. F. (ed.) La filiazione tra scelta e solidarietà familiare. Torino: Giappichelli. 2003.
- ¹⁷ *Shapo H.* Assisted reproduction and the law: disharmony on a divisive social issue // Northwestern University Law Review. 2006. Vol. 100. P. 465–479.
- ¹⁸ Gali būti įvairios kombinacijos: dažniausias atvejis, kai egzistuoja viena motina ir du tėvai (genetinis ir socialinis). Pasitaiko, kad būna dvi motinos (genetinė motina nesutampa su socialine motina, kuri išnešioja kūdikį) ir tėvas (genetinis, kartu sutampantis su socialiniu). Sudėtingiausias atvejis, kai šeimą sudaro dvi ar trys motinos (viena genetinė ir viena socialinė, arba viena genetinė, kita išnešiojančioji, o dar kita socialinė) ir du tėvai (genetinis ir socialinis). Paskutinis atvejis yra rečiausias, kadangi abu tėvai pradeda vaiką, kurio genetinis paveldas yra visiškai svetimas porai: tai prieštarautų bendrajai motyvacijai, skatinančiai tėvus reikalauti dirbtinio apvaisinimo, t. y. norėti vaiko, kuris bent iš dalies turėtų tėvų genetinį paveldą.
- ¹⁹ *Snowden R., Mitchel G. D., Snowden E. M.* Artificial Reproduction: A Social Investigation. London: George Allen and Unwin. 1983; *Snowden, R., Snowden, E.* Families created through donor insemination // *Daniels K., Haimes E.* (eds.) Donor Insemination: International Social Science Perspectives. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. P. 33–52.; *Baran A., Panor R.* Lethal Secrets: The Psychology of Donor Insemination, Problem and Solution. New York: Amistead Press. 1993; *McWinnie A.* Families from assisted conception: ethical and psychological issues // Human Fertility. 2000. Vol. 13. P. 13–19.
- ²⁰ *McWinnie A.* Gamete donation and anonymity: Should offspring from donated gametes continue to be denied knowledge of their origins and antecedents? // Human Reproduction. 2001. Vol. 16. P. 807–817.
- ²¹ *Detrick S.* (ed.) The United Nations Convention on the Rights of the Child: A Guide to the “Travaux Préparatoires”. Dordrecht: Martinus Neijhoff Publishers. 1992. P. 295–296.
- ²² *Blyth E. et al.* The implications of adoption for donor offspring following donor-assisted conception // Child and Family Social Work. 2001. Vol. 6. P. 295–304.
- ²³ *Buquicchio – De Boer M.* The protection of Children Rights in Europe and the UN Convention of the Rights of the Child // *Vildhaber L. et al.* (eds.) Protection of Human Rights: The European Perspective. Studies in memory of Rolv Ryssdal. Keulen: Carl Heymans Verlag. 2000.
- ²⁴ *Frith L.* Beneath the Rhetoric: The Role of Right in the Practice of Non-Anonymous Gamete Donation // Bioethics. 2001. Vol. 15. P. 473–484.
- ²⁵ *Turner A. J., Coyle A.* What does it mean to be a donor offspring? The identity experiences of adults conceived by donor insemination and the implications for counselling and therapy // Human Reproduction. 2000. Vol. 15. P. 2041–2051; *Gottlieb C., Lalos O., Lindblad F.* Disclosure of donor insemination to the child: the impact of Swedish legislation on couples’ attitudes // Reproduction. 2000. Vol. 15. P. 2052–2056.
- ²⁶ *Rose V.* Secretary of State for Health. 2002. 2 F. L. R. 962. 2002. E. W. H. C. (Admin.) 1593.
- ²⁷ House of Commons, Science and Technology Committee. Human Reproductive Technologies and the Law. Fifth Report of Session 2004–05. Vol. I. London: The Stationery Office Limited. 24 March. 2005. P. 67.
- ²⁸ *Blyth E. Farrand A.* Anonymity in donor-assisted conception and the UN Convention on the Rights of the Child // International Journal of Children’s Rights. 2004. Vol. 12. P. 89–104.
- ²⁹ *Gottlieb C., Lalos O., Lindblad F.* Disclosure of donor insemination to the child: the impact of Swedish legislation on couples’ attitudes // Reproduction. 2000. Vol. 15. P. 2052–2056.
- ³⁰ *Burrell R.* Assisted Reproduction in the Nordic Countries. A comparative study of policies and regulation. Nordic Committee on Bioethics. October 2005. P. 35–41. www.ncbio.org. 2006 12 10.
- ³¹ Ypač reprodukcinės medicinos darbuotojų yra cituojami Golombok et al. (vienas iš paskutinių darbų – The European Study of Assisted Reproduction Families: The Transition to Adolescence. Human Reproduction. 2002. Vol. 17. P. 830–40) tyrimai, kuriuos sociologai kritiškai vertina dėl reikšmingų metodologinių atliktų tyrimų trūkumų, pvz., ydingo reprezentatyvių tyrimo grupių parinkimo, kai tarpusavy buvo lyginami tik vaikai, auginami vienišų lesbiečių ir heteroseksualių moterų, nieko nežinantys apie savo gimimo aplinkybes, o lesbiečių atveju dauguma šių vaikų nenutuokia apie savo motinų lytinę orientaciją; žr. Affidavit of Stephen Lowell Nock, Halpern v. Attorney General of Canada. No. 684/00. (Ont. Sup Ct. of Justice).
- ³² *Jackson E.* Regulating Reproduction: Law, Technology and Autonomy. Oxford: Hart. 2001.
- ³³ *Harris J.* Rights and Reproductive Choice // *Harris J., Holm S.* (eds.). The Future of Human Reproduction: Ethics, Choice and Regulation, Oxford: Clarendon press. 1998. P. 5–37.

- ³⁴ *Robinson B. E. S.* Birds do it. Bees do it. So why not single women and lesbians? // *Bioethics*. 1997. Vol. 11. N. 3-4. P. 217-227.
- ³⁵ *Jackson E.* Conception and the Irrelevance of the Welfare Principle // *Medical Law Review*. 2002. Vol. 10. P. 176-203.
- ³⁶ *Mill J. S.* Apie laisvę. Vilnius: Pradai. 1995.
- ³⁷ *Hart H. L. A.* Law, Liberty and Morality. Oxford: Oxford University Press. 1963.
- ³⁸ *Devlin P.* The Enforcement of Morals. Oxford: Oxford University Press. 1965.
- ³⁹ *Laing J. A., Oderberg D. S.* Artificial Reproduction, the 'Welfare principle' and the Common Good // *Medical Law Review*. 2005. Vol. 13. P. 328-356, 332.
- ⁴⁰ *Ibid.*
- ⁴¹ Analogiškas įstatymo projektas, kurį pagal trečiojo pasaulio šalims pritaikytą modelį parengė Niujorke reziduojančios nevyriausybinių organizacijų Reprodukcinį teisių centras, buvo atmetas Lietuvos Respublikos Seime.
- ⁴² *Sagatys G.* Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2006.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Affidavit of Stephen Lowell Nock, Halpern v. Attorney General of Canada. No. 684/00 (Ont. Sup Ct. of Justice).
2. *Baran A., Panor R.* Lethal Secrets: The Psychology of Donor Insemination, Problem and Solution. New York: Amistead Press. 1993.
3. *Blyth E.* Donor assisted conception and donor offspring rights to genetic origins information // *The International Journal of Children's Rights*. 1998. Vol. 6. P. 237-253.
4. *Blyth E. Farrand A.* Anonymity in donor-assisted conception and the UN Convention on the Rights of the Child // *International Journal of Children's Rights*. 2004. Vol. 12. P. 89-104.
5. *Blyth E. et al.* The implications of adoption for donor offspring following donor-assisted conception // *Child and Family Social Work*. 2001. Vol. 6. P. 295-304
6. *Breen C.* Poles apart? The best interest of the child and assisted reproduction in the antipodes and Europe. *The International Journal of Children's Rights*. 2001. Vol. 9. P. 157-180.
7. *Buquichio -De Boer M.* The protection of Children Rights in Europe and the UN Convention of the Rights of the Child // *Vildhaber L. et al. (eds.) Protection of Human Rights: The European Perspective. Studies in memory of Rolv Ryssdal*. Keulen: Carl Heymans Verlag. 2000.
8. *Burrell R.* Assisted Reproduction in the Nordic Countries. A comparative study of policies and regulation. *Nordic Committee on Bioethics*. October 2005 // www.ncbio.org. 2006 12 10.
9. *Busnelli F. D.* Procreazione artificiale e filiazione adottiva // *Tomasini M.F. (ed.) La filiazione tra scelta e solidarietà familiare*. Torino: Giappichelli. 2003.
10. Défenseur des Enfants. Rapport du Défenseur des Enfants au Comité de suivi de la Convention Internationale relative aux Droits de l'Enfant. 2004. P. 8.
11. *Detrick S. (ed.) The United Nations Convention on the Rights of the Child: A Guide to the "Travaux Préparatoires"*. Dordrecht: Martinus Neijhoff Publishers. 1992.
12. *Freeman M.* The new birth right? Identity and the child of the reproduction revolution // *The International Journal of Children's Rights*. 1996. Vol. 4. P. 273-297.
13. *Frith L.* Beneath the Rhetoric: The Role of Right in the Practice of Non-Anonymous Gamete Donation // *Bioethics*. 2001. Vol. 15. P. 473-484.
14. *Golombok S. et al.* The European Study of Assisted Reproduction Families: The Transition to Adolescence. *Human Reproduction*. 2002. Vol. 17. P. 830-40.
15. *Gottlieb, C., Lalos, O., Lindblad, F.* Disclosure of donor insemination to the child: the impact of Swedish legislation on couples' attitudes // *Reproduction*, 2000. Vol. 15. P. 2052-2056.
16. *Harris J.* Rights and Reproductive Choice // *Harris J., Holm S. (eds.) The Future of Human Reproduction: Ethics, Choice and Regulation*, Oxford: Clarendon press. 1998. P. 5-37.

17. House of Commons, Science and Technology Committee. Human Reproductive Technologies and the Law. Fifth Report of Session 2004–05. Vol. I. London: The Stationery Office Limited. 24 March. 2005.
18. *Jackson E.* Conception and the Irrelevance of the Welfare Principle // *Medical Law Review*. 2002. Vol. 10. P. 176–203.
19. *Juškevičius J.* Kai kurie teisės į gyvybę prenataliniu laikotarpiu probleminiai aspektai // *Sveikatos mokslai*. 2007. Nr. 2.
20. *Laing J. A., Oderberg D. S.* Artificial Reproduction, the 'Welfare principle' and the Common Good // *Medical Law Review*. 2005. Vol. 13. P. 328–356. 332.
21. *Karp J.* The Best Interests of the Child // The best interest of the child in the European Union. Report from a Conference held in the Swedish Parliament. Stockholm. May 28–29. 1997.
22. *McWinnie A.* Families from assisted conception: ethical and psychological issues // *Human Fertility*. 2000. Vol. 13. P. 13–19.
23. *McWinnie A.* Gamete donation and anonymity: Should offspring from donated gametes continue to be denied knowledge of their origins and antecedents? // *Human Reproduction*. 2001. Vol. 16. P. 807–817.
24. Medical Research Council. Assisted reproduction: a safe, sound future. 2004.
25. *Narbekovas A., Žukauskaitė J., Širinskienė A.* Informacijos apie riziką sveikatai apimties klausimas duodant sutikimą dirbtinio apvaisinimo in vitro procedūrai // *Sveikatos mokslai*. 2007. Nr. 2.
26. *Powell K.* Seeds of doubt // *Nature*. Apr 17, 2003. Vol. 422. No. 6933. P. 656–658
27. *Robinson B. E. S.* Birds do it. Bees do it. So why not single women and lesbians? // *Bioethics*. 1997. Vol. 11. N. 3–4. P. 217–227.
28. *Rose V.* Secretary of State for Health [2002] 2 F. L. R. 962, [2002] E. W. H. C. (Admin.) 1593.
29. *Sagatys G.* Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2006.
30. *Savulescu J.* Deaf Lesbians, Designer Disability and the Future of Medicine // *British Medical Journal*. 2002. Vol. 32. P. 771–773.
31. *Shapo H.* Assisted reproduction and the law: disharmony on a divisive social issue // *Nortwestern University Law Review*. 2006. Vol. 100. P. 465–479.
32. *Snowden R., Mitchel G. D., Snowden E. M.* Artificial Reproduction: A Social Investigation. London: George Allen and Unwin. 1983.
33. *Snowden R., Snowden E.* Families created through donor insemination // *Daniels K., Haimes E. (eds.) Donor Insemination: International Social Science Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. P. 33–52.
34. *Turner A. J., Coyle A.* What does it mean to be a donor offspring? The identity experiences of adults conceived by donor insemination and the implications for counseling and therapy // *Human Reproduction*. 2000. Vol. 15. P. 2041–2051.

Gauta: 2007 01 15

Parengta spaudai: 2007 04 20

Jonas JUŠKEVIČIUS

THE BEST INTEREST OF THE CHILD IN THE CONTEXT OF THE ASSISTED REPRODUCTION

Summary

The language of individual rights is generally invoked when discussing the legal limits for assisted reproduction techniques (ART). The argument based on a particular individual right could justify a particular stance on assisted procreation. In that highly controversial area collide different rights and interests of all subjects involved.

Usually in these debates a desire of adult individuals for genetically related offspring is highlighted, meanwhile the rights and interests of the future child are neglected. The fact that interests of the child were left out of consideration was conditioned both because of the strong influence of reproductive medicine professionals and the legal uncertainty of a child to-be-born. Recently, a novel category of the human rights law - the principle of „the best interest of the child“ is gradually entering into the debates.

The principle enables to evaluate the interest of the child in the perspective, and it seems that the employment of that principle in the area of assisted reproduction is highly appropriated in order to avoid one-sided discussions and conclusions and to highlight the perspective of the children being created by ART. There could be identified two aspects of the child welfare in the assisted reproduction: medical and psycho-social. The psycho-social aspect of the child welfare especially confronts with the practice of heterologous ART which meets the needs and wishes of adult infertile individuals. Recent follow-up studies disclose many vulnerability aspects of donor conceived offspring which induce legal scholars to re-think long held views about heterologous conception. Moreover, the provisions of UN Convention on the Rights of the Child on child welfare oblige to do that.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: vaiko interesų pirmumas, individo teisės, heterologinis dirbtinis apvaisinimas, donorų anonimiškumas, reprodukcinė autonomija.

KEY WORDS: the best interest of the child, rights of individual, heterologous assisted reproduction, donor anonymity, reproductive autonomy.

Jonas JUŠKEVIČIUS – Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Bioteisės katedros vedėjas, docentas. El. paštas: biok@mruni.lt.

Jonas JUŠKEVIČIUS – associated professor at Law Faculty of Mykolas Romeris University, Head of Biolaw Department. E-mail: biok@mruni.lt.

Socialinių, psichologinių ir teisinių veiksnių reikšmė šeimos santykių transformacijai, sąlygojančiai tėvystės statuso sumenkinimą

Tradicinėje visuomenėje individo, užimančio įvairius statusus, pareigos ir teisės neprieštaravo kito individo teisėms ir tokiu būdu ne tik susiformuodavo atitinkamo elgesio standartas, bet ir būdavo pasiekiami socialinių santykių pusiausvyra. Modernioje susiskaldžiusioje visuomenėje daugybė situacijų ir mažai standartizuoto elgesio normų nesuteikia tai pačiai pasidalijusiai visuomenei pusiausvyros ir sutarimo, bet, priešingai, kursto naujus visuomenės konfliktus.

In traditional society rights and obligations of a person occupying a certain position did not contradict the individual rights and obligations of another person. In this way a standard of certain behaviour was formed and the balance of social relations achieved. In modern divided society numerous possible situations and few norms of standard behaviour does not provide a balance and concord of the divided society but contrarily stokes new social conflicts.

Įvadas

Pasirinkus šios temos pavadinimą, jos kryptį nustatyti padėjo du dalykai. Pirma – kalbininkams pavadinime *tėvystės statusą* pakeitus *tėvystės vaidmens* sąvoka teko daugiau pasidomėti, ar šie žodžiai turi tą pačią socialinę reikšmę, ar jie tarpusavyje skiriasi; jei šie terminai tarpusavyje skiriasi, tenka atsakyti, ar jie turi tam tikrų sąlyčių ir kuo jie tarpusavyje skiriasi. Tą tyrimą atliekant buvo remtasi skaitytu anekdotu, pasakojančiu, kad vyras su žmona žiūri televizorių ir žmona sako vyrui: „Pažiūrėk, kaip ten vyras myli savo žmoną.“ O vyras jai atsako: „Bet už tai jis gauna pinigų.“ Tad iš viso to ir išplaukia tyrinėjimo tikslas bei objektas: *taikant* analitinį socialinių santykių stebėjimo būdą atskleisti santuokoje/šeimoje gyvenančiųjų statuso ir vaidmens tapatumo ir skirtumo pasiskirstymą. Šiandienis statuso pripažinimas vienais atvejais, pavyzdžiui, kai kalbama apie Seimo narį, diplomata, remiasi iš statuso išplaukiančių taisyklių pagrįstu supratimu, niekad nesakoma, kad šie asmenys atlieka vaidmenis, o tuo tarpu tėvystės atveju pastarasis statusas yra tiek nuvertintas, kad apie tėvystę vis dažniau kalbama ne kaip apie socialinę padėtį, bet tik kaip apie atliekamą vaidmenį, kurį, atrodo, gali atlikti bet kas, kai tik to nori.

Svarstant šeimos, tėvystės, moters, vyro politiką, išreiškiamą per teisę, norėtusi prisiminti Jean Bethke Elshtain knygą *Vyro viešumas, moters privatumas*, kurios pratarmėje¹

rašoma, kad autorei rašant šią knygą įtakos padarė Rousseau požiūris. Anot jo, jei mąstytojas nori atskirti politiką nuo dorovės, niekada nesupras nei vienos, nei kitos. Todėl kad atsisakė tokio atskyrimo, jai pavyko perprasti abi šias sritis. Todėl, J. B. Elshtain manymu, šių laikų politikos uždavinys kaip tik turėtų, kiek tik įmanoma, byloti tiesą apie žmogaus padėtį, kad geriau pamatytume iš jos kylančius pavojus ir galimybes. Neslėpdama, kad ji pati yra išauklėta krikščioniškos tradicijos dvasia, J. B. Elshtain šį procesą vadina *liudijimu*. Tas, kas liudija, išsako bebalsių, ignoruojamų, skriaudžiamų ar nepastebimų visuomenės narių nepasitenkinimą. Liudytojas nurodo ir šio kentėjimo priežastis, kad bebalsis atgautų balsą, šauktųsi teisingumo, reikalautų, kad jį pamatytų. Liudytojas, anot Elshtain, yra ramybės drumstėjas, nes jis griaua oficialaus nežinojimo ramybę. Liudijimo procesas – tai ne negailestingas visų socialinių formų apnuoginimas, bet, švelnesne forma sakant, tai ryžtinga veikla, painingas išnarpliojimas, mistifikacijos nuvalymas ir moralinių bei politinių sprendimų siūlymas. Viešumo ir privatumo kelias nepanašus į tiesų ir lygų šiuolaikinių greitkelį, kuriame beveik nėra netikėtumų. Čia, priešingai, pilna vingių, nelauktų posūkių, anksčiau pramintų takų, šiurpių, netgi pavojingų duobių, aklaviečių, nepatikimų krypčių. Todėl kalbėdami apie viešumą ir privatumą, mes kalbame apie tai, kaip žmonės konstravo, orientavo, tvarkė ir įsivaizdavo savo ir kitų gyvenimą. J. B. Elshtain mano, kad kai kam gali atrodyti neprotinga šiuolaikines feministes analizuoti taip pat rimtai ir detalai, kaip nagrinėjami *didieji* protai; ji neabejoja, kad ne visus feministiškai nusi-teikusius pavyks įtikinti, jog reikia studijuoti ir *patriarchalinius* teoretikus. Jos tai nestebina, nes kiekvienas norėtų, kad būtų kritikuojamas kas nors kitas, o ne mes patys, kaip tradicijos ar kokio nors judėjimo palaikytojai. Visi esame pritaikyti ir sukurti tokiam gyvenimo būdui, kurio viešosios ir privačiosios formos yra susijusios su pamatinių sąvokų ir taisyklių puoselėjimu arba deformavimu, kai mūsų sugebėjimai tikslingai veikti sustiprinami arba nuvertinami (tai straipsnio tyrimo m e t o d a s).

Visose visuomenėse šeima, kaip žmonių grupė, susijusi giminystės ryšiais ir yra socialinio gyvenimo pagrindas. Tradiciškai šeima tenkina daug socialinių poreikių, pavyzdžiui, teikia saugumą vaikams ir motinoms, perduoda visuomenės vertybes ir normas, kontroliuoja jų laikymąsi, talkina šeimos nariams ekonomiškai, reguliuoja individų seksualinį gyvenimą, užtikrina nuosavybės tęstinumą ir t. t. Anot lygių galimybių siekėjų, tradicinius moters vaidmenis įtvirtina seksistinė socializacija, kuriai yra priskiriamos patriarchalinės nuostatos. Demokratinių vertybių požiūriu mokymo turinys turėtų formuoti socialinį lyties tapatumą, atsižvelgiant į realų pasaulį, ir atspindėti lygias lyčių ir savirealizacijos galimybes. Nors šiandien dominuoja santuokinės, arba, kitaip sakant, branduolinės (vyro, moters, vaikų), arba išplėstinės (tėvai, vaikai, seneliai, dėdės, tetos), šeimos modelis, tačiau istorinėje perspektyvoje šeima atsiskleidžia kaip kintantis institutas. Šeima gali būti: patri-lokalinė – besiglaudžianti prie vyro giminės; matrilokalinė – besiglaudžianti prie motinos giminės; neolokalinė – susikūrusi autonomija; patriarchalinė, kai vyras yra autoritetas; matriarchalinė, kai dominuoja moteris; egalitarinė, kai vyras ir moteris dalijasi autoritetu; monogaminė – vienas vyras – viena žmona arba poligaminė, kuri pasižymi daugpatyste; sąlygiškai seksualinių mažumų homoseksuliniu principu susiformavusi šeima. Vienas ar kitas šeimos modelis yra glaudžiai susijęs su bendra visuomenės struktūra. Politika ir institucinės struktūros yra labai svarbūs faktoriai formuojant gyvenimo sąlygas ir institu-

cionalizuojant lyčių konstrukcijas. Tačiau kai kalbama apie lyčių integravimo strategiją ir lyčių lygybę, reiškančią vienodą moterų ir vyrų su jų esminiais skirtumais bei skirtingais vaidmenimis visuomenėje vertinimą ir priimtinumą, tuomet lygybės strategai kalba apie lygybę, kaip teisę būti skirtingiems, tai reiškia, kad, atsižvelgiant į vyrų ir moterų skirtumus, susijusius su klase, politiniais įsitikinimais, religija, etniškumu, rase, seksualine orientacija, būtina užtikrinti, kad lyčių konstrukcijos paliktų vietos skirtumams ir eliminuotų hierarchijos sampratą.²

Seksualinės revoliucijos įtaka šeimos santykiams

Nuorodos į rangus, tvarką ir laipsnius nenutrūkstamai driekiasi nuo antikos laikų. Tocqueville'is stebėdamas Anglijos aristokratiją pastebi, kad tarnai sudaro atskirą klasę. Statuso laipsniai šioje klasėje yra taip giliai įauję, kaip ir šeiminių klasėje. Ištosos tarnų kartos gali eiti viena po kitos, jų padėtis nesikeičia. Šeimnininkai ir tarnai, sudarydami skirtingus lygmenis, visada yra skirtingi, bet valdomi tų pačių principų. Tokia aristokratinė sandara turėjo įtakos tiek tarnų, tiek šeiminių pažiūroms, papročiams ir moralei. Kaip tarnų, taip ir šeiminių klasėje buvo palankios sąlygos įsigalėti garbės, tarnybos, dorybės ir lemties sąvokoms. Tiek tarnų, tiek šeiminių kartos paveldėdavo savo padėtį; tos pačios tarnų giminės kartų kartos gyveno tų pačių šeiminių giminės namuose, toks kartų santykis darė didelį poveikį šių dviejų žmonių grupių tarpusavio santykiams. Draugėn subūręs laikas juos jungė prisiminimais ir tuo jie supanašėdavo.³ Švietimo amžiuje pastebime tradicinės hierarchijos kritikos pakilimą ir bendrą filosofinę panieką viskam, kas feodališka, o XIX a. jau pastebime revoliucinės demokratijos augimą ir industrializmą, tarsi rangai, tvarka ir laipsniai būtų ne žmogaus, o Dievo potvarkis. Seniesiems kriterijams netekus galios, žmogus pradėjo nebeišsiskirti arba mažai išsiskirti iš kitų savo kilme, padėtimi, profesija. Jei aristokratinėje visuomenėje pinigai patenkina tik vieną kitą iš daugybės troškimų, tai demokratinėje visuomenėje statusą nulemia pinigai, galintys patenkinti visus troškimus. Kai kilmės aristokratiją pakeičia pinigų aristokratija, socialinė žmogaus vertė nėra aiški ir visam laikui apibrėžta; ji yra nuolat kintanti dėl turčinės padėties, rangai išlieka, bet tik iš pirmo žvilgsnio neaišku, kas juos užima. Todėl demokratinėje visuomenėje nuolatinis dėmesys skiriamas individualiems pasiekimams, socialiniam pranašumui ir nevisavertiškumui, prestižo kūrimui. Pasitraukiant socialinei klasei ir plečiantis politinės ir moralinės lygybės kombinacijai atsirado vis didesnis rūpestis dėl statuso. Kai nelygybė yra visuomenės pripažintas įstatymas, kontrastai tiek nerėžia akies, kai viskas yra maždaug tokio paties lygio, menkiausia nelygybė žeidžia; todėl kuo didesnė lygybė, tuo jos troškimas darosi vis labiau nepasotinamas, nes lygybė yra sunkiai suvokiamas tikslas, galįs patenkinti visus žmones. Todėl, A. Tocqueville'io manymu, tokiomis sąlygomis, net tobulai sulyginus politines, teises ir ekonomines galimybes, likę skirtumai ir nelygybė – intelektualinė, kultūrinė, socialinė – tik padidės, nes juo didesnė lygybė, juo jos troškimas darosi vis nepasotinamesnis.⁴

Šių dienų pasaulyje lygybės klausimo kėlimas yra svarbus ir populiarus dalykas. Bendrajai laisvei yra būdinga bendra lygybė. Lygybė, kaip pirminės laisvės padarinys yra tam tikra prasme tik pereinamoji būseną. Todėl tarp laisvės ir lygybės visada yra dviprasmiš-

kas santykis: nepaisant lygybės sau giminiškų socialinių dalyvių atžvilgiu, neretai kiekvienas nori įgyti tokią padėtį, kuri tam tikra prasme jam yra patogesnė arba net pranokstanti pačius troškimus. Užtenka prisiminti svarbiausias revoliucijas. Jei revoliuciją pirmiausia suprasime kaip bendrą ir cikliškai besiformuojančios politinės sistemos su jai būdingais pokyčiais reiškinį, XVII–XVIII a. revoliucija laikyta tai, kas per reliatyviai trumpą laikotarpį pakeičia socialinius ir ekonominius santykius ir politines struktūras. Nesvarbu, ar to būtų siekiama prievarta, ar tai kiltų iš pačios sistemos, tiriant revoliucijos priežastis, palengva darosi aišku, kokių norminiu pagrindu plėtojami politiniai veiksmai ir reiškiasi pati revoliucija, kartu suteikianti autonomiškumą ir savo kuriamai teisei.⁵ Todėl visada, norint suprasti žmogaus socialinių santykių raidos istoriją, motyvuojančias jėgas, suvokimus, išvalgas, atradimus, reikia žvelgti tiek į atskirus žmones, tiek į sistemas, kurios yra orientuotos ne į žmogų, o į įvairiausių *-izmus*, sekėjams tampančius nauja religija. Tik pažvelkime į socializmą, kapitalizmą, utilitarizmą, pragmatizmą, nominalizmą, realizmą, liberalizmą, homoseksualizmą, feminizmą ir pamatysime, kad mes nagrinėdami sistemas iš tikrųjų nagrinėjame jų idėjas.

Patyrinėjus išsilaisvinimą iš pavaldumo giliau, vis aiškiau atsiskleidžia dominavimo troškimas. Su tuo pasirodo ir prioritetinio socialinio statuso požymiai. Tiek aristokratijos, tiek buržuazijos, tiek kilmės, tiek klasių nykimo procesai parodo, kaip vienos politinės masės perima hierarchiją kitų atžvilgiu. Ne veltui C. Marxui atrodė, kad moderni visuomenė yra paremta solidžia klase, kurioje valdžia, turtas ir statusas priklauso nuo klasių kaip feodalizme. Pastarajam žlugus, buržuazinė visuomenė nepanaikino klasių priešingumų, tik išskėlė naujas klases, naujas engimo sąlygas ir naujas kovos formas vietoj senųjų. Nors Marxas tikėjosi pirmą kartą visuomenės istorijoje sukurti beklasę struktūrą, tačiau pats pripažindamas buržuazijos klasinį tik kilmingųjų viešpatavimą, sykiu pripažino jai modernios Europos sukūrimą. Marxas matė ateities Europą dialektinių istorinių jėgų raidos stadijoje, ir kaip buržuazija suardė žemvaldžių aristokratiją, taip, anot jo, proletariatas turėtų pasielgti su buržuazija (prisiminkime proletariato diktatūrą), nors buržuazija embrioninėje proletariato stadijoje yra absoliučiai svarbi. Jo nuomone, klasės požymis – subjektyvus įsisąmoninimas. Nepaisant darbo ir produktyvaus buržuazinio vaidmens reikšmės, formuojantis klasei yra labai svarbus konfliktas, fiksuojantis klasinę ištikimybę ir sąmonės struktūrą, nes tik konfliktas gali sumenkinti nereikšmingą kitos klasės lygmenį. Kad įvyktų liaudies revoliucija, tam tikros pilietinės visuomenės klasės išsilaisvinimas turi atstovauti visai visuomenei, kita klasė turi sukaupti savyje visas visuomenės blogybes, o tam tikra socialinė sfera turi būti laikoma pripažintu nusikaltimu visai visuomenei, būtina, kad viena klasė būtų vaduotoja, o kita klasė atvira engėja. Tačiau iš tikrųjų proletariato pyktis buvo dažniausiai nukreiptas ne prieš aukščiausias klases, o prieš buržuaziją, kadangi proletariatas paprasčiausiai virš savęs kaip sėkmės laiptelį matė buržuaziją, iki kurios sutelkęs jėgas proletariatas siekė pakilti.⁶

Konkurencingas žmonių santykių bruožas atsiranda ir per šeimą, sureguliusią ir sukūrusią lytinių žmonių santykių taisykles, o šiuo metu neretai įvardijamą kaip tradicinių patriarchalinių taisyklių, stereotipų ugdytoją ir tampančią nepageidaujamą. Žvilgsnis į šeimą mums leidžia pažvelgti į seksualumo iškilimą, o vėliau ir seksualinės revoliucijos atsiradimą ir laisvų seksualinių santykių susiformavimą. XVII a. sutelkus dėmesį į suau-

gusių žmonių ir santuokinių porų seksualumą ir padarumo taisykles iškilo būtinybė slėpti kūną ir vadovautis drovumo imperatyvais, o XX a. pastebėta, kad pradėjo silpnėti seksualumo slopinimo mechanizmai, kartu tarsi buvo pereinama nuo prigimtinių seksualumo interdiktų prie santykinės ikivedybinių arba nesantuokinių ryšių tolerancijos, vadinamųjų iškrypimų, norminio nepasmerkimo. XVIII a. pabaigoje tarpininkaujant pedagogikai, mediciniai ir ekonomikai seksas virto ne vien pasaulietiniu, bet ir valstybiniu dalyku, dėl kurio visas socialinis kūnas ir beveik kiekvienas narys per krikščionišką – tiek katalikišką, tiek protestantišką – atgailą buvo pašauktas save saugoti. Atsiejus sekso mediciną nuo bendrosios kūno medicinos buvo išskirtas lytinis instinktas, kurio dėka, be organinių pakitimų, buvo įmanoma parodyti įvairias anomalijas, nukrypimus, lėtines ligas ar patologinius procesus. O medicininė-psichologinė iškrypimų sritis netrukus perėmė moralinių vertinimų estafetę. Paveldimumo analizė lytiniam santykiams pradėjo skirti biologinę atsakomybę, kurios reguliavimas perėjo medicininio, politinio ir valstybinio reguliavimo žinion. Psichiatrija ir jurisprudencija tapo ištisa socialine praktika, suteikusia sekso technologijai pavojingos galios su toli siekiančiais padariniais. Taigi čia galima išskirti sąžinės ir doros ugdymo procedūras, būdingas XVI a., ir medicininių sekso technologijų atsiradimą XIX a. Tiek aristokratinei, tiek buržuazinei šeimai, kaip kontrolės instancijai, rūpėjo kuo greičiau pastebėti galimas sekso patologijas bei nukrypimus, kad kuo greičiau būtų išrastos racionalios padėti koreguojančios technologijos. Seksui tapo labai jautri pirmiausia šeima, todėl ji pirmoji tapo ir psichiatrijos objektu. Seksualizavus dykinėjančią aukštuomenės moterį, priskyrus jai naują santuokinių ir gimdytojiškų įsipareigojimų našą, netrukus visuomenėje iškilo nervinga, nuo isterijos priepuolių kenčianti moteris. Isterijos sureikšminimas, vertinant moters kūną, turėjo organinį ryšį su socialiniu kūnu. Šeimos aplinka su vaikais, kuriems duodama ne tik gyvenimo pradžia, bet ir turi būti garantuotas tolimesnis jų gyvenimas, išsaugojant biologinį ir moralinį atsakingumą už visą jų auklėjimą, motina su savo nervingos moters įvaizdžiu tampa labiausiai regimi. Buržuazijai investavus į savo ateitį, seksui patikėjo ir savo sielą. Aristokratijai aukštinant savo kūną pagal seniausius protėvių ir kilmingų santuokų kriterijus, buržuazija atsidavė kūnui kreipdama dėmesį į palikuonis ir savo organizmo sveikatą. Sutelkus dėmesį į savo genealogiją, buržuazijos kraujas tapo jos seksas. Kūno sureikšminimas tapo buržuazijos hegemonijos didėjimu ir ne vien dėl rinkos kainos, kuri buvo įgyjama darbo jėga, bet dėl to, ką politikoje, ekonomikoje ir istorijoje buržuazijai reiškė jos nuosavo kūno kultūra, priklausanti nuo viešpatavimo. Suteikus tokius įgaliojimus savo seksui, iš pradžių rūpėjo ne slopinti eksploatuojamas klases, bet rūpintis kūnu, jėga, ilgaamžiškumu, palikuonimis, t. y. save teigti, o ne kitą pavergti. Tačiau, kaip pastebime, XIX a. pavyzdinės šeimos modelis buvo jau likęs kaip politinės kontrolės ir ekonominio suregulavimo, būtino pajungti proletariatai, priemonė. XIX a. pabaigoje medicininė ir juridinė iškrypimų kontrolė jau buvo skirta bendrosios visuomenės bei rasės globai. Taip seksualumo dispozityvas, parengtas privilegijuotoms klasėms ir tų pačių klasių sudarytas, pasklido po visus sluoksnius, nors nebuvo visur vienodas. O praradusieji išskirtinę privilegiją rūpintis savo seksualumu kartu įgijo privilegiją stipriau negu kiti išgyventi tai, kas jiems uždrausta, ir gavo teisę naudotis metodu, leidžiančiu atmesti slopinimą. Būtų neteisinga teigti, kad seksualumo dispozityvas pakeitė santuokinių ryšių dispozityvą. Iš tiesų pirmasis šiandien siekia antrąjį pridengti,

tačiau jis jo nepanaikino, nes seksualumo dispozityvas išsirutuliojo iš santuokinių ryšių. Seksualumo dispozityvą istoriškai formavo atgaila, sąžinės patikrinimas dėl santuokinės neištikimybės, nesantuokinių ryšių, kraujomaišos, teisėto ar neteisėto jungtvių akto. Vėliau nuo santykio problematikos buvo pereita prie kūno problematikos, kūno pojūčių, malonumo prigimties. Seksualumui susikoncentravus šeimoje, šeimos ląstelės plėtotė buvo nukreipta dviem kryptimis: vyro – žmonos ir tėvų – vaikų. Michelis Foucault teigia, jog nedera šeimos šiuolaikine forma suvokti kaip socialinės, ekonominės ir politinės santuokos struktūros, atmetančios seksualumą ar bent jį varžančios, kuo smarkiau slopinančios ir jam paliekančios tikrai naudingas funkcijas. Juk šeima laiduoja tokį seksualumą, kuris nesitenkina ypatingomis santuokos teisėmis, tuo pat metu leisdama, kad į santuokos sistemas įsismelktų visai nauja, iki šiol nežinoma valdžios taktika. Šeima – tai vieta, kurioje kryžiuojasi santuokiniai ryšiai ir seksualumas, ji perkelia įstatymo ir teisės dimensiją į seksualumo dispozityvą, o malonumus bei intensyvius pojūčius į santuokos režimą.⁷

Peter Sloterdijk analizuodamas XIX–XX a. cinizmo apraiškas Europoje bei iš kur atsiranda nihilistinė pažiūra į dvasinę kultūrą, pasitelkęs senovės kinikų taikytus metodus: juoką, plūdimą, išpuolius, stebi, kaip priešiškos jėgos veikia įvairias švietėjiškas kritikos strategijas ir pagaliau, kaip kritika tampa moderniuoju cinizmu. P. Sloterdijk pažvelgia ir į seksualinį kinizmą, kurį jis taip pavadina dėl materialaus atsako ir kiniško kovingumo. Krikščioniškoji idealistinė vartoseną žodžiu *ciniškas* apibūdina žmogų, kuriam nieko nebėra šventa, kuris nieko nebesigėdija ir šypsodamasis įkūnija *blogį*. Tai radikaliai priešinga pozicija, negu aukštinančių pakilią meilę, sielų draugystę ir panašius dalykus. P. Sloterdijk cinizmą vadina apšviesta iškreipta sąmone, kuri atsiranda ne dėl melo, ne dėl klaidų; jo nuomone, cinizmas – tai modernizuota nelaiminga sąmonė, ją formavo sėkminga ir kartu bergždžia švietimo veikla. Būdamą turtinga ir kartu skurdi, ši sąmonė nereaguoja į jokią kitą ideologinę krikiką, nes refleksija jau yra amortizavusi jos iškreiptumą. P. Sloterdijko nuomone, kai idealizmas perlenkia lazdą, realizmas atsako piktžodžiavimu. Seksualinis kinikas iš pat pradžių kaip priešpriešą iškėlė viešą pasitenkinimą savo priemonėmis. Peteras Sloterdijkas mano, kad buržuazijos gyvavimo laikotarpiu buvo paruošta dirva naujoms formoms seksualinio cinizmo. Buržuazija nepretendavo į kultūrinę hegemoniją, bet iškėlė savą idealios meilės modelį – santuokinę meilę. Psichoanalizė bandydama įveikti buržuazinį seksualinį semirealizmą jį stengėsi paversti visišku realizmu ir supainiodama tai, kas yra slapta, su tuo, kas yra pasąmonėje. Toks seksualumo painiojimas buvo tiesiog brukamas. Taip psichoanalizė pripratino psichologinį švietimą sieti su seksualumu. Todėl studijuojant psichoanalizės publikacijas kartais net to meto tyrinėtojams kildavo klausimų, kam jas priskirti – mokslui ar pornografijai. Nors buržuazija dėjo viltis į psichologiją, bet, kaip rodo vėlyvoji buržuazinė kultūra, visai nepanaikino visuomenės neurotiškumo. Tas, kuris bando savyje visiškai sutramdyti gyvulį, jaučia viduje augantį pavojų. S. Freudas, kalbėdamas apie seksualinį chemizmą, orgazmą vadina įtampos pašalinimu. Taigi, nors S. Freudo figūra beveik yra užgožta prieštaravimų ir abejonių dėl jo darbų ir asmens, vis dėl to nereikia pamiršti, kokį atpalaiduojantį impulsą jis yra davęs. Todėl vėlyvosios buržuazijos kultūroje niekas nebeskiria idealios ir gyvuliškos meilės. O įsigalėjus kinizmui vis dar atsirasdavo naujų cinikų, darydavusių nešvankybes iš jau nebe nešvankiomis tapusių tiesų. Kaip ir mūsų spaudos krūtų ir šlaunų cinizmą sudaro ne tai, kad ji viešai

rodo daugiau ar mažiau gražias moteris, o kad tuo ji nuolat restauruoja pasenusius lytinius santykius ir visiškai sąmoningai rafinuotai kvailina publiką. Tai suteikia kuniškiosios, švietėjiškos ir realistinės energijos kai kurioms feministėms, kurios per savo manifestacijas daužo pornografijos parduotuvių vitrinas. Nes kūno grožis, kuris platonizmui buvo sielos kelrodis į aukščiausią sielos pažinimą, modernioje pornografijoje įtvirtina beširdiškumą, mūsų pasaulyje sprendžiantį, kas yra realu. Taigi po seksualinės revoliucijos niekas nepasidarė paprasčiau. Kaip tik pasimokiusios genitalijos dažnai jaučiasi nelaimingos. Jos dabar gyvendamos laisvės prieblandoje taip pat yra patyrusios, kad seksualinės akcijos ir menas mylėti nėra tas pats. Liberalusis seksualinis valkiėjimas lengvai perauga į cinizmą, kuriam viskas vis tiek, bet kuo ilgiau trunka žaidimas, tuo labiau stiprėja įspūdis, jog to, ko ieškoma, šiame pasaulyje nėra; jei, pasak jo, genitalijos yra išėjusios su bet kuo ir bet kaip mokyklą, savo ruožtu žino, kas yra šiuolaikinės laisvės šalnos.⁸

Kadangi mūsų tyrimo tikslas yra orientuotas į šeimos narių santykius, todėl norom ar nenorom privalome pažvelgti į pasisakančius už tradicinės šeimos vertybes ir į dedančius visas pastangas, kad būtų įtvirtintos alternatyvios šeimos formos, kurioms pradžią neabejotinai davė seksualinės revoliucijos protagonistų skelbiamos idėjos. Kai globaliame šių dienų pasaulyje seksualumas tapo jau ne šeimos reikalu, bet paremtas erotizmu, suteikiančiu seksualaus pasaulio tvarkai tam tikro psichologinio įvaizdžio pasekmes, propagandos pastangomis įvairiais būdais stengiamasi erotizuoti ne tik patį žmogų, bet ir visą jo gyvenimą. Netgi psichologai, sociologai, psichoanalizės specialistai gali tapti patarėjais, kai tikslingai norima nustatyti seksualumo reklaminį poveikį, sprendžiant komercinės veiklos sėkmę. Toks seksualumo fenomeno išryškėjimas naudojasi seksualinės revoliucijos atnešta laisve. Taip seksualumas tapo sukumercentas, o pats seksas – atrakcija. Todėl šių dienų seksualumas yra pagrįstas konsumizmu. Pagal seksualinį pajėgumą vertinant asmenį belieka tik nustatyti, kokie jo yra seksualiniai reitingai arba kaip asmuo regresuoja, kai seksualumas jam tampa narkotine priklausomybe, pasiekianti net patologines formas. Atsisakant viso to, kas tradiciška, individo pažinimas, gilinimasis ir meilės patirtys auginamos tiek, kiek iš santuokos bei šeimos atimamos institucinio reguliavimo funkcijos ir užsidaroma grynai privačioje aplinkoje. Mūsų laikų epochos seksualumui tapus vien tik savo asmeninių troškimų patenkinimu, vaduojamasi ne tik iš tradicijos, šeimos, bet ir iš visuomenėje nusistovėjusių tarpusavio bendravimo formų. Neretai net psichologija, siekianti užtikrinti žmogui psichinę pusiausvyrą, aiškinamąsias dvasinio-psichinio komforto funkcijas atlieka ne pagal nusistovėjusias savitarpio elgesio taisykles, ligi šiol vertinusias žmonių sveiką elgesį, bet pagal svyruojančias ir nestabilias, naujaip žmogaus gyvenimą kuriančias formas. Patys psichologai tapo visuomeniniais funkcionieriais ir agentais. Suprantant žmogiškąją būtybę kaip skirtą tik malonumams, lytinis pasitenkinimas tapo suprantamas kaip pilnutinės meilės išraiška, o lytinis aktyvumas tiesiog sulygintas su ekonominiu ar socialiniu aktyvumu. Didelis seksualinis pajėgumas tapo aukštu išsivystymo standartu, kurio nuolat baiminamasi netekti. Hipergenitalizuotam seksualumui nesvarbi normali, evoliucionuojanti žmogaus branda, tik masinė ir kiekybinė seksualinė patirtis, kuri kartais, kad būtų stipresnė, net reikalaujanti, sykiu per aktyvią pasiūlą ir suteikianti, reikalingų stimuliatorių. Todėl pagal šių dienų standartus gyventi seksualinį gyvenimą tolygu prarasti savo asmenines vertybes. Žmogaus seksualumą atskyrus nuo vaisingumo

lytinis elgesys paverčiamas paprasčiausiu instinktu, o, kas instinktyvu, tas ir normalu. Seksualumui be meilės užvaldant visuomenę, seksas tampa grynai biologine funkcija, kuri taip tampa nuasmeninta, anonimine ar vergiška elgesio forma. Seksui praradus žmogiškąją reikšmę, konsumistinei visuomenei nesunku įpiršti aktyvųjį seksą be meilės jausmų, socialinio ir šeimos kontrolės mechanizmų. Iš vienos pusės, tokiu būdu yra vykdomas žmogaus išlaisvinimas, o, iš kitos pusės, matome, kaip per seksualinį manipuliavimą vyksta kai kurių asmeninių interesų pridengimas. Seksualinis išlaisvinimas iš visuomenės nustatytų rėmų vis dažniau tampa politiniu indikatoriumi, nulemiančiu tam tikrų įstatymų atsiradimą ir paties išlaisvinimo proceso apsaugą nuo laisvos visuomenės. Sekso iškėlimas ir meilės nuvertinimas nesuteikia gyvenimui prasmės. Ypač šiandieninė moteris yra nuolat laisvinama iš patriarchyto, bet sykiu sukuriamas toks sakralizuotos moters stabas, kuris negali nieko išgelbėti, nes jis pats, būdamas vien erotizuotas pornografinis stabas, niekad neparodo ir nekuria subrendusio žmogaus pavyzdžio, kuriuo reiktų kitiems sekti.⁹

P. Sloterdijk retoriškai klausia, ar ne tada, kai žmogus išsitiesė visu ūgiu, jo rankos atsidūrė ties genitalijomis. Emancipuotas žmogus tapo giriamas, kaip praktikuojama teisė, kuria galima naudotis, kaip malonumas, už kurį niekam nereikia dėkoti. P. Sloterdijk kalbėdamas apie Hanso Balddungo Grieno 1513 m. medžio drožinį *Grožis grasina botagu Išminčiai* mato jojančią ant filosofo tikrai kekšę, kuri naudojasi savo suverenumu. Tuo pasireiškia moters galios šansas, verčias susimąstyti, kur tai veda, bet Grieno paveiksle vaizduojamas susimąstęs ne filosofas, o jojanti hetera. Pastebint moteriškąjį seksualinį kinizmą grožis rodo iškėlęs rimbą virš išminties, kūnas nugali išmintį, aistra priverčia paklusti protą; nuoga moteris triumfuoja prieš vyro intelektą, o protas bejėgis tampa prieš krūtų ir šlaunų argumentus.¹⁰

Tai atspindi ir Amsterdamo raudonųjų žibintų kvartalo projektas, kuriame bus įamžintos viso pasaulio prostitutės. Statula, kurią sukūrė menininkė Els Rijers, anot buvusios prostitutės Mariska Majoor, užsakiusios šį paminklą, suteiks visoms moterims ir vyrams stiprybės, nes daugelyje šalių prostitutės sunkiai dirba, ir žmonės bet kuriuo atveju turėtų jas pagerbti.¹¹

Akivaizdų sudaiktintos moters paveikslą gerai atspindi jos seksualumo panaudojimas kaip veiksmingos konsumistinės priemonės reklamoje. Priešindamosi tam 2000 09 05 kreipėsi dešimt moterų, visuomeninių organizacijų vadovių, prašydamos Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą atkreipti dėmesį *Dėl nuogo moters kūno atvaizdavimo viešojoje reklamoje*. Jų nuomone, tokia reklama ne tik žeidžia moters orumą, nuvertina motinystę ir klaidina reklamoje atvaizduotos produkcijos vartotoją, bet, svarbiausia, aktyviai tarnauja moters – daikto įvaizdžio formavimui visuomenėje bei jaunimo moralinių vertybių formavimosi fone pelno siekimo tikslais naudojasi tuo, jog daugiau nei 60 proc. informacijos yra pasisavinama vaizdu. Taip pat moterims nerimą kelia tai, jog tokio tipo reklama gali būti mažamečių vaikų nesmurtinė seksualine prievarta. Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atsakyme rašoma, kad moters kūnas kaip grožio simbolis jau seniai naudojamas tiek mene, tiek reklamoje, o skiriant didesnę dėmesį vaikų švietimui, jų meninių įgūdžių ugdymui, prasta reklama nebus painiojama su geros kokybės produkcija; neįžvelgiama, kad reklamos nuotraukose pavaizduotas moters kūnas žeisų jos orumą ir nuvertintų motinystę; apnuogintas moters kūnas nežeidžia moters,

negali būti priskirtas klaidinančiai reklamai, o daugiau pažeidžia visuomenės moralinius principus, todėl asmenys, kurių teisės bei įstatymų saugomi interesai pažeidžiami, turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, o šiuo atveju pateikti reklamos pavyzdžiai nepažeidžia estetinių normų ir nerandama pagrindo, pateisinančio besikreipiančiųjų susirūpinimą. Nuogo moters kūno naudojimo reklamoje negalima atsieti nuo daugelio plačiai tiražuojamų moters socialinio vaidmens visuomenėje stereotipų, tad tarnybai atrodo, kad stereotipinio požiūrio į moterį pokyčiai bene labiausiai reikalingi visose reklamos srityse. Būtent į tai Lietuvos vyriausybės dėmesį atkreipia ir Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas, reiškiantis susirūpinimą dėl tradicinių stereotipų dėl moterų ir vyrų vaidmenų pasiskirstymo šeimoje, darbe ir visuomenėje egzistavimo, sąlygojančių moterų diskriminaciją. Komitetas atkreipia dėmesį, kad stokojama tikslinių švietimo programų, visuomenės informavimo, laikinų specialiųjų priemonių švietimo, užimtumo ir politikos srityje, skirtų panaikinti šiuos stereotipus, raginant vyriausybę parengti ir įgyvendinti atitinkamas švietimo ir visuomenės informavimo programas, skatinančias nestereotipinių moterų ir vyrų vaidmens formavimą visose visuomenės gyvenimo srityse; taip pat rekomenduojama, kad reklama nenaudotų ir neremtų tradicinių lyčių vaidmenų stereotipų. Todėl Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba įvertinusi pareiškimą ir tyrimo metu gautą informaciją nusprendė: 1) JT moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijas ir pareiškėjų išdėstytas mintis pateikti kaip siūlymą Vyriausybei dėl reklamos įstatymo papildymo; 2) Kreiptis į Trečiojo Lietuvos moterų suvažiavimo delegatus su raginimu aktyvinti nevyriausybinių organizacijų veiklą, keičiant stereotipinį požiūrį į moters ir vyro socialinį vaidmenį visuomenėje; 3) Kreiptis į VDU su siūlymu teikiant diplominių studentų darbų temas, numatyti galimybę atlikti sociologinius visuomenės nuomonės tyrimus dėl moters kūno naudojimo reklamoje.¹²

Harvardo universiteto profesorė Marry A. Glendon sako, kad dabartinis feminizmas daug ką paveldėjo iš praėjusio amžiaus 60-ųjų metų feminizmo, todėl negalima nepastebėti, kaip dabartinis pasaulis iškėlė naujus iššūkius moterims: ne tik kad dauguma motinų dabar priverstos dirbti, bet kyla nerimas ir dėl seksualinės revoliucijos padarinių, daugėja skurstančių vienišų motinų. Prisimintinos to meto feminizmo sukeltos demografinės priežastys, atkreiptinas ypatingas dėmesys į jį išprovokavusį pyktį, kai to meto feministės demonstravo savotiškai paradoksiškai neapykantą vyrams. Savo tikslams pasiekti jos sudarė *Fausto sąjungą* su aborto industrija, su homoseksualų bei įvairiomis gyventojų skaičiaus reguliavimo organizacijomis. Mainais jos gavo finansinį ir žiniasklaidos, taip pat ir *Playboy*, palaikymą, tačiau sykiu jos prarado ryšį su normaliomis moterimis. Feministės svajojo apie *unisex* pasaulį, kuriame būtų užtikrinta vos ne absoliuti lyčių lygybė, kai tuo tarpu didžioji dauguma eilinių moterų ėmė kelti klausimą, kodėl jų atstovės nerodo bent minimalaus dėmesio jų pagrindiniam rūpesčiui: kaip suderinti šeimą ir darbą. Todėl neuostabu, kad šiandien didžioji dauguma moterų atsiriboja nuo radikalaus feminizmo.¹³

Atlikus psichologinį tyrimą dėl moterų subjektyvios gerovės ir socialinių demografinių veiksnių buvo nustatyta, kad radus didžiausius moterų išsilavinimo lygio ir asmeninių pajamų skirtumus, stipriausius moterų gerovės prognostinius kintamuosius – išsilavinimą ir pajamas, vedybinis statusas buvo stipresnis subjektyvios gerovės prognostinis rodiklis tuomet, kai jis buvo vertinamas kartu su kitais veiksniais. Taigi ištekėjusios, tu-

rinčios partnerį moterys buvo labiau patenkintos gyvenimu negu netekėjusios. Atliekant tyrimą buvo atrastas netikėtas dalykas – aukštas išsilavinimo lygis ir didelės pajamos nebuvo subjektyvios gerovės prognostiniai rodikliai, kai buvo vertinami kartu su asmenybiniais veiksniais. Subjektyviai įvertinta sveikata ir pasitenkinimas laisvalaikiu pasirodė esą svarbūs subjektyvios moterų gerovės veiksniai, tačiau jų reikšmingumas sumažėjo, kai jie buvo pradėti vertinti kartu su asmenybiniais veiksniais. Subjektyviai įvertinta sveikata ir pasitenkinimas laisvalaikiu pasirodė esą svarbūs subjektyvios moterų gerovės veiksniai, tačiau jų reikšmingumas sumažėdavo tuomet, kai jie irgi būdavo pradėti vertinti kartu su asmenybiniais veiksniais.¹⁴

Edukologijos profesorius K. Pukelis mano, kad kur kas paveikesnė priemonė galėtų būti sugebėjimas ugdytis valią, nes ji valdo instinktus; susirasti prasmingų tikslų ir nepamiršti jau seniai žinomų dalykų, kad kūnas paklūsta sielai, kad kūno ir sielos darna suteikia žmogui sveikatą; o ne manyti, kad seksas yra neišvengiama gyvenimo dalis ir kad žemesniems instinktams svarbiau paklusti, negu padėti žmogui surasti gyvenimo prasmę. Nors viskas keičiasi, bet žmogaus prigimtis nesikeičia, todėl nereikėtų skubėti keisti tradicinių dalykų ir atsisakyti to, kas atrasta per šimtmečius. Šeima yra geriausia vieta tapti asmenybe, nes joje galima pažinti meilės fenomeną.¹⁵

Anot lietuvių žymaus filosofo Stasio Šalkauskio sūnaus, fizikos mokslų daktaro Juliaus Šalkausko, modami ranka į šeimos sąvoką netenkame galimybių pasiekti to, ko iš tiesų norime, – socialinio teisingumo ir gyvenimo džiaugsmo. Tiesos ir melo supratimas yra svarbūs ne tik asmenybės raidai, bet kad ir gyvenimo pamatai būtų tvirti. Taigi augančiam vaikui labai svarbu turėti pilną šeimą, sudarytą iš vyro ir moters, besirūpinančių savo vaikais – ne statistinį vienetą, o gyvybingą ląstelę, iš kurių ir turėtų susidėti valstybė, kaip apibrėžta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnyje. Kai šiandien žmonių morale, dvasinėmis vertybėmis nesirūpinama, daug svarbiau tampa turtas ir įvaizdis. Kai kažkas tą įvaizdį kuria, kažkas piktinasi tais, kurie tą įvaizdį griauna. Bet jei viskas būtų gerai, įvaizdžio apskritai nereikėtų, nes galima būtų rodyti vaizdą, o ne įvaizdį. Lygiai tas pats, jei šeima vadinami sugulovai, kartu besimėgaujantys seksu, apie kokią šeimą tuomet galima kalbėti. Tai kas, kad labai populiariu tapo vietoj *vyras*, *žmona* šiandien vadinti draugas ar draugė. (Klasikinėje draugystės sampratoje nėra seksualinės komponentės. Priešingai, šiandienė kultūrinė aplinka nėra jau tokia palanki, kad nepažeidžiamai galėtų gimti, augti, plėtotis tikras draugystės jausmas, nes suteikus draugystei naudingumo atspalvį, gilinamasi ne į jos esmę, o į tai, kas naudinga.¹⁶ Beje, nepajėgus tikrai draugystei žmogus vargu ar yra pasirengęs santuokai. Remiantis sociologu Digby Andersonu galima teigti, kad draugystės elemento stoko daro santuokos sampratą egoistinę ir vartotojišką.¹⁷) Tai eufemizmas, skirtas sugulovei ar sugulovui įvardyti. Gyvenant demokratinėje visuomenėje nereikia painioti sąvokų. Arba kuo vaikas nusipelnė tokios nelaimės, kad prieš jo paties valią būtų psichiškai traumuojamas ir griaunama jo seksualinė sveikata, jei įvaikintas jis augtų homoseksualioje aplinkoje. Arba jei žmogus bijo išipareigojimų, bijo santuokos, jis net prieš pradėdamas gyventi drauge su moterimi jau apmąsto pabėgimo būdą, tuomet atsiranda visos galimybės pasakyti, kad niekas mūsų nesieja, nors moteris jau galbūt yra pastojusi. Tad apie kokią šeimą ir kokias vaikui diegiamas vertybes galima kalbėti. Morale prasideda nuo dvasingumo, nuo prioritetų. Vienadienių malonumų, vartotojiškumo ve-

dami žmonės neturi stimulo taupyti, todėl, anot J. Šalkausko, turtingųjų valdžiai, kuriems rūpi pelnas ir netvirta, sugriuvusi, išsigimusi šeima yra parankesnė, todėl ir nesirūpinama visuomenės moraliniu ugdymu (panašiai mano ir psichologė Z. Vasiliauskaitė).¹⁸ Tolerancija įmanoma ir gerbtina, kai kalbama apie diskutuotinus dalykus. J. Šalkausko nuomone, per mažai dvasininkija kalba apie blogį kaip nuodėmę. Remiantis Dekalogu, tai būtų sociologiškai veiksnis jiems skirta sritis, vedanti į sveiką visuomeninę etiką.¹⁹

Sparčiai plintant technologijoms, internetas veržiasi ir į asmeninio gyvenimo erdvę, tapdamas susipažinimo ir laisvalaikio leidimo būdu, o kai kuriems asmenims ir gyvenimo dalimi. Internetinis bendravimas nereikalauja daug pastangų, nes žmogus laisvai gali planuoti savo laiką, susirašinėdamas dirbti, niekur nereikia eiti, galima susikurti įvaizdį, išgalvoti profesiją, lytį, amžių. Todėl net 90 proc. susipažinimo tikslų nulemia nuotykių ieškojimai, trumpalaikiai intymūs santykiai, noras susirasti antrą pusę arba smalsumas. Remiantis pastarųjų metų interneto statistikos duomenimis, pažinčių portalai yra vieni lankomiausių internetinių puslapių. Tačiau, anot psichologų, internetinis bendravimas gali tapti priklausomybe, nuo kurios Amerikoje jau gydoma. Asmuo, sėdintis prie kompiuterio, bet neturintis draugų, negalintis tiesiogiai bendrauti, pradeda gyventi virtualiame pasaulyje. Anot psichologės I. Samuchovos, internetu bendraujantys žmonės siekia ekstremalių pojūčių, tai virtualus žaidimas, kai bendrauji su žmogumi ir su jo susikurtu įvaizdžiu. Toks bendravimo būdas gali tapti žalingas, nes nuolat jį praktikuojant ir sutraukiant pasaulio vaizdą iki monitoriaus dydžio gresia tikro bendravimo įgūdžių atrofija. Kitas, anot psichologų, tipiškas bruožas, tai slapyvardžių pasirinkimas, parodantis didesnę tikimybę, kas asmuo turi psichologinių problemų, nevisavertiškumo kompleksų. Anot psichologo K. Rimšos, tuo stengiamasi kompensuoti tam tikrus trūkumus. Moterims tai būdinga daryti ryškiu seksualumą pabrėžiančiu slapyvardžiu, o pastaruoju metu savo vidinį švelnumą ir pažeidžiamumą stengiamasi kompensuoti perdėtos agresijos slapyvardžiais. Vyrai naudoja įvairesnius slapyvardžius, nors juos galima būtų suskirstyti į dvi ryškesnes grupes – švelnius ir maištaujančius. Psichologai, kalbėdami apie neištikimybę, sunkiai randa atsakymą, ar internetinės pažintys ir flirtas jau yra neištikimybė, nes tai labai priklauso nuo žmogaus požiūrio į neištikimybę, kai vieniems partnerio žvilgsnis į šoną yra neištikimybė, o kitiems ir grupinis seksas yra normalus, seksualinį gyvenimą pajavirinantis dalykas.²⁰

Interneto anonimiškumas sukėlęs naują sekso revoliuciją, kurioje dar labiau nebeliko vietos dvasiniam ryšiui. Jeigu sakytume, kad žaidimai yra vaikų reikalas, šiandien taip sakyti būtų neteisinga. Rinkoje esantys žaidimai vis dažniau tampa skirti suaugusiems, jie susiję su pažintimis ir seksu. Anot tokių žaidimų kūrėjų, šios pramogos nebūtinai skirtos neįpareigojančio lytinio susijaudinimo per internetą ištroškusiems žmonėms. Internetinių sekso žaidimų sėkmę nulemia tai, kad jie suderina įvairias populiarias sferas: virtualų susitikinėjimą, išgalvotus pasaulius, pokalbių apie seksą svetaines ir pornografiją. Pasak žaidimo kūrėjų, bet kokių su seksu siejamų poteksčių galimybę interneto aplinkoje lemia moterys. Nekaltos pažinčių svetainės plinta lėtai, tačiau tos, kur iškart užmezgama kalba apie seksą, pasiekia populiarumo viršūnę. Pasak specialistų, pornografija internetu ne vienintelis virtualių santykių būdas, pastaruoju metu milijardiniu verslu tampa ir pornografija mobiliuoju telefonu. Telefono ryšio specialistų skaičiavimais, pelnas iš mobiliosios

pornografijos iki 2009 m. turėtų viršyti 2 mlrd. dolerių. Tačiau nors toks piniginis santykis rodo didelę besinaudojančiųjų skaičių, bet sykiu parodo, kad toks virtualus seksas kuria naują asmenybės rūšį – nuo lytinių santykių priklausomus žmones. Pripratę prie virtualios erdvės teikiamo anonimiškumo, jie tokius įpročius perkelia į savo realų gyvenimą. Taip daugėja visiškai dvasinio ryšio nemokančių palaikyti asmenų. Jie uždaroje seksualioje erdvėje susikuria šaunių žmonių įvaizdžius, o socialinėje aplinkoje kitoks visuomeninis gyvenimas be sekso jiems tampa svetimas ir nesuprantamas. Tai priverčia nerimauti psichologus, matančius XXI a. žmogui būdingą tendenciją, kad meilę užgožia seksas, kartais liekąs kompiuteryje ar mobiliojo telefono ekrane.²¹

Todėl psichologė Zita Vasiliauskaitė mano, kad kokybišką santuoką geba sukurti tik kokybiškos asmenybės. Deja, nūdienėje visuomenėje vis rečiau sutinkame brandžių asmenybių, kurios būtų teisingai išugdytos, laikytųsi pamatinių vertybių, turėtų gerus psichologinius pagrindus: pasitikėjimą, pagarbą sau ir kitiems, sugebėjimą siekti tikslo, kantrybę, mokėjimą eiti į kompromisus, dorovės supratimą. Šiandien ugdant asmenybes vis mažiau šioms savybėms skiriama dėmesio. Todėl ir į santuoką eina du vartotojiškos visuomenės sužaloti žmonės. Tikėdamiesi, kad susituokę jie bus kitokie, pamiršta, kad santuokos tikslas – ne gydymas, o pirmiausia sutuoktinių asmenybės dvasinis augimas meilėje, santarvėje, džiaugsme, supratime, abipusiam vienas kito rėmime iškilus sunkumams, o vėliau ir vaikų ugdymas. Apmaudu, kad žmonės, dažnai net su priklausomybėmis, siekia susituokti ir net į sužadėtinių paskaitas ateina jau išgėrę. Kai santuoka kuriama neturint būtinų socialinių įgūdžių, nesugebant dirbti bei užsidirbti ir kai sutuoktinis į sutuoktinį žiūri, kaip į savo tėvus, ligi šiol juos materialiai išlaikiusius. Kai sutuoktiniai vienas kitą laiko finansinių pajamų šaltiniu, nebelineka vietos meilei ir pagarbiems santykiams. Kai informacijos apsuptyje nuolat atkakliai peršama mintis, jog viską galima gauti greitai ir lengvai ir kad esi to vertas, o apie siekius, tikslus ir pastangas kalbama labai mažai, natūralu, kad ir santuokoje gerais vyrais ir geromis žmonomis turi būti tampama iš karto. Kai psichologė Z. Vasiliauskaitė vienoje moteriškoje auditorijoje, kur klausytojos turėjo 10 m. ir ilgesnę vedybinio gyvenimo patirtį, pasidomėjo, ar jos pasišneka su savo vyru, išjungia televizorių, susėda dviese, ar moterys savo vyrų paklausia, ar jiems gera su savo žmona, ką ji, kaip žmona, galėtų padaryti, kad būtų jam geriau, jaukiau, dalyvės nusijuokė ir tepasakė, kad vyras akis išpūstų ir išprotėjusia palaikytų. Taigi paprastas, draugiškas, meilingas elgesys jiems atrodytų keistas ir nenormalus. O juk kiekvienas žmogus nori šilto ir normalaus ryšio. Ir jei jo negauna šeimoje, jo ieško šalia šeimos. Pasak psichologės, neištikimybės šeimyniniuose santykiuose pradžia būtent ir yra nenuoširdžiuose ir nedraugiškuose santykiuose, griaušančiuose darnaus bendrabūvio pamatus. Tų vertybių negaudami ir tradiciškai neperduodami jų savo vaikams šeimoje žmonės sutrinka ir tampa priešais, atrodo, kad skyrybos yra vienintelė išeitis, juolab kad šiandien jos yra toleruojamos. Kai būname įsitikinę, kad daugelis taip daro ir kai per TV matome daugiausia ne normalias tvirtas santuokas, o partnerystes, neištikimybes, savo kūno bei lytiškumo nuvertinimą, neįpareigojančius santykius, ir tai pristatoma kaip normalūs, netgi skatintini dalykai, tiesioginė ar netiesioginė minėtų blygybių propaganda padaro savo darbą. Lengvame ir paprastame fone pateikiamos skyrybos, tarsi jos būtų lengva ir paprasta išeitis. Tai yra netiesa (tačiau galimybė susimąstyti smurtautojui, jei taip buvo, taip).²²

Yra moterų, kurioms vyrai yra didžiausi gyvenimo priešai. Tokią liguistą neapykantą vyrams psichoterapeutai vadina mizandrija. Neapykantos problema iš tikrųjų slypi moters asmenybėje. Šis kompleksas pirmiausia nuvertina moteriškumą, švelnumą, rūpestingumą, paslaugumą ir pan., jos nenori iš jų sulaukti dėmesio ir pripažinimo. Kaip berniukui tėvas, taip mergaitei motina yra modelis, pagal kurį vaikai konstruoja savo lytinę tapatybę. Psichologė psichoterapeutė Aušra Griškonytė girdėdama skundus, kad vyrai visiškai nedalyvauja namų ruošoje arba nesprendžia buitės problemų, stengiasi išgirsti ir antrąją pusę. Tenka išgirsti priešingus skundus: ji ant manęs nuolat rėkia, kad aš pritaškau ar ne pagal jos tvarką sustatau puodelius. Tai rodo, kad mizandrijos paveiktai moteriai būdingas nenuoseklumas. Ją pačią lydi tokios pat savo motinos įtaka, nors ji veikia pasąmonėje. Tokia moteris nesuvokia nei savo elgesio priežasčių, nei jos elgesį lydinčių emocijų. Rodyti pirštu į jos agresyvių elgesį – sukelti dar didesnę jos nepasitenkinimą, pyktį ir nusivylimą. Juo labiau motinos elgesys su vaiku stokoja aiškių principų ir vertybių bei nuoseklumo, juo sunkiau vaikui atsiskirti nuo motinos ir pradėti kurti savo minčių bei jausmų pasaulį. Moterį, nekenčiančią vyrų, išduoda jos kalba. Ji pernelyg idealizuoja kitus žmones, ypač moteris, linksta imituoti jų elgesį, išvaizdą, net mąstymą. Tokios moterys gali graužti savo sutuoktinius, versdamos priimti sprendimus, nors yra pasiryžusios viską daryti pačios, tiktai atsakomybę norėtų permesti vyrui. Ji tik nuolat bamba: vonioje reikia spintelės, ji nesiūlo pasitarti ir nenori išgirsti jo nuomonę. Todėl neapykantą vyrams jaučiančias moteris amerikiečių psichoterapeutė Hogie Wyckoff skirsto į gražuoles, kurių požiūrį ir mintis formuoja moterų žurnalai ir televizija. Pripažinimą tokia moteris (tikėtina, kad ir motina) pasiekė demonstruodama savo grožį. Nesveikas grožio vaikymasis tampa tokiai gražuolei tragedija, kai niekas joje neįžvelgia asmenybės, o visi mato tik tai, kas jiems prikišamai rodoma. Todėl ji mano, kad visi vyrai niekšai, tik ir stengiasi ją nusitempti į lovą. Kitai kategorijai priklauso ezoteriška moteris, besijaučianti nekalta vaidilutė, saugojanti tik moterims atsiveriančias pasaulio paslaptis. Tokia moteris nesiteikia atsakyti į logiškus argumentus ar priekaištus, bet savo energiją nukreipia kurti keršto planus ir į bendravimo sunkumus. Dėl nevaldomos ir destruktivios savo vidinės energijos tokiai moteriai retai kada pavyksta sukurti ilgalaikius santykius su vyrais. Trečiai, vyrų nekenčiančiai moterų kategorijai, priskiriama moteris, linkusi dalyvauti konkurencinėse kovose, vyriškais metodais išstumdama pasitaikančius kelyje vyrus, kurie kartu siekia karjeros. Ji to ir neslepia. Ji su panieka žiūri į nesugebančius jos įveikti vyrus, bet sykiu ji nemėgsta ir moterų draugijos. Ji niekad nepakenčia būti blogesnėje padėtyje, pavyzdžiui, prižiūrėdama vaikus ar gamindama pietus. Jos partneriui belieka nusileisti arba bėgti šalin. Nesileisdama būti pažeminta ji ir bėgantį puls nesiskaitydama su priemonėmis. Kaip ir vyrai, nekenčiantys moterų, jiems neapykantą auginančios moterys sunkiai įsisąmonina, kad nemalonaus gyvenimo ir pašlijusių santykių priežastis yra jų asmenybėje ir, kaip sako psichologė psichoterapeutė A. Griškonytė, reikia neišsigąsti pažvelgti į save.²³

Vyro širdyje įskiepyta neapykanta moteriai irgi žlugdo šeimą. Anot A. Griškonytės, psichologai nekenčiančius moterų vyrus vadina mozoginistais. Antai amerikiečių psichologė Susan Forward teigia, kad mizoginistas – tai diagnozė, nurodanti vyro asmenybės defektą, pasireiškiantį bendraujant su moterimis; o, anot amerikiečio psichoterapeuto Claude'o M. Steinerio, neapykanta moterims dažniausiai atsiranda kopijuojant

tėvo, kuris nederamai ir nepagarbiai elgėsi su vaiko motina, elgesį. Tokioje šeimoje vaikas išmoksta ir įtiki, kad vyrai yra pranašesni už moteris, o pašąmonėje išlieka pavyzdžiai, jog vyras privalo moteris valdyti. Sudaroma tokia nuomonė, kad tikras vyras neverkia ir neišskysta. Tokie vyrai vengia nuolatinių ilgalaikių santykių su moterimis. Jie mieliau renkasi tas veiklas, kur dirba mažai moterų. Tačiau, jei pavyktų tokį vyrą pakviesti pokalbiui, jis pripažintų, kad jis, kaip ir jo tėvas, apie moteris galvoja kaip visomis prasmėmis silpnesnę lytį. Susituokęs toks vyras patiria juo didesnę nesaugumą, juo labiau žlunga iliuzijos ir renkasi jam jau žinomą priemonę – kontrolę ir valdžią. Įtarinėja ir niekina moteris. Mizoginistas dažniausiai nepripažįsta turįs problemų, nes tai būtų perspėjimas, kad jis pats silpnas. Apie šį reiškinį arba nutylima, arba dažniausiai nesuvokiama. Engiamos ir žeminamos moterys linkusios manyti, kad toks vyrų elgesys būdingas visai vyriškai lyčiai ir todėl arba linkusios toliau gyventi tokį gyvenimą, arba mato vienintelį kitą būdą, kaip išgydyti žaizdas ir apsaugoti vaikus nuo žalingos tėvo įtakos – išsiskirti.²⁴

Atsakomybės sąvoka mėgstama svaidytis, bet daugeliui ji yra abstrakcija. Psichologai ir psichoterapeutai į atsakomybę žiūri taip pat, kaip į psichikos sveikatos ir asmenybės brandos matą, nes atsakomybė reiškia atsaką. A. Griškonytė, remdamasi norvegų psichologu Nilsu Magnaru Grendstadu, primena, kad žmogus yra atsakingas už gyvenimą, paremtą vertybėmis ir autoritetais, kuriuos pats pasirenka. Kitas amerikiečių psichoterapeutas Irvinas D. Yalomą teigia, kad suvokus atsakomybę įsisąmoninamas savojo *aš* kuriamas likimas, gyvenimo nemalonumai, jausmai ir net kančios. Vertybės, moralė ir atsakomybė yra svarbiausios asmenybės palaikančios savybės, todėl už savo gyvenimą, mąstymą, jausmus ir elgesį atsakingi patys žmonės. Išlyga daroma tik vaikams, protiškai neįgaliems ir asmenims be sąmonės. Paprastai juo asmenybė nebrandesnė, juo labiau vengia atsakyti į gyvenimo iškeltus klausimus, todėl ir manipuliuoja visais, galinčiais tą atsakymą duoti. Keista, kad net keisti pasiteisinimai dažnai priimami kaip elgesio motyvai. Todėl amerikietės psichoterapeutės Dorothy Jogeward ir Muriel James įsakmiai paaiškina, kad žmonės, atmetantys įsisąmoninimą ir nuoširdumą, kartu atmeta ir atsakomybę už savo gyvenimo būdą, nes nuvertina ne tik save, bet ir juos supančią tikrovę. Nuo asmeninės atsakomybės išsisukinėja tas žmogus, kuriam kaip vaikui trūksta brandos, nesvarbu, ar su kitų sprendimais nuolankiai sutiksi ar su jais kovosi. Atsakingu nepavadinšime to, kuris kaltina kitus, o pats elgiasi taip pat niekšišškai. Dvejopa moralė – svarbiausias atsakomybės vengimo požymis. Anot lenkų psichologės Zenomenos Pluzek, atsakomybę už savo gyvenimą žmogus prisiima tik tuomet, kai suvokia, kas jam gyvenime svarbu. Išlepusiems atsakomybė ypač sunki ir varžanti. Žmogaus brandumą parodo trumpas žodelis *aš*, atskleidžiantis kaip atsakomybę už savo gyvenimą prisiima žmogus, sakantis: *aš* padariau, *aš* supykau, *aš* sulaužiau santuokinius pažadus ir t. t.²⁵ Jei sutuoktinį suprastume, kaip tėvą, motiną, šiuos pakeisti retai kam ateitų į galvą. Galima daug kalbėti apie tai, kad antspaudas pase nieko nereiškia. Bet tuomet, kodėl neįteisiname santuokos, jei vis tiek tas pat, mažai to, jei antra pusė to nori. Negi sunku padaryti nieko nereiškiantį dalyką, kuris pradžiugintų sau artimą žmogų. Visi žinome, kad antspaudas pase reiškia išsipareigojimą, o nenorėdami jo apgaudinėjame save ir kitus, nenorėdami pripažinti, kad nenorime prisiimti išsipareigojimų. Santuoka – tai vyro ir moters pagarbos ženklas vienas kitam.

Šeimos nuvertinimas ir tėvystės vaidmenų perskirstymas

Vertinant šeimos ir tėvystės tendencijas nepriklausomos ir nešališkos mokslininkų grupės Tėvystės ateities komisijos (*An International Appeal from the Commission on Parenthood's Future Elizabeth Marquardt, Principal Investigator*) ataskaitoje Tėvystės revoliucija: atsirandantis pasaulinis susidūrimas tarp suaugusiųjų teisių ir vaikų poreikių (*The Revolution in Parenthood: The Emerging Global Clash Between Adult Rights and Children's Needs*)²⁶ pateikti tyrimai šeimos klausimais įspėjamai aprašo pasaulines šeimos teisės ir reprodukcinę technologijų tendencijas. Atkreipiama dėmesys, kad keičiantis tradicinei šeimos struktūrai ir tėvų vaidmeniui, yra nepakankamai atsižvelgiama į vaikų poreikius. Ataskaitoje pažymima, kad pasaulinės teisės ir reprodukcinę technologijų tendencijos siekia iš naujo apibrėžti tėvystės vaidmenį, supriešindamos suaugusiųjų interesus ir vaikų poreikius. Dviejų asmenų, tėvo ir motinos, tėvystės modelis keičiamas pagal tėvų teises (daugiausia išvestines) vaikų atžvilgiu. Todėl vis dažniau ignoruojami vaikų poreikiai turėti, pažinti abu tėvus ir būti jų užaugintiems. Anot ataskaitos autorių, vykstančią tėvystės revoliuciją galima atpažinti iš tokių reiškinių: dažnos skyrybos, tik vieno iš tėvų auginami vaikai, auganti kiaušinėlių ir spermos donorų paklausa, tos pačios lyties asmenų santuokos įteisinimas, pasiūlymai dirbtiniu būdu pradėtiems vaikams suteikti teisę turėti tris teisėtus tėvus ir pan. Ataskaitos autorių pateikiamais duomenimis, termino tėvai transformacija radosi kaip skyrybų pasekmė. Vadinamosios skyrybų revoliucijos pakilime vis daugiau atsirado vaikų, augančių tik su vienu iš tėvų. Pastebima, kad, ypač pastaruosiu metu, tėvystės sąvoka patiria dar didesnę kaitą. Vis labiau plečiant šeimos sąvoką, kai kuriose šalyse vis daugėja tos pačios lyties asmenų sąjungų, auginančių vaikus. Kai kuriose šalyse įteisinamos tos pačios lyties santuokos, o tokių santuokų šalininkai vis labiau siekia įteisinti net grupines santuokas. Taip pat didelę įtaką šeimos santykių kaitai daro įvairios reprodukcinės technologijos ir jų teikiamos galimybės, dar labiau pakaitinančios šiuos debatus. Užtuot mėginus išsaugoti vyro ir moters, kurie pradeda, augina ir auklėja vaikus, sąjungą, dabar stebima tendencija išskaidyti genetinę (biologinę) ir socialinę tėvystę²⁷ į augančią fragmentuotų veiklų įvairovę, kurių kiekviena turi savo teises išraiškas ar sąvokas. Vakarų pasaulyje įvairios ekspertų komisijos, teisės mokslininkai, medikų grupės ar net teismai vaidina svarbų vaidmenį iš naujo persvarstant tėvystės ir šeimos, kurios yra gyvybiškai svarbios vaiko psichosocialinei brandai, koncepcijas. Deja, dažniausiai tose diskusijose nedalyvauja arba sakoma, kad nieko nenučiuokia, ne tik plačioji visuomenė, bet ir kitų socialinių mokslų šakų atstovai, kurie galėtų aiškinti, kas daro įtaką ir kodėl tradicinės šeimos ir tėvystės santykių pertvarkymams. Jeigu anksčiau valstybės vaidmuo apsiribojo tuo, kad per įvaikinimo ar globos institutus surasdavo tėvius ar globėjus vaikams, šiandien pastebime, kad kai kurios valstybės tiesiog kuria neapsakomo pobūdžio neapibrėžtumą ir pažeidžiamumą, nes siekia persvarstyti tėvystės sampratą, kuri paveiktų vis daugiau vaikų kategorijų.

Jeigu remtumės statistiniais duomenimis, kas trečia pora pasaulyje išsiskiria, o, *Eurostat* duomenimis, Lietuva Europoje yra skyrybų rekordininkė. Nenuostabu, kad, Lietuvoje įsikūrusio *Skyrybų centro* nuomone, vis daugiau žmonių neabejoja, jog skyrybos, jei jų reikia, yra puiki išeitis. Juk moterys išgražėja, vyrai įgauna naujų jėgų, abu permąsto savo

ligtolinį gyvenimą, o vaikai tik laimi, nes nebemato besiriejančių tėvų, tik du laisvus, laimingus ir gerai nusiteikčius žmones. Skyrybų centras skelbiasi neketinąs svėrti kieno nors kaltės ar atsakomybės, jie sakosi klausią tiesiai: ar nori laisvės, ar karo, juk, žinoma, per prievartą mielas nebūsi. Svarbiau, kad skyrybos yra jau ne tik liūdnas gyvenimo faktas, bet tarsi pradedantis tarnauti mechanizmas, kuriant sėkmingai tvarkančio savo gyvenimą asmens įvaizdį. Tai prilyginama sprendimui pasidaryti plastinę operaciją ir atrodyti gražiau.²⁸

Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų instituto docentas Arnas Zdanevičius, save oficialiai spaudoje įvardijęs kaip priklausantį netradicinei lytinei orientacijai, Lietuvoje girdimą pavojaus šauksmą dėl tradicinės šeimos priskiria konservatyvių pažiūrų politikai, kurią eskaluoja kai kurie Seimo nariai ir Bažnyčios hierarchai. Keldamas klausimą, ar nėra perdėtas toks pavojaus signalas, jis siūlo netapatinti santuokos su šeima, nes sutapatinimas reikštų didžiausią nesąmonę. Šeima, anot A. Zdanevičiaus, apima socialinius santykius – meilę, intymumą, emocinį ryšį, pagarbą ir pagalbą vienas kitam, o santuoka visų pirma yra teisiniai santykiai, kuriais žmonės įteisina savo partnerystę civilinių arba religinių ritualų metu. Todėl, anot jo, šeima yra daugiau socialinis, o santuoka – teisinis institutas ir jie nebūtinai turi sutapti. Todėl A. Zdanevičiui atrodo, kad biologinė tėvystė ar motinystė nėra svarbesnė už socialinę ir biologinis ryšys už emocinį ryšį. Iš to suprantama, kad, anot jo, šeima yra pirmiausia socialinis, emocinis, meilės ir globos, o ne teisinis ar biologinis institutas. Kadangi mes negyvename tradicinėje visuomenėje, ji modernėja, taigi tokia samprata, kad šeima yra tik heteroseksuali, tik susituokus ir tik turint vaikų, yra tikra atgyvena. Šiuo metu keičiasi ne tik šeimos ir santuokos samprata, bet ir vyro vaidmuo šeimoje, kuriam suteikiamas toks pat kaip moteriai vaidmuo. O valstybės ir visuomenės, kurioje teikiama pirmenybė tik santuokai, bet ne šeimai plačiąja prasme, jokiais būdais, anot A. Zdanevičiaus, negalima pavadinti modernia.²⁹

Šiuolaikinėje visuomenėje tokia situacija tampa įprasta. Tradicinė visuomenė moterį suprato kaip potencialią kieno nors žmoną ir motiną, o šiuolaikinė moteris nori kitų socialinių vaidmenų. Krikščioniškąją moters ir vyro raiškos visuomenėje tradiciją, besiplėtojusią judaizmo ir Romos imperijos patriarchalinių kultūrų sandūroje, šiandien keičia feministinis judėjimas, besipriešinantis esamam arba tariamam vyrų, kurie buriasi į klubus ir bendrijas, skirtas tik vyrams, užima svarbiausius postus, vaidina pagrindinį vaidmenį politikoje, pranašumui. Vyrai sykiu kalba apie *vyriskėjančias* moteris, kurioms trūksta švelnumo, jautrumo, atsidavimo šeimai ir pan. Šiuolaikinė žiniasklaida ir populiarioji masinė kultūra formuoja šiuolaikiškų vyrų ir moterų etaloną, kuriam nesvetimas gebėjimas vienam kitą apgauti. Taip iškreipus moters ir vyro santykius, neskatinama tėvystės ir motinystės pilnatvė. O kai kasdienybėje nepuoselėjamas vyro ir moters kūrybinis pasireiškimas, šeimoje nebelieka bendrų interesų, nes bendrų interesų vardan nesugebama atsisakyti autorinių teisių. Dėl vienokių ar kitokių kieno nors užgaidų negalime nepripažinti empirinių tyrimo duomenų: jaunų suaugusiųjų požiūriu, visavertį moteriškumą ar vyriškumą bręstančiam gali įdiegti tik pavyzdinė visos šeimos aplinka; anot respondentų, vyriškumo ugdymui didesnę įtaką turi tėvo, moteriškumo – motinos pavyzdys. Šauni dainininkė Asmik Grigorian, paklausta, ar ateityje norėtų sukurti tradicinę šeimą, atsakė, kad tai padaryti labai sunku, jau vien dėl to, kad pati gyveno nepilnoje šeimoje, nes jos

tėvai išsiskyrė, kai jai buvo 2 metai; o kai nesi matęs tradicinės šeimos modelio, sunku ją kurti, nors pati mano, kad vaikai turi augti pilnoje šeimoje. Jos gyvenime abiejų tėvų būta vienodai, bet skirtingai. Tėvai net vadino ją skirtingai: mama (lietuvė) – Asta, tėtis (armėnas) – Asmik, todėl ji jautėsi esanti dviem žmonėmis.³⁰

Psichologijoje, kaip ir teatre, vaidmeniu yra vadinama nurodytų veiksmų visuma, elgesys, kurio mes tikimės iš tam tikrą socialinę padėtį užimančių asmenų. Nors galbūt iš pradžių naujų vaidmenų atlikimas ir pats elgesys atrodo svetimas, nes yra vaidinamas suteiktas vaidmuo, tačiau netrukus šis jausmas praeina. Tai, kas prasidėjo kaip vaidinimas, gyvenimo teatre tampa jumis, nes nėra, anot N. Hawthorno, žmogaus, kuris ilgai galėtų gyventi su dviem veidais – vienu sau, o kitu miniai, ir galiausiai nesusipainiotų, kuris veidas tikrasis. Elgesys veikia nuostatas ir mes tampame tuo, ką darome. Vienu iš aiškinimų psichologijoje yra poreikis pateisinti savo veiksmus. Jaučiant įtampą, kad mūsų mintys nesiderina su mūsų veiksmais, L. Festingerio pažintinio disonanso teorija teigia, kad žmonės norėdami sumažinti įtampą savo nuostatas priderina prie veiksmų. Žmonės tarsi racionalizuoja savo elgesį pasiteisindami tuo, kad, „jei aš nusprendžiau šitaip elgtis (arba kalbėti), vadinasi, aš privalau tuo tikėti“, ir kuo didesnę nedarną jaučiame, tuo daugiau keičiasi mūsų nuostatos, kad pateisintų tą veiksmą.³¹

Aptariant šeimos problematiką, reikėtų pažymėti, kad Vakarų sociologijoje feministinės diskusijos apie šeimą įgijo pagreitį septintajame praeito šimtmečio dešimtmetyje. Tyrimuose buvo stengiamasi pavaizduoti, kad tradicinė homogeninė branduolinė šeima yra kultūriškai sukonstruota ir neišvengiamai susijusi su apibrėžtu kultūriniu kontekstu. Kartu buvo parodytas neatitikimas tarp statistikos apie šeimos gyvenimą ir funkcionalistinio idealios šiuolaikinės šeimos įvaizdžio. Šios feministinės išvados ėmė kristalizuotis devintajame ir dešimtajame praeito šimtmečio dešimtmetyje, kai postmodernios šeimos įvairovės pradėjo vis daugiau kvestionuoti tradicinės šeimos kaip universalios normos būtinybę. Feministinės mokslininkės vis labiau kėlė klausimą, ar pati šeimos forma yra naudinga ir funkcionali. Joms net kilo minčių, kad šeimą reikėtų pakeisti sąvoka *namų ūkis*. Užuot traktavus šeimą kaip instituciją, kai kurios tyrinėtojos manė, kad reikėtų vartoti terminą *šeimos praktikos*, siekiant pabrėžti šeimos santykių aptakumą ir įvairovę.³²

Galima pastebėti, kaip panašių nuostatų laikosi atstovės ir Lietuvoje. Remiantis Lietuvos *Lygių galimybių plėtros centro* projektų vadovės Margaritos Jankauskaitės pastebėjimais, Lietuvoje seniai jau nebėra to, ką politikai vadina tradicine šeima, ir politikai dangstosi tradicinės šeimos vertybėmis bei ignoroja daugiau nei pusės rinkėjų interesus. Komentuodama Seime svarstyta siūlymą, kad gimus kūdikiui atostogos būtų suteiktos ne tik susituokusiems vyrams, M. Jankauskaitė teigia, kad tik dėl politikų nesusigaudymo socialiniuose procesuose kilo didžiulis pasipriešinimas, o tai tik padidins socialinę atskirtį. Kaltindama parlamentą moralizavimu, o ne socialinių problemų sprendimu, M. Jankauskaitė mato ne tradicinės šeimos vertybes ir struktūrą, bet postringauja, kad Lietuvos visuomenė, kaip ir postindustrinėje visuomenėje mokslininkai, šeimą suvokia daug plačiau. *Lygių galimybių* specialistė kaltina Seimą, kuris saugodamas tradicinę šeimą pamiršta, kad sąlygas branduolinei šeimai sudarė kapitalizmas, o po II pasaulinio karo, prasidėjus industriniam bumui, atsirado jaunimo kultūra, kai ekonominės sąlygos suteikė galimybes kiekvieno žmogaus savarankiškai egzistencijai, jaunuoliams neberekėjo sulaukti pilnametystės, varžyti save dėl

tėvo palaiminimo ar bijoti, kad negaus palikimo. Didėjantį nesusituokusių porų procentą M. Jankauskaitė taip pat sieja su ekonominiu savarankiškumu.³³

Kalbant apie netradicinėms šeimoms siūlomus priimti naudingus įstatymus, turėtų būti įdomu, kas yra šių projektų autoriai ir kas jiems atstovauja Seime. Pasirodo, kad šio projekto idėjų autoriai – nevyriausybinių moterų organizacijų, moterų informacijos centrų, Lygių galimybių ir sanglaudos ekonomikos instituto atstovai, o siūlyto projekto autorė liberaldemokratė M. A. Pavilionienė pati palaiko glaudžius, net tarptautinius, ryšius su daugeliu proabortinių nevyriausybinių organizacijų, kurios neva gindamos moters reprodukcinės teisės ir laisves išvien griaua tradicinę šeimą ir kovoja su tradicinėmis Bažnyčiomis.³⁴ Seimo narė, pasiryžusi kovoti prieš nesantuokinių vaikų diskriminaciją, iš pirmo žvilgsnio, atrodo, siekė apginti nesantuokinių vaikų gerovę, tačiau M. Romerio universiteto docentas, psichologas Gediminas Navaitis išvelgė čia ne vaikų diskriminaciją, o pareigų nepripažįstančių vyrų vaikymąsi pinigų. Seimo narei užkliuvo, kad šiais metais atsiradęs *Darbo kodekso* įstatymas, leidžiantis vyrams suteikti tėvystės atostogas iki tol, kol vaikui sueis 1 m., tik tuomet, jeigu vaiko tėvas gyvena santuokoje su kūdikio motina (179⁽¹⁾str.).³⁵ M. A. Pavilionienė siūlė išbraukti minėto įstatymo antroje dalyje esančius žodžius – *jei vaiko tėvas gyvena santuokoje su kūdikio motina*, – nes tokios pataisos šiandien yra gyvenimo padiktuotos. Statistikos departamento duomenimis, 2004 m. iš 30 419 naujagimių 8736 buvo nesantuokiniai. 2005 m. Lietuvoje gimė 30 541 kūdikis, iš jų 8677 – nesantuokiniai. Iš 8677 nesantuokinių naujagimių 2699 buvo įregistruoti pagal motinos pareiškimą, 5913 – pagal abiejų tėvų pareiškimą ir 65 – pagal globėjų pareiškimą. Anot parlamentarės, gavęs pašalpą partnerystės santykius su kūdikio motina turintis vyras suteiktų moteriai galimybę pailsėti po gimdymo ir, jei partneris iki vaiko gimimo nesuprato tėvystės reikšmės, pabuvęs su kūdikiu, prie jo prisiriš ir prisiims atsakomybę už šeimą bei įteisins ryšį su partnere. Į klausimą, ar ji pasisako už santuokinį ar nesantuokinį gyvenimo būdą, Seimo narė tiesaus atsakymo nedavė, tačiau, jos duomenimis, partneriai jaučia daugiau atsakomybės už savo ryšį su antrąja puse nei sutuoktiniai, o sutuoktiniai vienas į kitą žvelgia kaip į daiktą ir naudojami vienas kitu kaip daiktu. Todėl jai kalbos apie tradicinę šeimą gryna maskuotė. Tačiau priešingai mano psichologas G. Navaitis. Jo nuomone, lengvatos nesusituokusioms poroms menkintų šeimos vaidmenį visuomenėje; lengvatų reikėtų tikėtis tik prisiėmus tėvystės pareigas. Jeigu vyras nepripažįsta tėvystės, jam teikti pašalpą būtų absurdas. Tokiu būdu mes pasisakytume prieš šeimą, diskriminuotume poras, prisiėmusias tėvystės pareigas. Jeigu vyras vengia pripažinti tėvystę, moteris paprastai su juo bylinėjasi teisme dėl tėvystės nustatymo. Tokiu atveju neverta kalbėti apie jo teises, juo labiau kas būtų, jei keli vyrai panorės pretenduoti į pašalpą ir prižiūrėti vaiką, vis tiek tektų nustatyti tikrąjį ir pasidomėti, ar jis prisiėmė tėvystės pareigas.³⁶

A. Maslauskaitė tyrinėdama šeimos deinstitutionalizaciją ir alternatyvių šeimos formų plitimą stengėsi išskirti globalios šeimos transformaciją lemiančias priežastis: pirma priežastimi ji laiko tai, kad rinkos ūkis kuria šeimai nedraugišką aplinką; kita irgi susijusi su ekonomika priežastis, skatinanti šeimos deinstitutionalizaciją, – tai rinkos ūkio sąlygojama santykinė suaugusių individų nepriklausomybė vienas nuo kito; trečia – lyčių vaidmenų kaita, jos poveikis šeimos raidai vertinamas nevienareikšmiškai, kai tradicinių lyčių vaidmenų kaita peraugo į partnerių pareigas, o moterų įsitvirtinimas darbo rinkoje

Vakaruose beveik sutapo su skyrybų skaičiaus augimu; taip pat socialinėje kultūrinėje plotmėje šeimos deinstitutionalizacija buvo paveikta šeimos idealų transformacijos. Gera šeima laikoma ta, kurios geri tarpusavio santykiai, paremti kokybiškais emociniais ir psichologiniais ryšiais bei emocijų, psichologinių poreikių tenkinimu. Šeimos deinstitutionalizacijai poveikį padarė medicininų technologijų raida, kontracepcija, naikinanti nepageidaujamų seksualinių ryšių pasekmes, kartu atsiedama seksualinį malonumą nuo reprodukcijos; dar vienu veiksmu, deinstitutionalizuojančiu šeimą yra laikomas vartojimo kultūros plitimas, kai asmeninis gyvenimas skiriamas maksimaliems išgyvenimų išbandymams, nuotykiams, kuriuose būtina patirti įvairius seksualinius, emocinius pakilimus ir kritimus, o kaip sociologai sako, tai gyvenimas, kuris paremtas *pirkinių krepšelio* principu; santuokų atidėjimas, gyvenimas nesusituokus, darbo rinkos sąlygos, psichologinis, socialinis ir finansinis nesaugumas, pavertęs nestabilią santuokinį gyvenimą kohabitacijos kompensacija; tiek dėl asmeninių priešasčių, tiek dėl psichosocialinio streso pasireiškiantis menkas psichologinis išprusimas, kai nesugebama spręsti tarpusavio santykių problemų ir sudaroma galimybė didėti skyrybų ir kohabitacijų skaičiui; šeimos deinstitutionalizacijos procesui įtakos turi ir devaluota paties santuokos instituto reikšmė. Taigi bendrai paėmus šeimos deinstitutionalizacija yra mūsų visuomenės ūkinių, kultūrinių ir socialinių procesų subproduktas. Todėl labai svarbu, kokius nuostolius kaip sudėtinė modernizacijos dalis ji dėl to patiria ir kokius atsakymus tokia visuomenė randa.³⁷

Feministiniams judėjimams yra artima vaidmens sąvokos vartoseną, nes kalbant *vaidmenų* terminais socialinis gyvenimas ir žmonės kaip lytiniai subjektai yra nesunkiai suliginami. Keičiant moterų padėtį iš tikrųjų raginama keistis vaidmenimis. Todėl joms nesunkiai sekasi vaidmenis priskirti motinoms, tėvams, išimylėjėliams, draugams, mokslininkams, darbininkams, disidentams, politikams. Jų akimis žiūrint, jie visi tėra vaidmenų atlikėjai. Motinystę prilyginus bet kuriam kitam socialiai suformuotam ir sankcionuotam vaidmeniui, nustatančiam motinystės ribas, atsiranda iškreipta motinystės prasmė, kuri yra kupina prieštaravimo džiaugsmo ir susierzinimo, yra prigimtinė, socialinė, simbolinė ir emocinė. Noras sumenkinti skirtumus tarp motinystės ir tarnybos sumenkina mūsų santykių prasmę šeimoje. Motinystę padarius eiliniu vaidmeniu dingsta privati sfera ir joje esantys socialiniai santykiai, jų vertė ir tiesa, nebeturima kuo kitu jų pakeisti. Nuvertinus privačią sferą, viešajame gyvenime pavargusiam žmogui šeima vis mažiau yra visų šeimos narių prieglobstis. Feminisčių samprotavimai apie motinystės vaidmenį dažnai tampa kupini pykčio socialinei vertybių sistemai, neremiančiai ir nevertinančiai motinystės vaidmens. Joms darosi sunku vaidinti profesinius vaidmenis ir kartu pamatyti motinystės vaidmens vertę.³⁸ Tai pastebime ir iš anksčiau minėtos operos dainininkės A. Grigorian duoto interviu, kur ji prasitaria, kad jos sūnus ją vadina vardu, o ne mama ir, ko gero, todėl, kad ji pati to siekė, nes pastebėjo, kad kai ji buvo vadinama mama ar mamyte, sūnus stodavo į išnaudotojo poziciją. Dėl to teko tą žaidimą nutraukti.³⁹

Tyrinėjant statuso ir vaidmens skirtumus bei jų tendencijas viską paversti tik *vaidmenimis*, kaip akivaizdų pavyzdį galima pacituoti ir aktorę M. Bellucci. Prisimindama savo atliktą prostitutės vaidmenį režisieriaus Bertrando Blier komedijoje „*Combien tu m'aimes*“ (Kiek tu mane myli?) ji sako, kad jos ikūnytas prostitutės personažas yra geriausias feministės pavyzdys. Jos nuomone, „kiekvienoje moteryje slypi paleistuvė – gundyti, vilioti,

flirtuoti, visa tai įrašyta mūsų prigimtyje, todėl ir man lengviausias prostitutės vaidmuo“. Seksualumo ir moteriškumo simboliu laikoma italų aktorė postringauja, kad už pinigus parsiduodanti moteris tik iš pažiūros atrodo skriaudžiama, bet iš tiesų ji valdo situaciją, pati priima sprendimus. Tačiau, be šio vaidmens, aktorei motinystė yra stipriausia patirtis, nes ji sudaryta iš kūno ir instinkto harmonijos. Gimusi dukra jai tapo svarbiausiu gyvenimo žmogumi ir atskleidė moteriškumą. M. Bellucci dievina tas valandas, kai gali rūpintis dukra, laikyti ją ant rankų, glostyti ir kartu auginti nepriklausomą asmenybę. Nors mamos vaidmuo aktorei yra sunkiausias, bet jis ir gražiausias.⁴⁰ Taigi aktorė sąmoningai ar nesąmoningai kalba apie atliktą prostitutės vaidmenį ir sykiu motinos vaidmenį.

Panašiai elgiasi ir E. Janeway. Apie asmens vaidmenį spręsdama pagal socialinės sistemos poreikius, ji vaidmeniui suteikia tai, ką veikėjas veikia sąveikaudamas su kitais. Ji mano, kad vyrams geriau, nes už jų viešuosius vaidmenis mokamas atlygis. Jie būna įvertinti pinigais, statusu ar pagarba. Janeway atrodo, kad moterys yra *privatizuotos* ir patekę kultūrinėn nelaisvėn, todėl jai ir motinos, žmonos vaidmuo susipriešina su amerikietišku etosu. Ji ragina moteris eiti į viešumą, laužyti senus vaidmenis ir imtis naujų vaidmenų – tapti naujų vaidmenų modeliais, siekiant individualių tikslų.⁴¹

Lygių galimybių ieškotoja bei tradicinės šeimos nevertinanti N. Vasiliauskaitė mano, kad tradicinės šeimos gynėjams šeima yra tik vyro ir moters sąjunga visam gyvenimui, kur dominuoja vyras, o moteris užima aptarnaujantį vaidmenį. Tokie žmonės atseit labai siaurai supranta šeimą. Juo labiau jai tradicinė šeimos samprata savo esme yra seksistinė, patriarchalinė, kraujo ryšį iškelianti aukščiau už išsilavinimą ar gabumus. Su tuo, aišku, nesutinka *Bernardinų* redaktorius Andrius Navickas. Jis, priešingai, nemano, kad šeima turėtų būti našta moteriai, veikiau palankiausia erdvė skleisti brandiems žmonių tarpusavio santykiams. O kai sakoma, kad pažeidžiama teisė į savirealizaciją, jo nuomone, tai sakoma labai paviršutiniškai, nes dažnai tai, ką vadiname savirealizacija, tampa vartojimo industrijos primetamais vaidmenimis. Visi bandymai nepripažinti ribų turi skaudžių padarinių, veda prie santykių disharmonijos. Ypač šiandien būdinga viešajame sektoriuje moteriai piršti modelį, kad jos pareiga daryti karjerą, nes kartu neatsižvelgiama, kad tai žlugdo privatų jos gyvenimą, paverčia jį tik seksualinio instinkto tenkinimu, bet ne visavertės savisklaidos erdve. Moteris nuskurdinama ne mažiau nei tada, kai ji *prirakinama* prie viryklės ir skalbimo mašinos.⁴²

Kiekvienas socialinis vaidmuo, lygiai taip pat ir vyro vaidmuo šeimoje ir visuomenėje, numato vaidmeniui būdingus reikalavimus ir apribojimus. Jie nustato ne tik, ką vyras turi veikti, bet ir tai, kaip jis turi jaustis (J. H. Pleck). Esminių reikalavimų realizavimas leidžia vyrui jaustis *vyrishkai*. Tie reikalavimai yra sėkmė, statusas, fizinis, emocinis ir intelektualinis pajėgumas ir *nemoteriškumas* (Sh. M. Burn). Jeigu vyrai konstruoja savo vyriškumo sampratą vadovaudamiesi turto, valdžios ir padėties visuomenėje kategorijomis (M. S. Kimmel), iš jų tik nedaugelis pasiekia tokią padėtį, kuri leidžia save suvokti kaip vyrišką. Tokį požiūrį, kai finansinės galimybės, anot psichologo G. Navaičio, yra prilyginamos asmeninei vertei, B. Vainribas pavadino „rinkos“ dalyvio vyriškumu. Kadangi daugeliui vyrų trūksta statuso ir valdžios, patvirtinančios jų vyriškumą, jie gali savo vyriškumą konstruoti fizinio pranašumo ir jėgos bei išskirtinio emocinio tvirtumo ir *moteriškumo* neigimu. Toks kompulsyvus vyriškumas skatina rizikingą elgesį, sveikatos problemų ignoravimą,

ardo šeiminius ryšius. G. Navaitis remdamasis 2002 m. apklausos *Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje* duomenimis daro išvadą, kad daugumai vyrų yra artimos tradicinės vyriškumo nuostatos: vyras turi siekti materialinės sėkmės, išlaikyti šeimą. Tai rodo, kad šių nuostatų samprata yra labai siaura. Iš sudėtingo tradicinio vyro vaidmens, apėmusio įvairius autoriteto, globėjo, gynėjo, šeimos atstovo ir kitus gebėjimus, dažnai apsiribojama tik gebėjimu aprūpinti šeimą. Taigi vyriškumas daugiau asocijuojasi su terminatoriaus jėga negu su jogo dvasingumu. G. Navaičio tyrimų duomenimis, mūsų šalyje tūkstančiui vyrų tenka 1121 moteris. Aukštosiose mokyklose tam pačiam tūkstančiui vyrų yra 1380–1820 moterų. Vieniša moteris, atmetus būtinas išlaidas, kas mėnesį disponuoja maždaug 693 Lt, o vyras – 710 Lt. Vyrų ekonominiai ir intelekto pranašumai, tai tam tikra vyriškumo sampratos dalis, yra labai nežymūs. Vyras mūsų visuomenėje jaučiasi nekomfortiškai, todėl savižudybė tampa kraštutine nepasitenkinimo gyvenimu išraiška. Iš 10 tūkstančių savo lyties atstovų ja gyvenimą baigia 13 moterų ir 68 vyrai. Pasitelkdamas vaikus, kaip geriausius šeimos santykių ekspertus, G. Navaitis yra nustatęs, kad 53,4 proc. šeimų svarbius sprendimus priima, kaip ir dera, abu tėvai; 35 proc. atvejų juos priima motinos; kiti giminės – 5,3 proc.; tėvas – 6 proc. Todėl, anot psichologo G. Navaičio, niekas jo neįtikins, kad Lietuvoje yra patriarchalinė šeima, nes vyro vaidmuo šeimoje susiaurėjo iki aprūpintojo, o tradiciškai jis buvo dar ir autoritetas, gynėjas. Jo nuomone, Lietuvoje būti vyru ir tėvu yra labai sunku.⁴³

Kita vertus, atliktų tyrimų duomenimis, žiniasklaidos formuojamas vyro įvaizdis ir stereotipas pateikiamas kaip aktyvaus savo erdvės, socialinių santykių, sėkmės kūrėjo, o moteris vaizduojama kaip dėl namų ir šeimos atsisakanti profesinės karjeros arba santykiškai užimanti aukštesnę socialinę padėtį ir dėl profesinės sėkmės užleidžianti *pozicijas* šeimoje. Kalbant apie vertybes, siekiamybe tampa gražios seksualios, jaunos ir jaunatviškos, superaktyvios, užimančios gana aukštą socialinį statusą, turinčios gerai apmokamą darbą, sukūrusios gražią šeimą moterys ir savarankiški, mažiau dėmesio šeimai skiriantys, viešai demonstruojantys savo sėkmę vyrai.⁴⁴

Sociologinė identiteto teorija teigia, kad asmenybė yra hierarchine tvarka išdėstytų identiškumų sistema. Asmuo tiek turi identiškumų, kiek vaidmenų atlieka. Todėl tėvystė apibrėžiama kaip buvimas tėvu ir tėvo pareigų turėjimas. Tad tėvystė yra suprantama ne tik kaip biologinė, bet ir kaip socialinė kategorija. Biologinis požiūris grindžiamas tuo, kad žmogaus reprodukcijai yra būtini dviejų skirtingų lyčių žmonių genetiniai komponentai. Bet taip pat nemažai ryškus ir tėvystės socialinio fenomeno suvokimo poveikis tiek įstatymų leidėjui, tiek teismų praktikai. Sprendžiant tėvystės identiškumo klausimus valstybė, atrodo, imasi intervencijos dėl tėvystės nustatymo ir efektyvaus ir teisingo tėvystės ginčų sprendimo, siekdama apibrėžti teises schemas, užtikrinančias visapusišką tėvystės pareigų vaiko atžvilgiu atsiradimą ir funkcionavimą, kad būtų maksimaliai apsaugotos vaiko ir visų suinteresuotų šalių teisės. Teisei svarbu įtvirtinti teisinę reglamentaciją, kuri užtikrintų tikrųjų (biologinių) tėvų suinteresuotumą įtvirtinti savo teisinį tėvo/motinos statusą, sprendžiant tėvystės ginčus, vadovaujantis visų pirmų vaiko interesais. Teisinė tėvystės prezumpcija yra paremta biologinėmis ir teisinėmis prielaidomis (vaiko gimimo faktui iš konkrečios moters ir vyro santuoka su vaiko motina). Tačiau galimi ir kiti būdai, kaip antai *formalistinis*, kai atmetant biologinę realybę, akcentuojami kiti elementai ir ver-

tybės (šeimos darna, teisinis tikrumas; šis metodas suponuoja asmens valios ir teisinių prezumpcijų prioritetą kitų vaiko kilmės nustatymo metodų atžvilgiu. *Realistinis* vaikų nustatymo būdas yra pagrįstas vadinamuoju tikrosios tiesos principu, kai tėvystė nėra biologinis ryšys, bet akcentuojant teisinius mechanizmus; vis dėlto biologinis tėvas turi tam tikrą nuosavybės teisę į vaiką, kaip prisidėjęs prie jo sukūrimo. Remiantis darvinistišku požiūriu į šeimą „kraujas yra tirštesnis už vandenį, tikrasis genetiškai pagrįstų santykių altruizmas daug stipresnis, ir tikimybė vaikui tapti biologinio tėvo auka yra daug mažesnė, negu ne biologinio tėvo“.⁴⁵ Taip bandoma įrodyti, kad vaiko interesus labiausiai atitinka tikrųjų (genetinių) tėvų žinojimas. Tuo tarpu formalistinio metodo šalininkai stengiasi labiau pateisinti *psichologinio tėvo* doktriną: suaugusieji tapo juos globojančiais tėvais, prie kurių jie yra prisirišę ir iš kurių kildina savo saugumą, ir formuoja įvaizdį, ir užpildo vaiko psichologinį poreikį. Į šios koncepcijos tėvystę įeina ir tos pačios lyties, vadinamųjų tėvų šeimos, kuriose auga vaikas. Tad personaliniai, ypač tėvo vaidmens, pokyčiai yra akivaizdūs, o jų įsikišimai gali nulemti ir vaiko pažeidžiamumą ir tolesnį jo vystymąsi bei socialinę adaptaciją.⁴⁶

Anot Ispanijos teisingumo ministro Juano Fernando Lopezo Aguilaro, mūsų visuomenė – pakankamai brandi ir gali pripažinti įvairius gyvenimo kartu modelius. Suteikdami homoseksualams teisę į santuoką bei įvaikinimą, atsikratome senų prietarų, ištaisome ilgai trukusias diskriminavimo klaidas. Sprendžiant iš socialinių apklausų atrodo, kad tinkamas vaiko aprūpinimas ispanams tapo svarbiau, nei kad vaikas turėtų abu tėvus. Tėvo nebuvimas netrikdo lesbiečių, nes moterys pastoja dirbtinio apvaisinimo būdu. Anot homoseksualios mąstysenos atstovų, prieš įvaikinimą jokių būdu nereikia atsiklausti vaiko, ar jis sutinka eiti į homoseksualią šeimą, kaip ir beprasmiška klausti, ar jis sutinka gimti kurioje nors šeimoje. Savo seksualinei orientacijai suteikiant natūralaus reiškinių pavidalą, pasiteisinimai surandami tokie: kaip heteroseksualūs tėvai gali išauginti homoseksualius vaikus, lygiai taip homoseksualūs tėvai galės išauginti heteroseksualius vaikus. Tačiau remiantis 2002 m. Madrido psichologų asociacijos ir Sevilijos universiteto atliktais sociologiniais tyrimais (aišku, būtų įdomu žinoti, kieno užsakymu tie tyrimai buvo atlikti, net ir nežinant tyrimo užsakovų ir pačių tyrėjų seksualinės orientacijos), stebint 30 homoseksualių porų, buvo prieita išvada, kad tokiose šeimose auginami vaikai daug tolerantiškiau nei heteroseksualiose žiūri į seksualines mažumas ir daugiau yra informuoti apie lyčių vaidmenis.⁴⁷ Teliaka tik pridurti, kad vaidmenų atlikimo požiūriu atliktas tyrimas parodo, kad tų žmonių gyvenimo terpėje tikslas tampa įgyvendintas, o savęs pateisinimo prasme pakankamai pasiektas.

Taigi dekriminalizavus homoseksualizmą buvo einama toliau. Išplėtus šeimos sąvoką atsirado didelės galimybės griauti tradicinės šeimos suvokimą ir patį jos egzistavimą. Didelis žingsnis seksualinėms mažumoms plečiant teises padarytas pastaruosius metus socialistų valdomoje Ispanijoje. 2000 m. spalio mėnesį Ispanijos Andalūzijos regiono Alchesyro miesto teisėja pasuko netradiciniu keliu – vienai moteriai – M. A. Zucilla gimus kūdikiui, vaikas buvo pripažintas abiejų vaiku, todėl ir gimimo liudijime buvo įrašytos dvi motinos. Ligi šiol tokio kūdikio motina būdavo pripažįstama tik ta, kuri jį pagimdė, o biologinės motinos sutuoktinei kūdikį reikėdavo įsivaikinti. Pagal išplėstą šeimos sąvoką šios dvi susituokę moterys save laikė šeima, todėl tai, kad reikia įsivaikinti šeimoje gimusį

kūdikį, žeidė nebiologinę motiną (A. Melendez). Anot jos, jei kūdikis būtų apvaisinimo būdu gimęs heteroseksualioje šeimoje, vyrui davus savo sutikimą abu sutuoktiniai iškart būtų pripažinti tėvais. Sutapatinus heteroseksualias šeimas su homoseksualiomis buvo įžvelgta homoseksualių šeimų diskriminacija.⁴⁸

Kalbant apie šeimą, šeimos tėvas nereprezentuoja valstybės ar valdovo, o valstybė ar valdovas nėra tėvo projekcija. Šeima neatgamina visuomenės, o visuomenė šeimos. Ilgai formavęsis šeimos mechanizmas, kuris laikomas visuomenės ląstele, palyginti, tik neseniai tapo ramsčiu tolimesnių visuomenės ar atskirų grupių manevrų, kurių tikslas tapo gimstamumo kontrolė, populistinio požiūrio kurstymas, sekso medikalizacija ir jo nelytinių formų priskyrimas psichiatrijai. Grįžtamojo kontrolės proceso metu išvešėjęs homoseksualizmas ėmė apie save kalbėti ir ginti savo teisėtumą ir vadinamąjį natūralumą dažnai tais pačiais terminais, kuriais medicinos buvo diskvalifikuotas. Be abejo, kad homoseksualūs judėjimai galėtų sėkmingai plisti, reikėjo ne tik seksualinio jausmo tapatumo, bet ir atitinkamų priešasčių bei pakankamos politinės ir ekonominės erdvės organizuoti. Todėl nenuostabu, kad gėjų/lesbiečių judėjimai yra modernios liberalios demokratijos ir kapitalistinės visuomenės padariniai. Nors homoseksualus elgesys aptinkamas visais laikais, tačiau iš pastarųjų socialinių grupių susikūrę judėjimai yra naujo pobūdžio reiškinys. Pats terminas *homoseksualus* pirmą kartą buvo pavartotas vengrų daktaro Karolio Benkerto 1869 m. (nors yra manoma, kad tam tikros laisvos socialinės grupės jau buvo keliuose Europos miestuose susiformavę anksčiau), tačiau XIX a. pabaigoje jau buvo pakankama politinė ir socialinė terpė šioms grupėms burtis. Pirmoji vieša politinė organizacija, pasivadavusi Moksliniu-humanitariniu komitetu, buvo įkurta 1897 m. vokiečio Magnus Hirschfeldo, kurio kampanijos tikslas buvo homoseksualumo dekriminalizacija. Įkūrėjas manė, kad homoseksualai priklauso trečiajai lyčiai. Tačiau dauguma to metų psichoanalitikų plėtojo antipatiją homoseksualiai orientacijai. Po I pasaulinio karo JAV ir Europos didesniuose miestuose (ypač Berlyne, Paryžiuje) pastebimos besikuriančios mažos grupės, tačiau jos ypač suaktyvėjo po II pasaulinio karo, po 1950 m. Tam pasitarnavo socialinio bei komercinio tinklo įtraukimas, sudaręs sąlygas greitesniam gėjų/lesbiečių iškilimui ir judėjimui. Šis judėjimas tuomet simbolizavo laisvės augimo poreikį, apipintą diskusijomis apie seksualumą bei feminizmo atgimimą. Šio periodo gėjų/lesbiečių judėjimas suvokė save kaip didelio puolimo, nukreipto prieš vadovaujančias kultūrinės ir politines idėjas bei institucijas, dalį. Gėjų/lesbiečių spauda, tiesiogiai paveikta politinio judėjimo, rūpinosi savo gyvenimo būdo tematika ir siekė savo pusėn patraukti ir didžiąją spaudą. Todėl jau 1970–1980 m. buvo pastebimų ir ryškių slinkčių daugumoje vakarietišku valstybių į homoseksualumą. Pradėjus kurtis tarptautinėms organizacijoms, vakarietiškas lesbiečių/gėjų judėjimas padarė įtaką liberaliajai demokratijai, kur šalia aktualių socialinių temų buvo pradėta plėtoti politiką ir apie seksualumą, iškeliant į viešumą tas politinio gyvenimo struktūras, kurios užsipuola ir varžo šį judėjimą. Pavyzdys galėtų būti kai kurios Afrikos kontinento dalys, kur homoseksualumas užsipuolamas kaip kolonializmo palikimas.⁴⁹

Dar didesnę nuostabą kelia atvejis, paimtas iš Pietų Afrikos Respublikos gyvenimo. Ten apygardos teismas šių metų kovo mėnesį nagrinėjo bylą dėl ketverių metų berniuko Jandre Botha sumušimo ir mirties, bylos atsakovai buvo lesbiečių pora, taip pat ir biologinė berniuko motina. Vienas iš motinos partnerės, kurios žiaurus elgesys tiesiogiai nulėmė

berniuko mirtį, motyvų buvo tai, kad berniukas atsisakė ją vadinti tėčiu. Beje, berniuko biologinis tėvas iškart po skyrybų su savo žmona nesėkmingai bandė teisiniu keliu išsikovoti teisę globoti ir auklėti savo sūnų. Teismas tuo metu nusprendė, kad biologinė motina, pradėjusi gyventi su savo partnere lesbiete, yra tinkamos auginti jo sūnų.⁵⁰

Tėvystės nuvertinimą aiškiai teigia ir Italijos Monza miesto teismas, 2006 m. sausio mėn. priėmęs sprendimą, pagal kurį, žmonai esant nėščiai, vyras neturi teisės jai sutrukdyti padaryti abortą. Vyras kreipėsi į teismą, pateikdamas prašymą dėl gyvenimo skyrium (separacijos), nes bendras vyro ir žmonos gyvenimas tapo neįmanomas dėl žmonos kaltės, kadangi ji padarė abortą be jo žinios ir tuo pažeidė pareigas, kylančias iš santuokos. Jis prašė atlyginti žalą dėl jos kaltės, separacijos atveju ji prarastų teisę į vyro išlaikymą, todėl teismas atsisakė patenkinti vyro prašymą, nes moteris negali būti baudžiama dėl to, kas jai yra leidžiama įstatymo, t. y. iki 90 nėštumo dienos pasidaryti abortą be vyro sutikimo. Šiuo atveju vyras galėjo reikalauti separacijos, tačiau žmona negalėjo būti pripažinta kalta dėl gyvenimo skyrium, tai sukeltų sutuoktinių turtinėms teisėms atitinkamas teises pasekmes.⁵¹

Remiamas ES mažųjų projektų programos dalyvis A. Tereškinas rašo, jog, nepaisant didėjančio šeimos ir partnerystės formų įvairumo, manyti, kad tradicinė homogeninė branduolinė šeima nyksta, būtų neteisinga. Ji egzistuoja ir klesti kaip idealas, kaip simbolis, kaip galingas kolektyvinės vaizduotės mitas. Todėl šiuolaikinė šeima kinta vykstant platesniems visuomenės pokyčiams ir kintant intymiems santykiams. Tam įtakos turi, kokios šeimos formos bei idėjos yra platinamos žiniasklaidoje, jos atspindi, ar šeimos politika yra linkusi keistis ar būti tokia, kokia yra. Pozityvus alternatyvių šeimų įvaizdžio perteikimas įgalina ir suteikia postūmių socialiniams bei kultūriniais pokyčiams. Gėjų, lesbiečių, biseksualų ir kitokių lyties nonkonformistinių šeimų vaizdavimas, anot A. Tereškino, gali padėti politinėje kovoje už tokių šeimų bei partnerystės formų pripažinimą ir įteisinimą.⁵²

Ko gero, neatsitiktinai psychologė Giovanna Lobbia ir psichoterapeutė Lisa Trasforini, apie du dešimtmečius dirbančios tarptautinėje įvaikinimo ir įvaikinusių šeimų formavimosi srityse, savo knygoje *Voglio una mamma ed un papà* (Noriu mamos ir tėvo) klausia, kodėl homoseksualios poros reikalauja teisių įsivaikinti, bet niekas neklausia, ar vaikai norėtų gyventi homoseksualiose ar netipiškose šeimose (vienas asmuo, homoseksualios poros, išplėstinės interpretacijos šeimos...). Jų nuomone, tik vyras ir moteris savo skirtingumu sukuria poras, gyvenančios kartu, natūralumą, todėl nėra gerai, kai vaikams nesudaromos galimybės ir sąlygos gyventi normaliose šeimose. Juk ir pačiam augančiam vaikui suprantama, kad natūraliai jo, kaip vaiko, atsiradimą nulemia tėvo ir motinos buvimas. Todėl vaikai trokšta mylėti savo tėvus ir įsivaizduoja, kad tėvai turi mylėti savo vaikus. Remdamosi *Amici dei Bambini* (Vaikų draugai) asociacijos patirtimi autorės leidžia sau tvirtinti, kad teisė į tėvystę įvaikinant nėra pirminė teisė, nebent tuo būtų siekiama išsaugoti vaikui teisę būti vaiku, suteikiant jam paramą, kai to nepadaro tikrasis tėvas ir motina. Todėl, anot žmogaus psichikos specialistų, būti tėvais nėra jokia teisė: nei kai kalbame apie homoseksualias, nei heteroseksualias poras, tačiau būti vaiku yra kiekvienos žmogiškosios būtybės teisė. Todėl kai kalbama apie alternatyvių šeimų modelius, reikia apie tokias šeimas kalbėti ne ideologiniu požiūriu, bet atsižvelgiant į vaiko poreikius, vertinti vaiko gerbūvį bendrai visuotiniu požiūriu.⁵³

Taigi žmogaus mėginimas pritaikyti šeimos institutą savo reikmėms paprastai netampa vien individualia saviraiška, ginančia savo nepriklausomumą, o tik saviapgaulė ir kitų apgaulinėjimu, kai manoma atsisakius tradicinio šeimos modelio ar santuokos tapti mažiau pažeidžiamam. Laisvės troškimas, nepripažįstant elementarių kito žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių (Liet. Resp. Konst. 18 str.), piktnaudžiaujant neribota savo laisve, anksčiau ar vėliau suteikiant jai teisių pavidalą, nereiškia, kad kito teisės į gyvybę paneigimas, teisė nebūti atskirtam nuo šeimos, teisė pažinti savo tėvus ir t. t. gali tapti, netgi ir daugumai pritariant, tam tikros kategorijos (lyties, amžiaus atžvilgiu) žmonių privilegija. Nes tokiu atveju tik siekiama disbalansuoti teisių ir pareigų vienovę. Todėl tyrinėdami konkubinato iššūkius šeimai Mykolo Romerio universiteto mokslininkai K. Meilius, J. Juškevičius ir A. Širinskienė pastebi, kad tik stebint kintančius šeimos santykius galima geriau pažinti besiformuojančias šeimoje naujas vertybes ir pseudovertybes.⁵⁴

Išvados

1. Šeima šiandien tapo svetima diskusijų tema. Net turintys motiną, tėvą, galbūt brolių, seserų, vaikų dėl riboto savo pažinimo ne visada galėtų atsakyti, kam reikalinga šeima, kokį vaidmenį ji atlieka žmogaus, visuomenės gyvenime ir kaip ji gali pakeisti žmonių tarpusavio santykius. Suprantama, pirmenybę teikiant individualistinėms pažiūroms bendruomeniškumo, atsakomybės ir pareigingumo jausmas vieni kitiems atitinkamai irgi sumažėja. Vis plačiau pripažindami teisę į savirealizaciją pradėdame vis dažniau piktnaudžiauti įsipareigojimų baime, visuotine atsakomybės stoka, nes į savo bei kitų gyvenimą žiūrime paviršutiniškai. Deja, visų nesėkmių apsuptyje turime pripažinti, kad dažnai tai, ką vadiname savirealizacija, apgaulingai tampa vartojimo industrijos mums padiktuotais vaidmenimis.

2. Socialinėje analizėje dažnai yra vartojamas *vaidmens* terminas, reprezentuojantis institucinę tvarką. Tuomet, kai į vaidmenis žiūrima iš institucinės tvarkos perspektyvos, jie atrodo kaip instituciskai objektyvuotų žinojimo sancaupų reprezentacijos ir tarpininkai. Manydami, kad turime kalbėti vien apie tai, kas yra, o ne kas turėtų būti, taikstomės su skyrybomis, mažėjančiu gimstamumu, su netradicinėmis šeimos formomis... O kai nedrįstame įvardyti šeimos krizės, kai manome, kad motinystė ir tėvystė pažeidžia žmogiškąją tapatybę, laisvę būti viskuo, tuomet guodžiame save modernios šeimos kūrimu, šeimos, kurioje yra prarastas savaiminės gėrybės statusas, vyriškasis ir moteriškasis prigimtinis nukreiptumas.

3. Iš tikrųjų *statusu* (lot. *status*) apibrėžiamas dalykų ar kieno nors stovis, būklė, padėtis (teisinė).⁵⁵ *Vaidmeniu* apibrėžiamas kuriamo veikėjo paveikslas, kuris gali būti tragiškas, komiškas, tragikomiškas, dramatiškas, svarbiausias, antraeilis, epizodinis.⁵⁶ *Socialinio statuso* sąvoka yra neretai vartojama ir kaip sąvokos *socialinis vaidmuo* sąsaja: tuomet socialinis statusas suprantamas kaip teisių ir pareigų visuma, o socialinis vaidmuo – kaip socialinio statuso dinaminis aspektas, t. y. kaip tam tikras elgesys.⁵⁷

4. Individas naudodamasis jam suteiktomis teisėmis ir pareigomis, išplaukiančiomis iš užimamo statuso visuomenėje, atlieka tam tikrą vaidmenį. Todėl negali egzistuoti statusas be vaidmens ir vaidmuo be statuso. Problemos atsiranda tada, kai visuomenė aiš-

kiai neapibrėžia arba labai plačiai apibrėžia statusą. Nesant aiškaus statuso, nėra ir aiškaus vaidmens, nes tuomet atliekamas reliatyvus, sąlyginis vaidmuo, pagal savo ar kieno nors kito pageidavimą, nes individui nėra aiškiai nustatyta jo teisių ir pareigų vienovė. Ir kuo daugiau visuomenėje yra neaiškių *statusų*, tuo daugiau ir dažniau tokioje visuomenėje atsiranda nesutarimų.⁵⁸

5. Tradicinėje visuomenėje individo, užimančio įvairius statusus, pareigos ir teisės nebuvo supriešintos su kito individo, tokiu būdu susiformuodavo atitinkamo elgesio standartas, būdavo pasiekama socialinių santykių aiški pusiausvyra. Modernioje, susiskaldžiusioje visuomenėje yra daugybė situacijų ir mažai standartizuoto elgesio normų, leidžiančių tai pačiai pasidalijusiai visuomenei pasiekti pusiausvyrą ir sutarimą.

6. Kai apie šiuolaikinę visuomenę kalbame tokiomis sąvokomis, kaip *revoliucija, sekularizacija, laisvė, teisės, mokslo amžius, masių visuomenė, lygios galimybės, tolerancija, demokratija, stereotipai, naujas mąstymas*, arba *autonomiškas individas, pasąmonės atradimas, alternatyvi netradicinė šeima*,... tokie paaiškinimai tampa ne aiškesni, o dar sudėtingesni ir reikalauja atskiro tyrimo minėtos kategorijos paaiškinimui. Todėl kai kalbame apie tradicinės šeimos arba netradicinių šeimų teisinius apsaugos mechanizmus, turėtų atsispindėti ne tik, kas pasisako už tradicinės šeimos modelį, bet ir kas bei kodėl stengiasi įtvirtinti alternatyvas.

7. Kaip proletariato lygiavimasis į buržuaziją, taip feminizmo lygiavimasis į patriarchytą ar alternatyvių šeimų į tradicinės sukelia pasekmes, kai siekiama būti ne tik lygiaverčiais, bet ir reikšmingesniais modeliais negu sisteminiai, instituciniai modeliai, į kuriuos buvo pradėta lygiuotis. Lygiai tas pats atsitiko ir su šeima. Jeigu anksčiau šeima buvo seksualumą kontroliuojantis institutas, tai paskui, perėmus iš jos seksualumą reguliuojančius mechanizmus, sveikai šeimai būdingus reguliavimosi pavyzdžius, buvo laipsniškai atsakoma tradicinės šeimos modelio ir pereinama prie nepriklausomos visuomenės, reglamentuojančios seksualumą. Taip vengdamas atsakomybės stabilios šeimos vertybėms šiandienis žmogus stengiasi išsivaduoti nuo tradicinei šeimai būdingų reikalavimų ir būti nuo jos nepriklausomas. Tačiau sykiu toks individas tampa priklausomas nuo biologinių jausmų ir su vis didesniu ekshibicionistiniu agresyvumu stengiasi įtvirtinti savo seksualinius poreikius kaip teises įstatymais.

8. Išnagrinėta tema parodė, kad tėvystės ir šeimos statuso sumenkėjimo atveju vaidmenys neretai paskirstomi neatsižvelgiant į to asmens užimamą statusą, kad būtų išsaugota teisių ir pareigų vienovė, bet pagal asmeninį poreikį, todėl vienas asmuo tampa nuvertintas, o kitas pervertintas. Tai rodo, kad būtina visada pažvelgti į tėvą-vyrą, motiną-žmoną ne tik pagal jiems iš šalies primetamus ar jiems net nebūdingus atliekamus vaidmenis, bet ir atsižvelgiantį į jų užimamą statusą, kurį turint visada atliekami tie vaidmenys, kurie yra stabilesni ir iš šalies mažiau paveikiami.

NUORODOS

¹ Elshtain J. B. Vyro viešumas, moters privatumas. Vilnius 2002. P. 11–16.

² <http://www.lygus.lt/gm/article.php?id=41> 2006 09 03

³ Nisbet R. A. Sociologijos tradicija. Vilnius 2000. P. 283–284.

- ⁴ Bartoli G. Status // Nuovo Dizionario di Sociologia (a cura di F. Demarchi, A. Ellena e B. Cattarinussi). Milano 1987. P. 261-280.
- ⁵ Rivoluzione // Politica. Milano 1996. P. 412-413.
- ⁶ Nisbet R. A. Sociologijos tradicija. Vilnius 2000. P. 261-323.
- ⁷ Foucault M. Seksualumo istorija. Vilnius 1999. P. 61-102.
- ⁸ Sloterdijk P. Ciniško proto kritika. Vilnius 1999. P. 193-195. 317-323.
- ⁹ Reich W. La rivoluzione sessuale. Milano 1964; Fourez G. La rivoluzione sessuale in prospettiva // Concilium 3 (1984). P. 19-31; Vidal M. Manuale di etica teologica, 2, parte seconda. Morale dell'amore e della sessualità. Assisi 1996. P. 84-97.
- ¹⁰ Sloterdijk P. Ciniško proto kritika. Vilnius 1999. P. 306-316.
- ¹¹ Pagerbs prostitutes // Lietuvos rytas 2007 01 23, Nr. 18. P. 19.
- ¹² Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2000 12 07 pažyma Nr. 00/0019 Dėl apnuoginto moters kūno naudojimo reklamoje.
- ¹³ Il futuro del femminismo, 22 dicembre 2006 // www.zenit.org. 2007 01 03.
- ¹⁴ Žukauskienė R., Navaitienė J., Kanapinskaitė J. Social demographic and personality factors related to women's subjective well-being // Socialinis darbas (2005), Nr 4. P. 13.
- ¹⁵ VDU prof. K. Pukelio pranešimas Jaunosios kartos rengimas šeimai: Trojos arklys prie pedagoginių vertybių tvirtovės vartų skaitytas Santuokos ir šeimos studijų centro (Katalikų teologijos fakultetas, VDU) organizuotoje Respublikinėje mokslinėje konferencijoje Šiandieniai iššūkiai santuokai ir šeimai: problemos bei perspektyvos 2006 10 06.
- ¹⁶ Meilius K., Juškevičius J., Širinskienė A. Konkubinato iššūkiai šeimai // Krikščioniškoji šeima ir visuomenė (red. S. Vaitiekūnas, A. Ramonas) Tiltai. Priedas: Mokslo darbai. 2006. Nr. 31. P. 148-152.
- ¹⁷ Laučius V. Supriešintos vertybės: šeima, santuoka ir draugystė // www.delfi.lt. 2007.02.22.
- ¹⁸ Vasiliauskaitė Z. Savaime – tik nuo kalno // Artuma. 2007 m. sausis Nr. 1. P. 20.
- ¹⁹ Stankevičius R. Gal valstybei trukdo šeima? // Respublikos priedas Julius 2006 12 16. P. 3.
- ²⁰ Zailskaitė D. Širdies draugo pasieškos internete // Respublika 2007 01 05. Nr. 3. P. 20.
- ²¹ Pumpūtytė M. XXI amžiaus grimasa – kompiuteris vietoj meilės guolio // Lietuvos ryto 2006 04 22, Nr. 91 „Rytai – Vakarai“. P. 8.
- ²² Vasiliauskaitė Z. Savaime – tik nuo kalno // Artuma, 2007 m. sausis Nr.1. P. 19-21.
- ²³ Griškonytė A. Moterų neapykanta vyrams perduodama iš kartos į kartą // Lietuvos rytas. 2006 08 29. Nr. 196. P. 4.
- ²⁴ Griškonytė A. Vyro širdyje įskiepyta neapykanta moteriai žlugdo šeimą // Lietuvos rytas. 2006 08 08. Nr. 179. P. 4.
- ²⁵ Griškonytė A. Atsakomybės jausmą turintis žmogus neieško atpirkimo ožio // Lietuvos rytas, 2006 11 28. Nr. 273. P. 4.
- ²⁶ Commission on Parenthood's Future. *The Revolution in Parenthood: The Emerging Global Clash Between Adult Rights and Children's Needs*, New York: Institute for American Values, 2006.
- ²⁷ Cere D. *The Future of Family Law and the Marriage Crisis in North America*, New York: Institute for American Values, 2005.
- ²⁸ Valevičienė D. Laisvi greitai ir pigiai // Kauno diena 2007 01 23.
- ²⁹ Zdanevičius A. Santuoka dar nelygu šeimai // Atgimimas 2007 01 23.
- ³⁰ Kaikarytė D. Jei negali mylėti mano vaiko negali mylėti ir manęs // Stilius. Lietuvos ryto žurnalas. 2006 10 20. Nr. 42. P. 31.
- ³¹ Myers D. G. Psichologija. Kaunas. 2000. P. 636-637.
- ³² Tereškinas A.. Šeimos bei partnerystės formos ir šeimos politika Lietuvos žiniasklaidoje // <http://www.gay.lt/family/tereshkinas.pdf>. 2007 01 03.
- ³³ Jankauskaitė M. Lietuvoje seniai nebėra to, ką politikai vadina tradicine šeima // <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11464305>. 2006 09 03.
- ³⁴ Meilius K. Ar laisvamanybė, kaip politiškai privilegijuota ideologija, nepažeidinėja tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų teisių? // Soter. Nr. 17. VDU 2006. P. 99-130.
- ³⁵ Tėvystės atostogos 2006 06 08 // Valstybės žinios. 2006. Nr. 72-2677. Publikacija 2006 06 28.

- ³⁶ Valonytė L. Įstatymais remiamos vien tradicinės šeimos // Lietuvos rytas. 2006 12 19. Nr. 291. P. 4.
- ³⁷ Maslauskaitė A. Šeimos deinstytucionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai šeimos politikai // <http://www.gay.lt/family/maslauskaite.pdf>. 2007 01 03.
- ³⁸ Epstein C. F. *Woman's Place*. Berkeley: University of California Press. 1971. P. 86–150.
- ³⁹ Kaikarytė D. Jei negali mylėti mano vaiko negali mylėti ir manęs // Stilius. Lietuvos ryto žurnalas. 2006 10 20. Nr. 42. P. 32.
- ⁴⁰ Lapėnaitė D. Lengviausias prostitutės vaidmuo // Mes – moterys! Lietuvos ryto mėnesinis žurnalas. 2006 balandis. P. 68.
- ⁴¹ Janeway E. *Man's World Place*. New York: David McKay. 1975. P. 70–217.
- ⁴² Navickas A. Dar kartą apie šeimos vertybes // <http://www.pilieciai.lt/minerva/viewtopic.php?p=199920060903>.
- ⁴³ Navaitis G. Vyrų nuostatos į vyriškumo sklaidą šeimoje // Socialinis darbas. Nr. 4. MRU 2005. P. 34–39; Navaitis G. *Vyriškumo sampratos kaita šiandieninėje Lietuvoje*. MRU doc. pranešimas skaitytas Santuokos ir šeimos studijų centro (Katalikų teologijos fakultetas, VDU) organizuotoje Respublikinėje mokslinėje konferencijoje *Šiandieniai iššūkiai santuokai ir šeimai: problemos bei perspektyvos* 2006 10 06.
- ⁴⁴ Zalumskytė A. Moteriškumo ir vyriškumo ugdymas šiuolaikinėje šeimoje: jaunų suaugusiųjų požiūris // Krikščioniškoji šeima ir visuomenė (red. S. Vaitiekūnas, A. Ramonas) Tiltai. Priedas: Mokslo darbai, 2006, Nr. 31. P.200-222.
- ⁴⁵ Curry O., Cronin H. *The evolved Family*. London: Centre for Philosophy Natural and Social Sciences. 2001. P. 32.
- ⁴⁶ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius 2006. P. 90–115.
- ⁴⁷ Nastopkaitė K. Lietuvos rytas, 2004 10 09.
- ⁴⁸ Nastopkaitė K. Vienas kūdikis nuo šiol turės dvi motinas // Lietuvos rytas. 2006 10 19. Nr. 240. P. 20.
- ⁴⁹ Altman D. *Gay/Lesbian Movements* // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, Elsevier Science Ltd, 2001. P. 5895-5898; Kaip pavyzdys, galėtų būti buvusi Olandijos ir Anglijos kolonija, Pietų Afrikos Respublika, kur parlamentas 2006 11 14 įstatymu patvirtino galimybę sudaryti santuokas tarp tos pačios lyties asmenų. Tai pirmoji valstybė Afrikos kontinente, leidusi tuoktis homoseksualioms poroms. Tą patvirtina ir šios valstybės konstitucija aiškiai įvardydama draudimą diskriminuoti žmones dėl savo seksualinės orientacijos. Todėl ir *Civil Union Bill* numato galimybes be jokios išimties tiek skirtingos, tiek tos pačios lyties asmenims sudaryti santuokas arba registruoti savo partnerystes (*unione civile*). Tam davė pagrindo Konstitucinio teismo 2005 12 01 sprendimas, išaiškinęs įstatymų prieštaravimą Konstitucijai, kuriais buvo reguliuojamas santuokų sudarymas pagal seksualinę orientaciją, t.y. tos pačios lyties asmenims neleidžiant tarpusavyje susituokti. Todėl Teismas įpareigojo parlamentą pakeisti ligi tol galiojusias ir dabar pripažintas antikonstitucinėmis normas į palankias ne tik heteroseksualams, bet homoseksualams. Parlamentui susilaukus opozicijos iš konservatorių ir kai kurių religinių grupių buvo nuspręsta naujuosius reikalavimus pridėti prie jau egzistuojančio santuokos sudarymo akto, kuris santuoką apibrėžia kaip vyro ir moters sąjungą ir sykiu į įstatymą įtraukti religinių santuokų pripažinimą, žr. *Republic of South Africa*. Civil union Bill // Government Gazette, No. 29169 of 31 August 2006. B26–2006.
- ⁵⁰ Ndaba B., Courts failed my son – dad, // The Independent on Saturday, March 25, 2006.
- ⁵¹ Rimini C., Aborto, decide la donna. Il no del marito non conta // Corriere della Sera, 31 gennaio 2006.
- ⁵² Tereškinas A.. Šeimos bei partnerystės formos ir šeimos politika Lietuvos žiniasklaidoje // <http://www.gay.lt/family/tereshkinas.pdf>. 2007 01 03
- ⁵³ Lobbia G., *Trasforini L. Voglio una mamma e un papà. Coppie omosessuali, gamiglie atipiche e adozione*. Ancora 2006.
- ⁵⁴ Meilius K., Juškevičius J., Širinskienė A. Konkubinato iššūkiai šeimai // Krikščioniškoji šeima ir visuomenė (red. S. Vaitiekūnas, A. Ramonas) Tiltai. Priedas: Mokslo darbai. 2006. Nr. 31. P. 148–199.
- ⁵⁵ *Statusas* // Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius 1969. P. 715; *Statusas* // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 10. Vilnius 1983. P. 395.
- ⁵⁶ *Vaidmuo* // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 11. Vilnius. 1983. P. 622.
- ⁵⁷ *Socialinis statusas* // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 10. Vilnius 1983. P. 281.
- ⁵⁸ De Simone G. *Lezioni di sociologia generale e sociologia giuridica* P. 47–77; Bartoli G. *Status* // *Nuovo Dizionario di Sociologia* (a cura di F. Demarchi, A. Ellena e B. Cattarinussi). Milano. 1987. P. 2057–2064.

LITERATŪRA

1. Altman D. Gay/Lesbian Movements // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Elsevier Science Ltd. 2001.
2. Bartoli G. Status // Nuovo Dizionario di Sociologia (a cura di F. Demarchi, A. Ellena e B. Cattarinussi). Milano. 1987.
3. Cere D. The Future of Family Law and the Marriage Crisis in North America. New York: Institute for American Values. 2005.
4. Commission on Parenthood's Future. *The Revolution in Parenthood: The Emerging Global Clash Between Adult Rights and Children's Needs*. New York: Institute for American Values. 2006.
5. Curry O., Cronin H. The evolved Family. London: Centre for Philosophy Natural and Social Sciences. 2001.
6. De Simone G. Lezioni di sociologia generale e sociologia giuridica P. 47–77; Bartoli G. Status // Nuovo Dizionario di Sociologia (a cura di F. Demarchi, A. Ellena e B. Cattarinussi). Milano 1987.
7. Elshtain J. B. Vyro viešumas, moters privatumas. Vilnius. 2002. P. 11–16.
8. Epstein C. F. Woman's Place, Berkeley: University of California Press. 1971.
9. Foucault M. Seksualumo istorija. Vilnius. 1999.
10. Fourez G. La rivoluzione sessuale in prospettiva // Concilium 3 (1984).
11. Griškonytė A. Atsakomybės jausmą turintis žmogus nieiško atpirkimo ožio // Lietuvos rytas. 2006 11 28. Nr. 273.
12. Griškonytė A. Moterų neapykanta vyrams perduodama iš kartos į kartą // Lietuvos rytas. 2006 08 29. Nr. 196.
13. Griškonytė A. Vyro širdyje įskiepyta neapykanta moteriai žlugdo šeimą // Lietuvos rytas. 2006 08 08. Nr. 179.
14. <http://www.lygus.lt/gm/article.php?id=41> 2006 09 03
15. *Il futuro del femminismo*, 22 dicembre 2006 // www.zenit.org. 2007 01 03.
16. Janeway E. Man's World Place. New York: David McKay. 1975. P. 70–217.
17. Jankauskaitė M. Lietuvoje seniai nebėra to, ką politikai vadina tradicine šeima // <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11464305>. 2006 09 03.
18. Kaikarytė D. Jei negali mylėti mano vaiko negali mylėti ir manęs // Stilius, Lietuvos ryto žurnalas. 2006 10 20. Nr. 42.
19. Lapėnaitė D. Lengviausias prostitutės vaidmuo // Mes – moterys! Lietuvos ryto mėnesinis žurnalas 2006 balandis.
20. Laučius V. Supriešintos vertybės: šeima, santuoka ir draugystė // www.delfi.lt. 2007.02.22.
21. Lobbia G., Trasforini L. Voglio una mamma e un papà. Coppie omosessuali, gamiglie atipiche e adozione. Ancora 2006.
22. Maslauskaitė A. Šeimos deinstitutionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai šeimos politikai // <http://www.gay.lt/family/maslauskaite.pdf>. 2007 01 03.
23. Meilius K. Ar laisvamanybė, kaip politiškai privilegijuota ideologija, nepažeidinėja tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų teisių? // Soter. VDU 2006. Nr. 17.
24. Meilius K., Juškevičius J., Širinskienė A. Konkubinato iššūkiai šeimai // Krikščioniškoji šeima ir visuomenė (red. S. Vaitiekūnas, A. Ramonas) Tiltai. Priedas: Mokslo darbai. 2006. Nr. 31.
25. Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2000 12 07 pažyma Nr. 00/0019 *Dėl apnuoginto moters kūno naudojimo reklamoje*.
26. Myers D. G. Psichologija. Kaunas. 2000.
27. Nastopkaitė K. Lietuvos rytas. 2004 10 09.
28. Nastopkaitė K. Vienas kūdikis nuo šiol turės dvi motinas // Lietuvos rytas. 2006 10 19. Nr. 240.
29. Navaitis G. Vyrų nuostatos į vyriškumo sklaidą šeimoje // Socialinis darbas. Nr. 4. MRU. 2005.
30. Navaitis G. Vyriškumo sampratos kaita šiandieninėje Lietuvoje, MRU doc. pranešimas skaitytas

- Santuokos ir šeimos studijų centro (Katalikų teologijos fakultetas, VDU) organizuotoje Respublikinėje mokslinėje konferencijoje *Šiandieniai iššūkiai santuokai ir šeimai: problemos bei perspektyvos* 2006 10 06.
31. Navickas A. Dar kartą apie šeimos vertybes // <http://www.pilieciai.lt/minerva/viewtopic.php?p=1999> 2006 09 03.
 32. Ndaba B. Courts failed my son – dad // *The Independent* on Saturday. March 25. 2006.
 33. Nisbet R. A. Sociologijos tradicija. Vilnius. 2000.
 34. Pagerbs prostitutės // *Lietuvos rytas*. 2007 01 23. Nr. 18.
 35. Pukelis K. Pranešimas *Trojos arklys, vardu lytinis švietimas, arba liga mirčiai*, skaitytas Santuokos ir šeimos studijų centro (Katalikų teologijos fakultetas, VDU) organizuotoje Respublikinėje mokslinėje konferencijoje *Šiandieniai iššūkiai santuokai ir šeimai: problemos bei perspektyvos*. 2006 10 06.
 36. Pumpputytė M. XXI amžiaus grimasa – kompiuteris vietoj meilės guolio // *Lietuvos ryto* 2006 04 22. Nr. 91. Rytai–Vakarai.
 37. Reich W. *La rivoluzione sessuale*. Milano. 1964.
 38. *Republic of South Africa*. Civil union Bill // *Government Gazette*. No. 29169 of 31 August 2006. B26-2006.
 39. Rimini C. Aborto, decide la donna. Il no del marito non conta // *Corriere della Sera*, 31 gennaio 2006.
 40. *Rivoluzione* // *Politica*. Milano 1996. P. 412–413.
 41. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius. 2006.
 42. Sloterdijk P. Ciniško proto kritika. Vilnius. 1999.
 43. *Socialinis statusas* // *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 10. Vilnius. 1983.
 44. Stankevičius R. Gal valstybei trukdo šeima? // *Respublikos priedas Julius*. 2006 12 16.
 45. *Statusas* // *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 10. Vilnius. 1983.
 46. *Statusas* // *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius. 1969.
 47. Tereshkinas A. Šeimos bei partnerystės formos ir šeimos politika Lietuvos žiniasklaidoje // <http://www.gay.lt/family/tereshkinas.pdf>. 2007 01 03
 48. Tėvystės atostogos, 2006 06 08 // *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 72–2677, publikacija 2006 06 28.
 49. *Vaidmuo* // *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 11. Vilnius. 1983.
 50. Valevičienė D. Laisvi greitai ir pigiai // *Kauno diena* 2007 01 23.
 51. Valonytė L. Įstatymais remiamos vien tradicinės šeimos // *Lietuvos rytas*. 2006 12 19. Nr. 291.
 52. Vasiliauskaitė Z. Savaime – tik nuo kalno // *Artuma*. 2007 m. sausis Nr. 1.
 53. Vidal M. *Manuale di etica teologica*, 2, parte seconda. *Morale dell'amore e della sessualità*. Assisi 1996. P. 84–97;
 54. Zailskaitė D. Širdies draugo paieškos internete // *Respublika*. 2007 01 05. Nr. 3.
 55. Zalumskytė A. Moteriškumo ir vyriškumo ugdymas šiuolaikinėje šeimoje: jaunų suaugusiųjų požiūris // *Krikščioniškoji šeima ir visuomenė* (red. S. Vaitiekūnas, A. Ramonas) Tiltai. Priedas: Mokslo darbai. 2006. Nr. 31.
 56. Zdanevičius A. Santuoka dar nelygu šeimai // *Atgimimas*. 2007 01 23.
 57. Žukauskienė R., Navaitienė J., Kanapinskaitė J. Social demographic and personality factors related to woman's subjective well-being // *Socialinis darbas*. MRU. 2005. Nr. 4.

Gauta: 2007 01 24

Parengta spaudai: 2007 04 30

Kazimieras MEILIUS, Marius JONAITIS

SIGNIFICANCE OF SOCIAL, PSYCHOLOGICAL AND LEGAL FACTORS TO THE FAMILY RELATIONS' TRANSFORMATION DETERMINING DEVALUATION OF PATERNITY STATUS

S u m m a r y

Similarly to the proletariat's strive to compare itself with the bourgeoisie the feminism's strive to compare itself with the patriarchy or the strive of alternative marriages into traditional ones results into trying to create not only adequate, but more meaningful models than those system or institutional models that served as exemplary ones. Quite a similar thing happened with a family model. If earlier the family has always been the sexuality controlling institution, later, when sexuality regulating instruments were overtaken from the family, models characteristic to normal marriage or family life started to be abandoned and passing over to independent sexuality regulating society. Therefore a contemporary individual tries to abandon values of a stable traditional family life and become independent of it. However such an individual becomes dependent on biological feelings and, as numerous observations show, he, each time with more exhibitionistic aggressiveness, seeks to base his sexual needs on law.

Nowadays family has become a strange topic. Even those who have parents, also brothers, sisters or kids, not always, due to their limited awareness, are able to answer the importance of the family or what its role is in the life of the society or an individual and how it can change people's mutual relations. Domination of individual views diminishes feelings of social collectivism. The right to self-realisation becomes predominant, feeling of fair is directed to undertaken commitments, total lack of common responsibility, because there exist a tendency to take one's own and others' life quite superficially. However, in the situation like this, everything that we tend to call self-realization, it becomes false roles dictated by consumption society.

Traditional marriage even in relatively modern times was the basis of marital relations: the husband provided for the family and wife took care of it. Nowadays forward external obligations are tendentiously liquidated. Marriage more and more becomes a relation that is initiated and continued till the tight contact and emotional satisfaction with the spouse is rendered. The modern concept of amity has the similar basis. A person is held a friend if the terms kept with him bring some reward. So, amity as well loses its meaning.

Though obligations of the family can be quite weak but these obligations are introduced directly by family relations through the ties of blood. Meanwhile friendly affection keeps the relation until the mutual feelings of nearness exist. That is why when personal relations are tested and filled with tension and satisfaction, the relation is aspired only because it gives something for the partners. Devaluated family relations lack traditional duties and obligations and are replaced with other relations based on satisfaction, pleasure and interest.

Fluctuation of temper does not provide the stability of relation for which the unity of rights and obligations is set by the status of person. Devaluating the grade of the occupied status and not giving clearness to it is more and more often transitioned to the performance of roles. In this case the duties are derived not from the personal status but simply from a performed role that is characteristic for the certain person or not. In fact, like the status can not exist without the role, the role can not exist without the status. Denying of this rule leads to the situations when husband has to perform the role of mother and wife – the role of father.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: tradicinė šeima, alternatyvi šeima, statusas, vaidmuo.

KEY WORDS: traditional family, alternative family, status, role.

Kazimieras MEILIUS – Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius; Vilniaus arkivyskupijos Tribunolo viceoficialas, kunigas; Kultūrinės psichiatrijos asociacijos bendrasteigėjas, komiteto narys.

Kazimieras MEILIUS – professor at Law Faculty of Mykolas Romeris University; Vice-Official of Vilnius Archdiocesan Tribunal, co-founder and member of Committee of Lithuanian Association of Transcultural Psychiatry.

Marius JONAITIS – daktaras, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros lektorius, Kauno apygardos teismo pirmininko patarėjas.

Marius JONAITIS – Doctor lecturer at Mykolas Romeris university Law faculty Civil procedure department, advisor to the Chairman of Kaunas county court.

Skirtingų etikos teorijų apraiškos ŽIV prevencijos programose

Straipsnio tikslas – skirtingų etikos teorijų apraiškų, pasitaikančių ŽIV prevencijos programose, analizė. Išskirtinis dėmesys skiriamas biologinės mąstysenos, liberalizmo ir pliuralizmo bei utilitarizmo ir proporcionalizmo apraiškoms ŽIV prevencijoje, nurodant šių teorijų sukeltus prieštaravimus bei iš to kylančias problemas, kurios apsunkina sėkmingą ŽIV prevencijos vykdymą bei net Bažnyčios įsitraukimą į prevencinę veiklą.

The article analyzes how HIV prevention is being influenced by different ethical theories like biologism, liberalism, pluralism, utilitarianism and proportionalism. The influence, which these ethical theories have on HIV prevention and participation of the Church in preventional activities in particular, is also being disclosed.

Įvadas

2006 09 01 Lietuvoje buvo diagnozuota per 1150 ŽIV infekcijos atvejų.¹ Pasaulyje infekuotų žmonių daugiau nei 39 milijonai.² Ypač problematiška, jog ŽIV infekcija yra neišgydoma (ir vargu ar kada nors bus išgydoma), dar tik klinikinių tyrimų fazėje yra ir vakcinos nuo ŽIV. Net prasidėjus trečiajam ŽIV infekcijos plitimo dešimtmečiui vienintelė reali galimybė, padedanti išvengti tiek pačios infekcijos, tiek ir jos padarinių, yra prevencija. Jos programų įvairovė neretai atskleidžia skirtingus programų kūrėjų požiūrius į žmogiškąjį asmenį, jo atsakomybę, sveikatą, netgi jo vietą visuomenėje ir santykį su ja. Todėl šio straipsnio tikslas – tarpdisciplininiam kontekste analizuoti dažniausiai ŽIV prevencijos programų argumentacijoje sutinkamas etikos teorijas. Tikslu bus siekiama įgyvendinant šiuos uždavinius: išskirti būdingiausias ŽIV prevencijai etines teorijas, jas apibūdinti ŽIV prevencijos kontekste, analizuoti etinių teorijų argumentacijos panaudojimo sukeltą problematiką. Straipsnyje taikomas sisteminės analizės ir sintezės metodas.

Biologizmo įtaka ŽIV prevencijos programose

Dėl vis nuodugnesnio kūno sandaros ir funkcijų pažinimo į žmogų vis dažniau žvelgiama kaip į sudėtingą biologinį mechanizmą. Tokiu atveju medicinos tikslu tampa žmogaus kūnas, bet ne visas žmogus, o vieninteliu uždaviniu lieka pareiga atkurti sutrikusį funkcionavimą ar pristabdyti funkcinių sutrikimų vystymąsi.³ Tačiau žmogus nėra vien fizinio kūno funkcionavimu pagrįsta realybė. Neprasminga ieškoti to, kas žmoguje yra svarbiau, vertingiau ir gražiau, kam reiktų atiduoti pirmenybę – kūnui ar sielai. Ieškant šio pirmumo paprastai nukrypstama į du kraštutinius: tik kūno ir jo poreikių tenkinimą, biolo-

gistinę žmogaus sampratą arba, atvirkščiai, kūnas imamas suvokti kaip sielos kalėjimas, būstas, iš kurio ji nori kiek galėdama greičiau išsivaduoti. Pirmuoju atveju pagrindinis rūpestis – išlaikyti kūną (kaip mechanizmą) sveiką, antruoju – rūpinimasis kūnu nebeturi jokios prasmės.

Norint pateisinti neetiškus ir moraliai nepriimtinius pasirinkimus medicinoje remiamasi pirmuoju teiginiu ir kalbama apie tai, jog tik žmogaus siela yra moralės kriterijus, o fizinis kūnas nėra susijęs su moralumu.⁴ Dar dažnesnis pareiškimas, jog AIDS nėra moralinė liga ir dėl to su ja susidūrus nėra jokio pagrindo kalbėti apie kokius nors moralumo kriterijus, o fizinė žmogaus sveikata ir jos poreikiai lemia prevencinių priemonių pasirinkimą. Taip biologistinio mąstymo dėka priemonės, naudojamos infekcijų ar ligų prevencijai, visą laiką yra priimtinos jau vien dėl to, jog jos turi gerą tikslą – užkirsti kelią fiziniam susirgimui. Prevencijai ne mažiau daro įtaką nuomonė, esą seksualinis impulsas yra grynai biologinio pobūdžio, todėl turi būti pripažįstamos visos seksualumo išraiškos. Abiem atvejais etinių sprendimų ratas tarsi išstumiamas iš medicinos akiračio ir paliekamas etikos specialistų ar teologų aptarimui. Tačiau žmogaus pareiga savo veiklos srityje priimti ne tik techniškai teisingus, mediciniškai pagrįstus sprendimus, bet ir pasirinkti taip, kad tie sprendimai būtų moralūs ir etiškai priimtini. Individualių ketinimų ar techninių galimybių negalima paversti teisingumo ir moralumo matu. Todėl ir noras, kad žmogus išvengtų infekcijos, ar ŽIV plitimo epidemiologinių duomenų pagerinimas niekada nebus pakankama priežastis atsisakyti etikos ir moralės reikalavimų, paisyti tik biologinių faktorių ir neatsižvelgti į žmogų kaip asmenį, moralinio spęsimo objektą. Dėl žmogaus, kaip moralinio spęsimo objekto nepripažinimo, kyla pagrindinis prieštaravimas tarp medicininės ir moralinės ŽIV prevencijos pusių. Mokslas ir technika „negali patys savaime nurodyti žmogaus būties ir jo pažangos prasmės. Jie yra skirti tarnauti žmogui, iš kurio kyla bei kurio dėka plėtojasi, o jų tikslus nurodo bei ribas apibrėžia asmuo ir jo moralinės vertybės.“⁵

Taigi prevencija susiduria ne su žmogumi – tam tikros biologinės rūšies atstovu, bet su žmogumi – asmeniu. Ir turi paisyti žmogaus kaip asmens statuso keliamų reikalavimų. Kartu prevencija susiduria ir su žmogumi-religine būtybe, kurios įsitikinimus turi gerbti, o ne siekti juos pakeisti. Nors, kaip parodė Meksikos sveikatos instituto tyrimai, suaugusio žmogaus religinius įsitikinimus, kuriais remdamasis jis atsisako „saugaus“ sekso, realiai pakeisti yra labai sunku.⁶ Kitaip yra su vaiko religiniais įsitikinimais ir moralinėmis nuostatomis. Nuo moralinių normų atitrūkęs seksualinis švietimas ypač skausmingai paliečia tėvų teisę auklėti vaikus pagal savo religinius įsitikinimus. Jungtinių Valstijų vyskupų konferencijos dokumente *The Many Faces of AIDS* pažymima, jog įstatymai bei viešoji nuomonė turėtų raginti privačias ar visuomenines institucijas peržengti biologistinį žmogaus vertinimą ir atsisakyti biologistinėmis nuostatomis pagrįsto švietimo. Tiek teisėtvarka, tiek viešoji nuomonė privalo pripažinti, jog tėvai yra pirmieji vaikų auklėtojai. Jie turi nenuginčijamą teisę pretenduoti į nebiologistiniu mąstymu pagrįstą vaikų seksualinį švietimą. Taigi ir gali parinkti, jų manymu, vaikui labiausiai pasitarnausiančias seksualinio švietimo ar AIDS prevencijos programas.⁷ Tos pačios nuostatos laikomasi ir Popiežiškios šeimos tarybos „Auklėjimo šeimoje gairėse“.⁸

Svarstant įtampą tarp medicininės ir moralinės prevencijos pusių, iškyla klausimas ir

apie tai, ar švirkštų dalijimo narkomanams ir prezervatyvų kaip apsauginės priemonės nuo ŽIV reklamos kritika nereiškia, jog paminama žmogaus teisė į sveikatos apsaugą.⁹ Jei žmogaus sveikatą suprantame tik kaip infekcijos ar ligos nebuvimą, tada, be abejo, raginimas atsisakyti antrinės prevencijos skamba nelogiškai ir susidaro išpūdis, jog be apsauginių priemonių žmogus nepagrįstai rizikuoja savo sveikata, o jas rinkdamasis – jai tarnauja. Čia reikėtų prisiminti 1958 metais Pasaulinės sveikatos organizacijos paskelbtą sveikatos apibrėžimą: „Sveikata yra visiškas fizinis, psichinis ir socialinis gerbūvis, o ne tik ligos ar negalios nebuvimas“¹⁰ Laikantis tokio požiūrio į žmogaus sveikatą tampa aišku, jog rūpinimasis vien fizine žmogaus sveikata, pamirštant kitus gerbūvio komponentus, nėra tikras rūpestis dėl sveikatos. Taigi ir manyti, kad narkomanas, išvengiantis ŽIV, nes naudojasi švairiu švirkštu, bus tikrai sveikas, yra neteisinga. Išugdytas saugaus elgesio modelis neišspręs priklausomybės sukeltų socialinių bei psichologinių padarinių ir žmogus nebus sveikas tikrąja to žodžio prasme.¹¹ Tą patį būtų galima pasakyti ir apie prezervatyvų vartojimą.

Kartais iš biologistinio požiūrio šalininkų pasigirsta argumentas, esą siūlymai atsisakyti moraliai nepriimtinių antrinės prevencijos metodų reiškia, jog siūloma iš viso atsisakyti ŽIV prevencijos.¹² Taip nėra. Prevencija yra prioritetinga, be to, visų efektyviausia, jeigu ne vienintelė įmanoma, priemonė norint sustabdyti ŽIV plitimą. Tačiau prevencija, nukreipta prieš socialines ligas, yra daugiau nei biologizmu pagrįsta medicininė gydomoji veikla. Ją vykdant reikia paveikti kultūrą grąžinant prarastas vertybes, mokyti jų, skleidžiant kuklesnio, atsakingesnio gyvenimo būdą, informuojant apie rizikos veiksnius, formuojant politinį judėjimą už globos ir rūpybos įstatyminių sunorminimą. Prevencijos efektyvumą ir naudą pirmiausia lemia ne jos metodai, bet juos grindžianti motyvacija, savo ruožtu turinti įtakos tos prevencijos konkretizavimui ir kultūriniam paplitimui.¹³ Tuo tarpu biologistinėmis nuostatomis pagrįsta prevencija pretenduoja pakeisti žmogaus atsakomybę už savo sveikatą tokiomis priemonėmis, kurios *kompensuoja* paties žmogaus pasirinkto gyvenimo būdo keliamus pavojus. Tiek antrinės prevencijos metodai, tiek ir atskiri pirminės prevencijos elementai dažniausiai yra sukurti remiantis neatsakingą gyvenimo būdą įtakojančiu mentalitetu. Todėl jie ir nebūna labai veiksmingi. Vien tik medicina, kuri remiasi biologistiniu požiūriu į žmogų, negali pakeisti žmonių gyvenimo būdo, glūdinčio kiekvienoje visuomenėje.¹⁴ AIDS baimė, aktyvus apsauginių priemonių reklamavimas, „laiku“ keičiami švirkštai gali paskatinti žmogų keisti savo seksualinį elgesį ar narkotikų vartojimo įpročius, tačiau baimės ir saugaus elgesio nepakanka. Kad būtų sustabdyta AIDS epidemija, reikia radikalaus tiek pačio žmogaus, tiek požiūrio į jį pasikeitimo.

Liberalizmo ir pliuralizmo apraiškos ŽIV prevencijoje

Postmodernioje visuomenėje nėra visuotinių vertybių. Iš to kyla vertybių pliuralizmas, padidėjusi vertybių sistemų pasiūla. Taip postmodernizmas tarsi pripažįsta, jog yra ne viena, o daug tiesų: kiekviena religija ar etinė sistema turi savas tiesas, netgi kiekvienas žmogus turi savo tiesą. „Tiesa yra taip sutrupinta į daugybę „tiesų“, kurios atitinka visuomenės, nuo šiolei tampančios eklektine, konkrečius reikalavimus.“¹⁵ Dėl tiesos, priešingai nei modernistinėje pasaulėžiūroje, neverta kovoti ar ginčytis. Visos „tiesos“ priimtinos ir

visos vienodai geros, nes yra pagrįstos sava vertybių sistema. Nesvarbu, kad ta vertybių sistema kiekvienu atveju yra vis kita arba, priklausomai nuo esamų aplinkybių, kintanti. Taip įvyksta tiesos klausimo krizė. Pasak Jono Pauliaus II enciklikos *Veritatis splendor*, „Netgi individualistinių srovių paveiktos šiuolaikinės teologijos tendencijos linkusios savaip apibūdinti laisvės ir moralinio įstatymo santykius siūlo naujus kriterijus moraliniam veikslių vertinimui. Jos kartais netgi neigia laisvės priklausomybę nuo tiesos.“¹⁶ Laisvė imama suvokti kaip gyvenimas pagal savo valią, o bet koks laisvėje pagrįstas veiksmas prilyginamas etiškam veiksmui.¹⁷ Taip išaukštinta laisvė tampa absoliutu, iš kurio turėtų kilti visos vertybės.

Be to, laisvė atsiejama nuo atsakomybės ir pareigos kartas nuo karto peržiūrėti savo pasirinktą gyvenimo būdą. Šis atsiejimas yra lemtingas renkantis ŽIV prevenciją, juo labiau kad liberalistinė nuostata sudaro sąlygas, kurių dėka įmanomi tampa begalė gyvenimo būdo keitimui alternatyvių pasirinkimų. Žmogus gali rinktis ir, jei tai atitinka jo vertybių sistemą, tas pasirinkimas bus įvardytas kaip „geras“ ir „teisingas“, nes „liberalizmas nenaudoja jokios regimos prievartos žmogui“.¹⁸ Taip į vieną lygmenį sustatomi iš pažiūros sunkiai suderinami dalykai: susilaikymas nuo lytinių santykių už santuokos ribų ir „saugus“ seksas, veikslių, kurie blogi savyje, vengimas bei mažesnio blogio pasirinkimas, heteroseksuali monogaminė santuoka ir homoseksualūs lytiniai santykiai. Ir visa tai yra vienodai „gera“. Todėl prevencinės priemonės gali būti tolygiai orientuotos tiek į homoseksualių, heteroseksualių ar biseksualių asmenų santykius ir susitaikyti su tų santykių faktu, nesigilindamos į jų priežastis ar susilaikymo klausimą. Dėl to ši ir anksčiau minėtos liberalistinės bei pliuralistinės nuostatos yra pirminė įtampos tarp medicininės ir moralinės prevencijos pusės priežastis. Iš dalies ji įgalina tai, jog prevencinėse programose susipina ir daugybė kitų vertybinių sistemų elementų – juk „visos tiesos yra vienodai geros“. Iš minėtų susipynusių etinių sistemų aiškiausiai galima atpažinti utilitarizmą bei proporcionalizmą.

Utilitarizmo įtaka prevencinėms programoms

Siekiant sustabdyti ŽIV plitimą, bandoma suderinti du iš pažiūros gana prieštaravingus dalykus: viena vertus, kiek įmanoma labiau apriboti infekcijos plitimą ir apsaugoti visuomenę nuo tikrai didelių ekonominių-socialinių ŽIV pasekmių, kita vertus, atsižvelgti į kiekvieno ŽIV akivaizdoje atsidūrusio žmogaus interesus, išlaikyti pagarbą kiekvieno žmogaus orumui, jo teisei atsakingai ir laisvai pasirinkti.¹⁹ Tokia etikos teorija, kuri siekia, jog iš pasirinktos veiklos visuomenė gautų maksimalią naudą, yra vadinama utilitarizmu. Iš visų etikos teorijų utilitarizmas yra žinomas ir pritaikomas bene plačiausiai. Taip atsitinka dėl dviejų priežasčių: visiems yra patrauklu siekti kiek įmanoma didesnio gėrio; utilitarizmas gerai atspindi visuomenės (taigi „visų“) interesus ir parodo, jog gaunama nauda yra labai svarbi ir būtina norint siekti visų gerovės. Beveik visais atvejais prasingumas yra siejamas su galutiniu rezultatu, o gėrio sąvoka lieka patogia neaiški.²⁰

„Utilitaristai visuomenę įsivaizduoja kaip grupę individų, kurių kiekvienas turi aiškius troškimus ir iš jų atsirandančius tikslus. Bendri tikslai ir socialinės normos yra individų kompromisų ir susitarimų produktas: viešojo gerovė yra privačių asmenų gerovės suma.“²¹

Taigi utilitarizmo požiūriu, panašiai kaip ir proporcionalizmo atveju, geras tikslas ir geras norimas rezultatas pateisina priemones, o įvairaus pobūdžio žalą ir naudą tenka rūšiuoti. Tokios pastangos pamatuoti galutinį rezultatą pagal vieną mastelį yra labai trikdančios, nes tada daug žmogiškų vertybių norima paversti viena vertybe – naudingumu.²² Tuo ypač dažnai pasinaudoja saugų elgesį skatinančios programos, primenančios, jog ŽIV/AIDS atveju yra svarbu sumažinti naujų infekcijų skaičių bei mirčių ir ligos sukeliamas socialines pasekmes visuomenei.²³ Prevencija, kuri orientuojasi į „saugaus“ sekso ar „saugios“ narkomanijos praktikavimą ir stengiasi pasverti jų sukeliamus trūkumus bei privalumus, yra fundamentaliai klaidinanti.²⁴ Tokių skaičiavimų akivaizdoje sunku pasverti tikrąją naudą visuomenei ir pavojų konkrečiam žmogui, kuris, pavyzdžiui, susigundęs tariamu lytinių santykių saugumu, bus infekuotas. Utilitaristinio mąstymo dėka žmogus kaip unikalus asmuo, jo vertė tokiu atveju lieka nuošalėje, o pirmumo teisė atitinka matematinei logikai ir išankstiniam padarinių numatymui. Moralumo matu tampa ne žmogaus buvimas asmeniu, bet tai, kas čia ir dabar naudinga. Šių dviejų polių priešprieša ypač išryškėja tada, kai imamasi pseudoprevencinių priemonių: infekuotas žmogus teisiškai įpareigojamas atsisakyti lytinių santykių, o jei tokią nuostatą sulaužo, jam gresia teisinės sankcijos.

Pavienio asmens interesai visuomenės labai pamunami ir tada, kai infekuoto žmogaus laisvė yra suvaržoma vien dėl to, kad jis yra infekuotas ir infekciją gali perduoti kitiems. Pseudoprevencinių priemonių ratui galima priskirti ir abortą. Pasitaiko, kad ŽIV infekuota motina yra skatinama ar net įstatymiškai verčiama jį pasidaryti. Aborto šalininkai šiuo atveju vėl argumentuoja nauda visuomenei, kuri išvengs rūpinimosi infekuotu kūdikiu arba našlaičiu. Aborto motyvu dažnai tampa ir nauda motinai bei jos sveikatai ar netgi pačiam vaikui, kuris negims ir dėl to nepatirs skaudžių AIDS padarinių – ankstyvo motinos netekimo arba savo paties ligos.²⁵

Be šių utilitarizmo apraiškų pseudoprevencijoje, utilitarizmo įtaką galima pajusti ir įprastinėse prevencijos formose. Jas kuriant apeliuojama į tai, jog visuomenė visų pirma sutaupto lėšas, kurios būtų skirtos gydyti ŽIV infekuotiems žmonėms. Be to, išlieka darbingų žmonių, jie gali gimdyti sveikus palikuonis. Šie utilitaristiniai akcentai ypač ryškūs labai nukentėjusių nuo ŽIV šalių prevencinėse programose. Be abejo, rūpinimasis savo krašto gerove yra suprantamas ypač tada, kai tautai jau gresia realus pavojus išnykti, tačiau matuoti ir sverti galima tik tai, kas yra iš esmės palyginama. Tai yra vienas dalykus. Taigi ar galima sulyginti dėl pseudoprevencijos įtakos žuvusio vaisiaus gyvybę ir iš to sveikųjų visuomenei atsiradusią naudą. Pasak *trumpos etikos istorijos autoriaus* Alasdair MacIntyre, utilitarizmo siūlomos laimės koncepcija yra doroviškai pavojinga, nes „dabar mes puikiai suvokiame žmogiškų būtybių nuolaidumą, tą faktą, kad jų apsisprendimą ar pasitenkinimą gali įvairiausiai lemti beveik bet kas. Tai, kad žmonės laimingi dėl savo dalios, nereiškia, kad jų dalia yra tokia, kokia turėtų būti.“²⁶

Proporcionalistinio mąstymo įvairovė ŽIV prevencijoje

Proporcionalistinis mąstymas grėsmingas tuo, kad jis, kaip jokia kita etinė sistema, gajus tiek teologinėje, tiek grynai pasaulietiškoje mąstysenoje. Tą gajumą nulemia kai kurios proporcionalizmo savybės:

1. patogumas, nes proporcionalizmas nesiekia pateikti aiškių moralinių nurodymų, kaip elgtis konkrečiu atveju;
2. laisvė apsispręsti, nes proporcionalizmas palieka laisvę žmogui pasirinkti ir interpretuoti situaciją taip, kaip jam atrodo geriau;
3. išimties jausmas, nes prieš priimant sprendimą ar jį priėmus, proporcionalistinis mąstymas suteikia išimties iš moralės normų galimybę. Taip pagrindiniu veiksmo moralumo rodikliu tampa gėrio ir blogio proporcija, gera veikėjo intencija ir noras sulaukti kiek įmanoma geresnių pasekmių.²⁷

Todėl nenuostabu, kad proporcionalizmu siekiama pateisinti ir etiškai abejotinas ŽIV prevencijos vietas. ŽIV prevencijos atveju dažniausiai renkama tarp dviejų blogių: blogio, kurį konkrečiam žmogui sukels infekcijos plitimas, bei blogio, atsirasiančio pažeidus moralinius principus.

Mažesnio blogio – tai paprastai būna moralinių principų pamynimas – pasirinkimą nulemia ir tai, jog konkrečiam žmogui infekcijos sukeltas blogis atrodo apgaulingai artimas. Tuo tarpu moralinių vertybių pažeidimas, žmogaus prigimties elementų nepaisymas lyg ir nutolsta, jo padariniai sąlyginai mažiau pasveriami. Tačiau „Gerės intencijos nepakanka, bet reikia teisingai pasirinkti veikimą todėl, kad žmogiškasis veiksmas priklauso nuo jo objekto, t. y. nuo to, ar galima jį *palenkti* Dievui, Tam, kuris „vienintelis tėra Gerasis“ <...>. Krikščioniškoji etika, ypatingą dėmesį skirianti moralės objektui, neatmeta vidinės veikimo „teleologijos“, t. y. nukreiptumo į tikrąjį asmens gėrį, tačiau pripažįsta, kad šio gėrio tikrai siekiama tik tada, kai gerbiami esminiai žmogaus prigimties elementai.“²⁸

Vadinasi, gali būti tokių žmogiškojo veiksmo objektų, kurių negalima palenkti Dievui, nes jie iš esmės prieštarauja pagal Dievo paveikslą sukurto asmens gėriui. Tokie objektai vadinami blogiais savyje arba vidujai blogais.²⁹ Joks ketinimas, netgi noras apsaugoti kitą žmogų nuo infekcijos ar net mirties, tų vidujai blogų veiksmų nepadaro siektinų ir gerų.

Bioetikoje mažesnio blogio pasirinkimu dažniausiai siekiama pateisinti kontraceptikų pasirinkimą. Debatai dėl to ypač paaštrėjo pastebėjus, jog prezervatyvas sumažina riziką užsikrėsti ŽIV. Atrodytų, jog tokiu atveju tarsi apeliuojama į pareigą saugoti savo sveikatą (ypač, jei sveikatą suprantame tik kaip ligos nebuvimą). Tai, kad prezervatyvai, kaip prevencinė priemonė, yra prieštarai vertinami, rodo ir nesutarimai, kylantys tarp paskirų vyskupų konferencijų bei Šventojo Sosto. Viena vertus, proporcionalizmo šalininkai teigia, kad „geros kokybės prezervatyvas šiandien yra vienintelė prevencijos priemonė. Ir šia prasme jie yra reikalingi.“³⁰ Tačiau Bažnyčios Magisteriumas pasisako vienareikšmiškai: „Negalima šitokių santuokinių aktų, sąmoningai padarytų nevaisingais, pateisinti argumentuojant, kad, esą reikia rinktis blogybę, kuri atrodo mažesnė <...>. Net dėl rimčiausių priežasčių nėra leistina daryti to, kas yra moraliai bloga, siekiant gera. Vadinasi, negalima siekti to, kas savo esme pažeidžia moralinę tvarką.“³¹ Rašant *Humanae vitae* dar nebuvo žinoma apie ŽIV, tačiau buvo ir kitų lytiškai plintančių ligų, o dokumente niekur nekalbama apie tai, jog jų buvimas leistų daryti išimtį mokant apie mažesnio blogio pasirinkimo neleistinumą. Nors iš dalies ir saugiu, tokių profilaktinių priemonių siūlymas neatspindi tikrųjų vertybių ir netarnauja fundamentaliam žmogaus gėriui, kartu proporcionalistiniai pasiūlymai palaiko „saugaus sekso“ mitą. Pasak J. F. Kiple, faktas, kad mes žinome, *kaip*

kažką daryti, dar nereiškia, kad tai yra gera daryti. Todėl žinios apie kontracetinių priemonių veiksmingumą savaime nėra įrodymas, jog galima vartoti kontracepciją.³² Moksliniai argumentai apie tai, jog prezervatyvai pristabdo ŽIV perdavimą, kontracepcijos nepadaro moralia ar bent jau „mažiau bloga“.

Tuo tarpu Prancūzijos vyskupų konferencijos dokumentas *AIDS: Society in Question* suteikia savitų nuomonių Magisteriumo ir proporcionalizmo debatams. Dokumente pripažįstama, jog lytinis jaunuolių švietimas negali apsisistoti tik ties prezervatyvų propagavimu, tačiau drauge akcentuojama, jog „prezervatyvų vartojimas suprantamas tada, kai lytinis aktyvumas jau yra asmens elgesio dalis ir tenka išvengti dar didesnės rizikos.“³³ Todėl ir raginama, kad atsakingai apsisprendę sutuoktiniai rinktųsi mažesnę blogį. Taip nuošalyje lieka nepaneigiamas faktas, jog prezervatyvų vartojimas palengvina kitą nuodėmingą elgesį: nesantuokinį lytinį gyvenimą, o dėl kontracepcijos išnykęs prokreacinis elementas padaro savaime suprantamus ir tos pačios lyties asmenų santykius.

Kiek kitoks proporcionalizmo žingsnis pastebimas Amerikos vyskupų išleistame dokumente *Many Faces of AIDS*. Vyskupų konferencija neragina vartoti profilaktikos priemonės, tačiau pripažįsta, kad informacijos apie jas pateikimas yra savaime suprantama ŽIV prevencijos dalis.³⁴ Tad mažesnio blogio pasirinkimo galimybė vis tiek išlieka, nors kartu numatoma ir dar viena išeitis – sveikatos apsaugos darbuotojas yra skatinamas pasiūlyti infekuotajam gyventi skaisčių gyvenimą. Dokumente argumentuojama tuo, kad situokus santuokinis lytinis aktas tampa savaime suprantama realybe, bet abu sutuoktiniai gali nutarti šia teise nesinaudoti.³⁵ Kad toks pasirinkimas yra įmanomas, liudija ir apklausų duomenys. A. Fischl apklausė 45 sutuoktinių poras, kur vienas iš sutuoktinių yra infekuotas ŽIV. Apibendrinus apklausos rezultatus buvo pastebėta, jog sprendimą atsisakyti lytinių santykių priima apie 20 procentų ŽIV paliestų porų. Net daugiau kaip 50 procentų porų (23 iš 45) nevartojo jokių apsauginių priemonių.³⁶

Taip apžvelgus proporcionalizmu pagrįstus žalos mažinimo politikos argumentus, galima pastebėti, jog jų spektras yra be galo platus. Argumentai svyruoja nuo tiesioginių raginimų rinktis mažesnę blogį ir taip išvengti infekcijos iki labai užmaskuotų pripažinimų, jog informacija apie prezervatyvus tėra prevencinės informacijos dalis.

Išvados

1. ŽIV prevencijoje dažniausiai pasitelkiamos filosofinės teorijos – biologizmas, liberalizmas, pliuralizmas, utilitarizmas bei proporcionalizmas – lemia eklektinį programų pobūdį, tad programos atspindi labai prieštaringas, dažnai tarpusavyje visiškai nederančias vertybes. Keltina hipotezė, jog tokia situacija apsunkina prevencijos programų įgyvendinimą ir mažina jų veiksmingumą. Šiai hipotezei pagrįsti reikia tolesnių tyrimų.

2. Filosofijos teorijų siūlomos vertybės dažnai prieštarauja Bažnyčios mokymo pateikiamai žmogaus, žmogaus lytiškumo vizijai. Tai apsunkina Bažnyčios išitraukimą į prevencinių programų kūrimą ir vykdymą. Todėl ieškant pastoracinio sąlyčio taškų su esamomis ŽIV prevencijos programomis, pirmiausia yra spręstinas šių vertybių priešpriešos klausimas.

NUORODOS

- ¹ AIDS centro informacija bėgančia eilute // www.aids.lt. 2006 10 02.
- ² UNAIDS, 2006 Report on the global AIDS epidemic. Geneva. 2006. Suppl. 3.
- ³ Ashley B. M., O'Rourke K. D. Health Care Ethics. A Theological Analysis. Washington: Georgetown University Press. 1997. P. 31.
- ⁴ Lawrel P. F. Pastoral Guidelines for AIDS Prevention Programs // Reproductive Technologies, Marriage and the Church. Massachusetts: Pope John Center. 1988. P. 202.
- ⁵ Congregation for the Doctrine of the Faith. Respect for Human Life in Its Origin and on the Dignity of Procreation *Donum vitae*. Braintree: The Pope John Center. 1991. 6.
- ⁶ Sepulveda J. (Ed.) AIDS Prevention Through Education: A World View. Oxford: Oxford University Press. 1992. P. 56.
- ⁷ United States Catholic Conference Administrative Board. The Many Faces of AIDS: A Gospel Response // Origins 17. 1989. Nr. 28. P. 486.
- ⁸ Popiežiškoji šeimos taryba. Žmogaus lytiškumo tiesa ir reikšmė. Auklėjimo šeimoje gairės. Kaunas. 2001. 42.
- ⁹ Kegeles S. M., Coates Th. J., Christopher T. A., Lazarus J. L. Perceptions of AIDS: the Continuing Saga of AIDS-related Stigma // AIDS. 1989. Nr. 3. Suppl.1. P. 255.
- ¹⁰ Ashley B. M., O'Rourke K. D. Ten pat. P. 2.
- ¹¹ Širinskienė A. AIDS prevencijos programos // AIDS: Kova su pasekmėmis ar priežastimis? Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Katalikų pasaulis. 2003. P. 78.
- ¹² Kegeles S. M., Coates Th. J., Christopher T. A., Lazarus J. L. Ten pat. P. 254.
- ¹³ Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų sielovados taryba. Bažnyčia, narkotikai ir narkomanija. Sielovados vadovėlis. Vilnius: Katalikų pasaulis. 2003. 52.
- ¹⁴ Stoškus K. A. Civilizacijos ligos ir AIDS prevencija. Rankraštis. Asmeninis archyvas. 2000.
- ¹⁵ Rupnik M. I. Perėjimo kultūra. Vilnius: Katalikų pasaulis. 2001. P. 51.
- ¹⁶ Jonas Paulius II. Enciklika kai kuriais pagrindiniais Bažnyčios moralinio mokymo klausimais *Veritatis splendor*. Vilnius: Aidai. 1994. 34.
- ¹⁷ Drane J. F. AIDS and Ethics // Ethics and Law in the Study of AIDS. Washington: Pan American Health Organization. 1992. P. 132.
- ¹⁸ Rupnik M. I. Ten pat. P. 52.
- ¹⁹ UNAIDS, Joined Nations Programme on HIV/AIDS. Geneva 1998. P. 33.
- ²⁰ Evans D., Evans M. Padorus pasiūlymas. Klinikinių tyrimų etikos priežiūra. Vilnius: Charibdė. 1999. P. 20.
- ²¹ MacIntyre A. Trumpa etikos istorija. Vilnius: Charibdė. 2000. P. 219.
- ²² Evans D., Evans M. Ten pat. P. 23.
- ²³ Sepulveda J. (Ed.) Ten pat. P. 53.
- ²⁴ Lawrel P. F. Ten pat. P. 203.
- ²⁵ USCC/NCCB Committee for Pro-Life Activities. Statement to Youth on School-based Clinics // <http://www.nccb.org/aeife.us/prolife5.html>. 2002 10 21.
- ²⁶ MacIntyre A. Ten pat. P. 213–214.
- ²⁷ Cahill L. S. Contemporary Challenges to Exceptionless Moral Norms // Moral Theology Today: Certitudes and Doubts. St. Louis: The Pope John Center. 1984. P. 126–128.
- ²⁸ *Veritatis splendor*. 78.
- ²⁹ Ten pat. 80.
- ³⁰ French Bishops' Conference. AIDS: Society in Question // <http://www.christusrex.org/news/soq.html>. 2003 04 12.
- ³¹ Paulius VI. Enciklika apie prideramą tvarką perteikiant žmogaus gyvybę *Humanae vitae*. Vilnius: Katalikų pasaulis. 1993. 14.
- ³² Kippley J. F. Sex and Marriage Covenant. A Basis for Morality. Cincinnati: The Couple to Couple League International. 1991. P. 270.
- ³³ French Bishops' Conference. AIDS: Society in Question // <http://www.christusrex.org/news/soq.html>. 2003 04 12.
- ³⁴ United States Catholic Conference Administrative Board. Ten pat. P. 487.

³⁵ Ten pat. P. 481.

³⁶ *Griese O. N., Diamond E. E., Montrose W.* The AIDS Crisis and the Contraceptive Mentality. Braintree: Pope John XXIII Medical-Moral Research and Education Centre. 1988. P. 37.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. AIDS centro informacija bėgančia eilute // www.aids.lt. 2006 10 02.
2. *Ashley B. M., O'Rourke K. D.* Health Care Ethics. A Theological Analysis. Washington: Georgetown University Press. 1997.
3. *Cahill L. S.* Contemporary Challenges to Exceptionless Moral Norms // *Moral Theology Today: Certitudes and Doubts*. St. Louis: The Pope John Center. 1984.
4. *Congregation for the Doctrine of the Faith.* Respect for Human Life in Its Origin and on the Dignity of Procreation *Donum vitae*. Braintree: The Pope John Center. 1991. 6.
5. *Drane J. F.* AIDS and Ethics // *Ethics and Law in the Study of AIDS*. Washington: Pan American Health Organization. 1992.
6. *Evans D., Evans M.* Padorus psiūlymas. Klinikinių tyrimų etikos priežiūra. Vilnius: Charibdė. 1999.
7. French Bishops' Conference. AIDS: Society in Question // <http://www.christusrex.org/news/soq.html>. 2003 04 12.
8. *Griese O. N., Diamond E. E., Montrose W.* The AIDS Crisis and the Contraceptive Mentality. Braintree: Pope John XXIII Medical-Moral Research and Education Centre. 1988.
9. *Jonas Paulius II.* Enciklika kai kuriais pagrindiniais Bažnyčios moralinio mokymo klausimais *Veritatis splendor*. Vilnius: Aidai. 1994.
10. *Kippley J. F.* Sex and Marriage Covenant. A Basis for Morality. Cincinnati: The Couple to Couple League International. 1991.
11. *Kegeles S. M., Coates Th. J., Christopher T. A., Lazarus J. L.* Perceptions of AIDS: the Continuing Saga of AIDS-related Stigma // *AIDS*. 1989. Nr. 3. Suppl.1.
12. *Lawrel P. F.* Pastoral Guidelines for AIDS Prevention Programs // *Reproductive Technologies, Marriage and the Church*. Massachusetts: Pope John Center. 1988.
13. *MacIntyre A.* Trumpa etikos istorija. Vilnius: Charibdė. 2000.
14. *Paulius VI.* Enciklika apie prideramą tvarką perteikiant žmogaus gyvybę *Humanae vitae*. Vilnius: Katalikų pasaulis. 1993.
15. *Popiežiškoji sveikatos apsaugos darbuotojų sielovados taryba.* Bažnyčia, narkotikai ir narkomanija. Sielovados vadovėlis. Vilnius: Katalikų pasaulis. 2003.
16. *Popiežiškoji šeimos taryba.* Žmogaus lytiškumo tiesa ir reikšmė. Auklėjimo šeimoje gairės. Kaunas. 2001.
17. *Rupnik M. I.* Perėjimo kultūra. Vilnius: Katalikų pasaulis. 2001.
18. *UNAIDS.* Joined Nations Programme on HIV/AIDS. Geneva. 1998.
19. *UNAIDS.* 2006 Report on the global AIDS epidemic. Geneva. 2006. Suppl. 3.
20. *United States Catholic Conference Administrative Board.* The Many Faces of AIDS: A Gospel Response // *Origins* 17. 1989. Nr. 28.
21. *USCC/NCCB Committee for Pro-Life Activities.* Statement to Youth on School-based Clinics // <http://www.nccb.org/afe/us/prolife5.html>. 2002 10 21.
22. *Sepulveda J. (Ed.)* AIDS Prevention Through Education: A World View. Oxford: Oxford University Press. 1992.
23. *Stoškus K. A.* Civilizacijos ligos ir AIDS prevencija. Rankraštis. Asmeninis archyvas. 2000.
24. *Širinskienė A.* AIDS prevencijos programos // *AIDS: Kova su pasekmėmis ar priežastimis? Tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius: Katalikų pasaulis. 2003.

Agnė ŠIRINSKIENĖ

MANIFESTATION OF DIFFERENT ETHICAL THEORIES IN THE CONTENT OF HIV PREVENTION

S u m m a r y

The main goal of this paper is to analyze how HIV prevention is being influenced by different ethical theories. The article states that theories like biologism, liberalism, pluralism, utilitarianism and proportionalism have the biggest influence on the content of HIV prevention.

As a separate case, the idea of “safer” sex is being discussed in the context of utilitarianism and proportionalism. The article shows that proportionalism, as an ethical theory, has even affected official statements that were made by the local authorities of the Church, for example in France (statement on *AIDS: Society in Question*) or in the US (statement *The Many Faces of AIDS*).

The article expresses concern that prevalence of certain ethical theories, which have no support by the Magisterium of the Church, may affect the participation of the Church in preventional activities.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ŽIV, AIDS, prevencija, etikos teorijos, biologizmas, proporcionalizmas, liberalizmas, pliuralizmas.

KEYWORDS: HIV, AIDS, prevention, ethial theories, bilogism, proportionalism, liberalism, pliuralizm.

Agnė ŠIRINSKIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė (02H), Mykolo Romerio universiteto bioteisės katedros docentė. Mokslinių tyrimų sritys: ŽIV/AIDS plitimo paaštrintos sveikatos apsaugos problemos ir etinė-moralinė atsakomybė už jų sprendimą, reprodukcinė etika. Adresas: Mykolo Romerio universitetas, Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius, CR 345 kab. El. paštas: biok@mruni.lt., darbo tel. 8 5 2714 576.

Agnė ŠIRINSKIENĖ, PhD – associated professor, Department of Biolaw, Mykolas Romeris university (Vilnius, Lithuania). Area of current research: ethical problems in health care during the HIV/AIDS pandemics, reproductive ethics. Adress: Ateities 20, LT–08303 Vilnius, CB 345 kab. E-mail: biok@mruni.lt., tel. 8 5 2714 576.

Antoni REGINEK

Silezijos universitetas

Recepcja wybranych pięciu utworów o szczególnym wydźwięku teologicznym z cyklu *Pieśni nabożnych* Franciszka Karpińskiego¹

This article shows how five pieces from the cycle of *The Devout Songs* („Pieśni nabożne”) by Franciszek Karpiński were received. The article invites a better study of the religious works of Karpiński and an interpretation of the phenomenon of the timeless vitality of his songs in the life and tradition of the Church.

Šiame straipsnyje atskleidžiama penkių giesmių iš Franciszko Karpińskio ciklo *Pamaldžios giesmės* („Pieśni nabożne”) recepcija. Tikimasi, kad šis straipsnis paskatins nuodugniau studijuoti religinius Karpińskio veikalus ir padės geriau paaiškinti laikui nepasiduodantį jo giesmių gyvybingumą Bažnyčios gyvenime ir tradicijoje.

Jednym z twórczych zamysłów Franciszka Karpińskiego przy opracowaniu znaczącego cyklu *Pieśni nabożnych* (wyd. Supraśl 1792 r.) było wprowadzanie w życie nowego utworu, celem szybszego przyswojenia, za pośrednictwem znanej, obiegowej melodii. Dlatego przy niektórych utworach poeta dawał wskazanie *nòta*², odsyłając w ten sposób do konkretnej linii melodycznej i jednoznacznie wskazując na pieśniową formę danego wiersza. Taka praktyka była wówczas dosyć powszechna i wspomina o niej np. autor tekstów nowych pieśni religijnych z początku XIX w. Józef Dyonizy Minasowicz: „W ogólności mała tylko liczba pieśni własną posiadała muzykę. Nowe śpiewy podkładano pod dawną, jakkolwiek ona była, już dla tego, że trudno było o kompozytorów, już to że lud raz do niej był nawykł i słów się tylko douczał”³. Natomiast trudno dać jednoznaczną odpowiedź na pytanie, dlaczego nie wszystkie utwory z cyklu *Pieśni nabożnych* mają wskazaną melodię, może chodziło tu o pozostawienie pewnej swobody w praktyce wykonawczej.

Fakt, że Karpiński układał swoje poetyckie teksty pod melodie stanowi potwierdzenie muzycznych zamiłowań poety. Według wspomnienia Niemcewicza, Karpiński grał na gęślach, posiadał także umiejętność gry na gitarze. Niewątpliwie pisarz był entuzjastą śpiewów, rozmiłowanym w pieśniach. Potwierdził to osobistym wyznaniem: „w pieśni mojej szczere serce najwięcej mówi”⁴.

W niniejszym artykule zostanie częściowo ukazana recepcja pięciu pieśni o szczególnym znaczeniu teologicznym, w zbiorach modlitewnych i pieśniowych, z jednoczesną próbą adaptacji melodii, zgodnie z zamysłem poety.

Pieśń Adwentowa – Grzechem Adama ludzie uwikłani⁵

Nòta. Bądź pozdrowiona Panienko Marya

Recepcja tekstu

Obecność pieśni *Adwentowej* jest udokumentowana w zbiorach modlitewno-pieśniowych, począwszy od *Śpiewnika Folwarskiego*, (Kraków 1802)⁶, aż po współczesność, co świadczy o jej szerokim rozpowszechnieniu. W licznych źródłach dodawana jest na zakończenie aklamacja „Amen”, wskazująca na możliwość zastosowania utworu jako adwentowego hymnu.

Umieszczenie pieśni *Adwentowej* w zbiorach pieśniowych przeznaczonych dla emigracji polskiej w Stanach Zjednoczonych, wydanych w Chicago pod koniec XIX w., sprzyjało szerokiej, międzynarodowej recepcji omawianego utworu. Natomiast nie odnotowano tej pieśni w żadnym z badanych przekazów źródłowych innowierców, co można próbować uzasadnić faktem, iż nie sprzyjała tej recepcji podjęta w tekście tematyka maryjna.

Melodia

Wersja 1. – próba adaptacji melodii „Bądź pozdrowiona Panienko Marya” z przekazu źródłowego *Owczarnia... Katechizm w pieśniach Brzeżańskiego*, (Lwów 1717)⁷, do tekstu *Pieśni Adwentowej*, zgodnie z zamysłem Karpińskiego – kontrafaktura regularna.

1. Grze-chem A-da-ma lu - dzie u - wi - kła - ni, Wy-gnań-ce z Ra - iu wo - ła - li z Ot-chła - ni.

"Spuść - cie Nie - bio-sa deszcz na ziem-skie ni-wy, Y niech z O-blo-ków zstą - pi Spra-wie-dli - wy".

Zgodnie ze wskazówką autorską, tekst *Pieśni Adwentowej* był pisany „na nutę”: „Bądź pozdrowiona Panienko Marya”. Najstarszy znany zapis tej melodii, ale z innym tekstem: *Akt nadziei*: „Nie ustraszysz mię grzechów mych wielkości”, występuje w zbiorze ks. Stanisława Brzeżańskiego (z Brzeżanki) *Owczarnia w dzikim polu... to jest Katechizm polski pieśniami*, wydany we Lwowie w 1717 r. Opierając się na sugestii Karpińskiego, można traktować ten właśnie utwór jako wzorzec melodyczny *Pieśni Adwentowej*, ale należy zauważyć, iż w tej wersji melodycznej pieśń się nie rozpowszechniła.

Wersja 2. – melodia z przekazu źródłowego *Szczeble do nieba* Klonowskiego, (Poznań 1867)⁸

1. Grze-chem A - da - ma lu-dzie u - wi - kła - ni, Wy - gnań - ce
z ra - ju wo - ła - li z ot - chła - ni. "Spuść-cie Nie - bio - sa
deszcz na ziem-skie ni-wy, I niech z O - blo - ków zstą-pi Spra-wie - dli - wy".

Od czasu ukazania się nowego, oryginalnego opracowania melodii pieśni *Adwentowej* w zbiorze Teofila Klonowskiego, właśnie ta wersja wydaje się zdecydowanie dominować w śpiewnikach, a szczególnie jej rozpowszechnieniu w XX w. przysłużyło się opublikowanie pieśni w jubileuszowym wydaniu *Śpiewnika Siedleckiego* w 1928 r. i w kolejnych już edycjach tego znaczącego zbioru.

Pieśń *O Narodzeniu Pańskim* – Bóg się rodzi, moc truchleje

Recepcja tekstu

Pieśń *O narodzeniu Pańskim* należy do najbardziej popularnych utworów religijnych Karpińskiego, szczególnie licznie reprezentowanym w modlitewnikach i śpiewnikach, aż po współczesność. Spośród badanych źródeł najstarszymi przekazami tekstu są: *Śpiewnik Folwarskiego*, (Kraków 1802)⁹, oraz *Modlitewnik Eckartshausena*, (Warszawa 1804)¹⁰. Warto podkreślić, iż w obydwu zbiorach tekst jest identyczny z pierwodrukiem *Pieśni nabożnych*.

Od *Śpiewnika* Mioduszewskiego, (Kraków 1838–1853)¹¹, zastępowano wyraz *ojczyznę* słowem *krainę*, często z racji ingerencji cenzury. Niemniej zdarza się, iż także w okresie zaborów zachowywano oryginalny termin, np. w *Śpiewniku Langego*, (Gniezno 1863)¹², podobnie w modlitewniku *Droga do szczęścia* Nowakowskiego, (Lwów 1874)¹³. W *Śpiewniku* Mioduszewskiego wprowadzono też, w ramach uzgodnienia akcentu słownego z muzycznym, przestawienie szyku wyrazów w 2,1: *Niebo masz – masz Niebo*, później stale w ten sposób zmieniane, aż po przekazy współczesne.

Ostatnia strofa pieśni w *Kancyonale* Hlubka, (Opole 1840)¹⁴ ma dość znacznie zmieniony tekst:

„Podnieś rękę boskie Dziecię
pobłogosław nas łaskawie

W dobrych radach, w dobrym bycie,
a naybardziej w duszney sprawie
by się nam niebo dostało
o to cię dziś upraszamy.
A słowo..."

Podobne zmiany wprowadza kancjonał *Praca codzienna* Janusza, (Cieszyn 1857)¹⁵, a za nim inne druki cieszyńskie.

Szeroki zasięg kolędy Karpińskiego potwierdzony jest jej publikacją w zbiorach wydanych poza granicami z przeznaczeniem dla emigracji polskiej. Pieśń znalazła również żywą recepcję w zbiorach ewangelickich, przy czym redaktorzy dawniejszych kancjonałów dosyć swobodnie podchodzili do oryginalnego tekstu. Późniejsze przekazy są zdecydowanie bardziej wierne pierwodrukowi. np. najnowszy *Śpiewnik ewangelicki*, (Bielsko-Biała 2002)¹⁶, przytaczając w notce autorskiej datę powstania utworu – 1784 oraz odwołując się do melodii w *Śpiewniku Mioduszeńskiego 1838*. Ponadto omawiana kolęda występuje także w *Śpiewniku Kościoła narodowego*, (Kraków 1926); w *Kancjonale metodystów*, (Warszawa 1970), i w *Śpiewniku baptystów*, (Warszawa 1979), gdzie wprowadzono tekst według współczesnych przekazów katolickich.

Melodia

Karpiński nie oznaczył *Pieśni O Narodzeniu Pańskim* pod kątem doboru opracowania melodycznego (*na nutę*), nadając jej pewną „autonomię” i niemal od publikacji śpiewano ją na różne melodie, a najbardziej dziś znana, polonezowa wersja melodyczna kolędy została adaptowana w okresie późniejszym¹⁷. Na temat pochodzenia tej melodii zdania badaczy są dosyć podzielone, np. czasem wysuwa się hipotezę, że w adaptacji sięgnięto do dawnego poloneza koronacyjnego królów polskich, znanego już w czasach Stefana Batorego¹⁸. Są też zdania muzykologów, że melodię opracowano później, do istniejącego już tekstu, posługując się jedną z trzech wersji siedemnastowiecznej kolędy „W żłobie leży”, faktycznie utrzymanej w polonezowym rytmie, z pewnym rozbudowaniem melodii w stosunku do pierwowzoru¹⁹. Ponadto przyjmuje się również, iż anonimowy twórca melodii do pieśni Karpińskiego mógł się posłużyć XVIII-wieczną pastorałką opracowaną na sopran, bas i dwoje skrzypiec. Pierwszy jej zapis został utrwalony w rękopisie z przełomu XVIII/XIX w., znajdującym się w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu²⁰. Jednakże ta kompozycja tylko w dwóch pierwszych taktach przypomina popularną dziś melodię, w dalszej części pojawia się motyw pieśni wielkanocnej.

Od pierwszej połowy XIX w. utrwaliła się tradycja śpiewania kolędy „Bóg się rodzi” na znaną dziś najbardziej melodię, o czym świadczą śpiewniki tego czasu, zwłaszcza śpiewnik Mioduszeńskiego²¹. Melodia ta na przestrzeni lat ulegała transformacjom wariabilnym, np. odrębny motyw zakończenia będzie cechą charakterystyczną licznych wariantów, zwłaszcza reprezentowanych w żywej tradycji, (w badaniach etnomuzykologicznych wymienienia się 80 wariantów tej melodii)²².

1a – wzorzec melodii, z *Śpiewnika kościelnego* Mioduszewskiego, (Kraków 1838)²³

Bóg się ro - dzi, moc tru - chle - je, Pan nie - bio - sów, o - bna - żo - ny,
O - gień krze - pnie, blask cie - mnie - je, Ma gra - ni - ce, nie - skoń - czo - ny,
Wsgar - dzo - ny, o - kry - ty chwa - łą; Śmier - tel - ny, Król nad wie - ka - mi;
A Sło - wo Cia - łem się sta - ło, I miesz - ka - ło mię - dzy na - mi!

Wersja 2. – melodia z *Chorału* Nachbara, (Berlin 1856)²⁴

1. Bóg się ro - dzi, moc tru - chle - ie, Pan nie - bio - sów, o - bna - żo - ny,
O - gień krze - pnie, blask cie - mnie - ie, Ma gra - ni - ce, nie - skoń - czo - ny,
Wsgar - dzo - ny, o - kry - ty chwa - łą; Śmier - tel - ny, Król nad wie - ka - mi!
A Sło - wo Cia - łem się sta - ło, Y miesz - ka - ło mię - dzy na - mi!

Druga wersja melodii, znacznie różniąca się od pierwszej zarówno pod względem rysunku linii melodycznej, jak i ukształtowania rytmicznego, pojawia się w chorale Nachbara, a za nim wprowadzono ją zarówno w chorale do kancjonału ks. Janusza (Lipsk 1873), jak i w chorale Schindlera (Cieszyn 1890).

Nachbar próbował przywrócić pieśniom kościelnym pierwotną formę, dlatego też, uznając wcześniejszą wersję melodii kolędy „Bóg się rodzi” za zbyt świecką, zastąpił ją własną melodią, bardziej chorałową. W *Nowym Kancjonale*, opracowanym przez ks. R. Tomanka (Cieszyn 1909), pieśń „Bóg się rodzi” została umieszczona w grupie pastorałek. Możliwe, że taka klasyfikacja była związana z muzyką, w tym wypadku konkretnie z rytmem polonezowym. Byłby to pewien sygnał, że wersja melodyczna z rozpowszechnionych na Śląsku Cieszyńskim chorałów niezbyt się przyjęła (nie ma też potwierdzenia

w tradycji ustnej) i raczej stale wykonywano tę pieśń według wersji najbardziej znanej, a utrwalonej w śpiewniku Mioduszewskiego.

Pieśń O Męce Pańskiej – Człowiek drogę cnót porzucił

Nota: *Krzyżu Święty nadewszystko etc.*

Recepcja tekstu

Pieśń *O męce Pańskiej* została wcześniej przyjęta w zbiorach modlitw i kancjonałach, począwszy od *Śpiewnika Folwarskiego*, (Kraków 1802)²⁵, i *Modlitewnik* Eckartshausena, (Warszawa 1804)²⁶. Jej żywa recepcja trwała przez cały XIX w., zaznaczona w źródłach w każdym dziesięcioleciu i właściwie dość niespodziewanie kończy się w pierwszej dekadzie XX w. – ostatnim jej przekazem źródłowym jest chorał *Melodye do zbioru pieśni* Mazurowskiego, (Pelplin 1907)²⁷. Jednorazowo w zbiorze *Ołtarzyk*, (Wilno 1843), pieśń ta ma konkretne zastosowanie jako hymn na Wielki Piątek²⁸.

Zasadniczo w badanych źródłach daje się zauważyć wierność pierwodrukowi. Warianty tekstowe są nieliczne, dotyczą zwykle uwspółcześnienia pisowni.

Pieśń *O męce Pańskiej* znalazła niewątpliwie szerszy oddźwięk poprzez umieszczenie jej w zbiorze pieśniowym z przeznaczeniem dla emigracji polskiej w Stanach Zjednoczonych – *Śpiewnik pieśni nabożnych*, (Chicago 1871)²⁹, ale nie pojawia się w żadnym z badanych przekazów chrześcijan odłączonych.

Melodia

Wersja 1. – melodia z przekazu źródłowego *Pieśni* Schnaydera, (Lwów 1822)³⁰

1. Czło - wiek dro - gę cnót po - rzu - cił, Z Nie - bem, i z so - bą się skłu - cił;
Sam Bóg wśród lu - dzi przy - cho - dzi, Nie - spo - koy - ne Ple - mie go - dzi.

Pieśń o Męce Pańskiej była pisana przez Karpińskiego „na nutę” dawnej i szeroko rozpowszechnionej (od XVI w.) pieśni pasyjnej „Krzyżu święty nade wszystko”³¹. W zbiorze *Pieśni* Schnaydera, (Lwów 1822) melodia ta występuje wyłącznie z tekstem „Człowiek drogę cnót porzucił” i byłby to pierwszy znany przykład, potwierdzający zrealizowanie zamysłu Karpińskiego.

Wersja 2. – melodia ze *Śpiewnika szkolnego Rudnickiego*, (Kraków 1890)³²

1. Czło-wiek dro-gę cnot po-rzu-cił, Z Nie-bem, i z so-bą się skłó-cił;
Sam Bóg wśród lu-dzi przy-cho-dzi, Nie-spo-koj-ne ple-mię go-dzi.

Śpiewnik Rudnickiego z 1890 r. zawiera najstarszą, dotąd znaną, oryginalną kompozycję pieśniową z tekstem „Człowiek drogę”, z oznaczeniem kompozytora: Piotr Studziński³³. (organista katedry wawelskiej, znany raczej z twórczości kolędowej).

Można przypuszczać, że adaptacja tekstu Karpińskiego do melodii znanej pieśni pasyjnej „Krzyżu święty”, przynajmniej w tym pierwszym okresie recepcji, służyła jego popularności, natomiast wprowadzone nowe opracowanie melodyczne, w tym Piotra Studzińskiego i adaptacje do innych melodii, raczej nie znalazły szerszego oddźwięku i nie pomogły w upowszechnieniu pieśni.

Przedstawione przykłady opracowania melodycznego *Pieśni O Męce Pańskiej* nie znalazły recepcji w śpiewnikach Mioduszewskiego i Siedleckiego, brak też potwierdzenia żywotności tych wersji w tradycji ustnej.

Pieśń O Zmartwychwstaniu Pańskim – Nie zna śmierci Pan żywota

Nòta: *Wesoły nam dzień dziś nastał.*

Recepcja tekstu

Pieśń *O zmartwychwstaniu Pańskim* należy do grupy najbardziej rozpowszechnionych utworów religijnych Karpińskiego, a jej żywa recepcja jest potwierdzona źródłowo w każdym dziesięcioleciu minionego czasu, począwszy od *Śpiewnika Folwarskiego*, (Kraków 1802), aż po modlitewniki i śpiewniki współczesne, w tym także za granicą, dla emigracji polskiej.

W zbiorze *Ołtarzyk*, (Wilno 1843), pieśń „Nie zna śmierci” znalazła zastosowanie jako hymn nabożeństwa wieczornego w Wielką Sobotę³⁴. Staropolskie określenia w 4,3 *sklepu mury* zmienione na – „grobu mury”, pojawiające się tylko w niektórych przekazach, np. w *Śpiewniku kościelnym* Piątkiewicza, (Tarnów 1912)³⁵, zostało później zastąpione sformułowaniem „skalne mury” – tak jest w *Śpiewniku* Siedleckiego, (Opole 1965)³⁶ i dalszych wydaniach oraz w najnowszych śpiewnikach.

Wariant tekstu polegający na przestawieniu szyku wyrazów w początkowym fragmencie strofy 2: „Twój, Adamie, dług...” został wprowadzony w *Śpiewniku* Siedleckiego, (Opole 1959), i konsekwentnie w dalszych wydaniach, a także innych współczesnych zbiorach,

oprócz *Skarbca modlitw i pieśni*, (Katowice 1994) i *Śpiewnika archidiecezji katowickiej*, (Katowice 2000). Prawdopodobnie ta redakcyjna zmiana była podyktowana uzgodnieniem akcentu wyrazowego z melicznym, w drugiej, bardziej zrytmizowanej wersji melodycznej.

Pieśń *O zmartwychwstaniu Pańskim* ma również częściowo wydźwięk ekumeniczny, gdyż zamieszcza ją ewangelicki *Zbiór pieśni*, (Nowy Jork 1905)³⁷ i *Śpiewnik Kościoła narodowego*, (Kraków 1926)³⁸. W kancjonałach protestanckich spotykamy liczne katolickie pieśni wielkanocne, gdyż w teologii obydwu wyznań podkreślano zawsze doktrynalną rolę Zmartwychwstania i nie było pod tym względem rozbieżności.

Utwór „Nie zna śmierci Pan żywota” należy niewątpliwie do kanonu najbardziej popularnych pieśni wielkanocnych. Wskazówka poety, aby śpiewać tę pieśń na melodię „Wesoły nam dzień dziś nastał”, pojawia się w badanych przekazach źródłowych bez nut aż do połowy XIX w., np. jeszcze w zbiorze *Kantyczka*, (Olesno 1847) albo w *Kancjonałe pieśni* Nowackiego (Mikołów 1863), ale nie znajduje odzwierciedlenia w źródłach z melodiami. Wydaje się, że decydująca zmiana w tym zakresie nastąpiła dopiero po wprowadzeniu nowej wersji melodycznej w *Chorale* Nachbara, (Berlin 1850), gdyż właśnie od tego czasu Pieśń *O zmartwychwstaniu Pańskim* pojawia się liczniej w zbiorach z nutami, co niewątpliwie przyczyniło się do jej jeszcze większego rozpowszechnienia.

Melodia

Wersja 1a – próba adaptacji melodii pieśni „Wesoły nam dzień dziś nastał”, z przekazu źródłowego *Melodyje do wyboru pieśni* Dębińskiego, (Poznań 1826)³⁹, zgodnie z zamysłem Karpińskiego – kontrafaktura regularna

1. Nie zna Smier - ci Pan ży - vo - ta, Cho - ciał prze - szedł przez Jey wro -
ta! Ro - zer - wa - ła gro - bu pę - ta, Rę - ka Świę - ta. Al - le - lu - ja !

Poeta skojarzył swój tekst z bardzo znaną melodią popularnej pieśni wielkanocnej „Wesoły nam dzień dziś nastał”, którą zalicza się do repertuaru pochodzenia rodzimego. Pieśń ta powstała w XVII w., a prawdopodobnie autorem tekstu był Stanisław Jagodyński, drukując go po raz pierwszy w 1638 r. Obecna postać incipitu, w odróżnieniu od wcześniejszej pieśni „Wesoły nam dzień dziś nastał”⁴⁰, ukształtowała się w zbiorze *Cornu Copiae* z 1688 r. Przedstawiony powyżej wzorzec melodii jest jednym z najbardziej zbliżonych czasowo do daty powstania *Pieśni nabożnych*, stąd próba adaptacji tej właśnie wersji melodycznej do tekstu Karpińskiego.

Badania tradycji żywej wskazują na jedną tylko wersję melodii „Wesoły nam dzień dziś nastał”. Z kolei trudno o sprecyzowanie dokładnego rysunku melodycznego, gdyż pieśń ta w recepcji ludowej charakteryzuje się niezwykłą liczebnością wariantów.

Potwierdzenie adaptacji melodycznej, zgodnej ze wskazaniem poety, przedstawia przykład utrwalony w tradycji ustnej, jako tzw. melodia dyngusowa z kieleckiego – w nagraniu z Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk⁴¹, (w badaniach etnomuzykologicznych wymienia się ponad 100 wariantów)⁴².

1c – Adaptacja melodyczna w przykładzie z tradycji ustnej (z kieleckiego)

1. Nie zna śmier - ci Pan ży - vo - ta, Cho - ciał prze - szedł przez jej wro - ta,
Ro - zer - wa - ła gro - bu pę - ta, Rę - ka świę - ta. Al - le - lu - ja!

Wersja 2. – melodia z *Chorału* Nachbara, (Berlin 1856)⁴³

1. Nie zna śmier - ci Pan ży - vo - ta, Cho - ciał prze - szedł przez jej wro - ta,
Ro - zer - wa - ła gro - bu pę - ta, Rę - ka świę - ta. Al - le - lu - ja!

Druga wersja melodyczna charakteryzuje się przewagą toku sylabicznego.

Dziś najbardziej znaną jest jeszcze inna wersja z rytmem punktowanym, zamieszczona po raz pierwszy w jubileuszowym wyd. *Śpiewnika Siedleckiego* (Kraków 1928) i wprowadzana sukcesywnie w innych współczesnych zbiorach. Przyczyniła się ona do popularyzacji *Pieśni o Zmartwychwstaniu Pańskim* w XX w.

Pieśń O Duchu Świętym – Duchu Boży mieszkaj z nami

Veni Creator z łacińskiego, i natęż nôtę iak w Łaciń

Recepcja tekstu

Pieśń *O Duchu Świętym* pojawia się wcześniej w przekazach źródłowych, począwszy od *Modlitewnika Eckartshausena*, (Warszawa 1804)⁴⁴, gdzie zapis jest właściwie wierny pierwodrukowi. Najstarszy znany zapis utworu z melodią widnieje w zbiorze *Pieśni* Schnaydera, (Lwów 1822)⁴⁵.

W większości źródeł utwór znalazł zastosowanie jako pieśń – hymn na uroczystość Zesłania Ducha Świętego (Zielone Świątki). Niewątpliwie przekład Karpińskiego nie uzyskał tak wielkiej popularności jak inna wersja hymnu, z incipitem „Przybądź Duchu Stworzycielu”, niemniej występuje, z umiarkowaną częstotliwością, w badanych źródłach mniej więcej do połowy XX w. Warianty tekstowe nie są zbyt liczne i dotyczą głównie zmian w pisowni.

Pieśń O Duchu Świętym znalazła szerszą, międzynarodową recepcję, zwłaszcza za sprawą *Śpiewnika pieśni nabożnych*, (Chicago 1871)⁴⁶.

Na szczególną uwagę zasługuje ekumeniczny wydźwięk omawianego utworu, gdyż właśnie tę wersję przekładu hymnu *Veni Creator* przyjęły liczne przekazy ewangelickie, chociaż daje się zauważyć bardzo swobodne odniesienie do pierwowzoru i często wprowadzane warianty, niekoniecznie umotywowane kwestiami doktrynalnymi. Przykładowo – ewangelicki zbiór z melodiami *Pieśni chrześcijańskie*, Warszawa 1845⁴⁷, ma pierwszą i ostatnią strofę identyczną z pierwowzorem, trzecia strofa została pominięta, natomiast w pozostałych pojawiają się liczne zmiany. Wątpliwości może budzić fakt sklasyfikowania pieśni do Ducha Świętego w ewangelickim *Zbiorze Pieśni Otto*, (Warszawa 1865)⁴⁸, z zaznaczoną notką źródłową: *Zbiór Psalmów*, Wilno 1856. Utwór rozpoczyna się wprowadzie incipitem bardzo zbliżonym do przekładu Karpińskiego – „Duchu Święty mieszkaj z nami”, ale w dalszym przebiegu hymnu mają miejsce liczne zmiany tekstowe, które nie pozwalają jednoznacznie określić, czy mamy do czynienia z wariabilnością tekstu, czy też już z zupełnie nowym utworem. Wydaje się, że jest to po prostu nowa twórczość, inspirowana jedynie pieśnią Karpińskiego.

Pieśń O Duchu Świętym zachowała się najdłużej w przekazach źródłowych na Śląsku, np. w modlitewniku *Skarbiec modlitw i pieśni*, wyd. 1954 r.⁴⁹. W okresie późniejszym utwór został właściwie całkowicie wyparty przez dwie inne wersje przekładu hymnu *Veni Creator* – ogólnopolską, chorałową, z incipitem: „O Stworzycielu Duchu, przyjdź” oraz rozpowszechnioną bardziej na Śląsku wersję pieśniową – „Przybądź Duchu Stworzycielu”.

Melodia

Wersja 1a – próba adaptacji melodii hymnu *Veni Creator* z przekazu źródłowego *Melodya. Zbiór Archikonfraterni Literatów*, (Warszawa 1744)⁵⁰ do tekstu *Pieśni o Duchu Świętym*, zgodnie z zamysłem Karpińskiego – kontrafaktura regularna

The image shows two staves of musical notation in G-clef (treble clef) with a key signature of one sharp (F#). The melody is written in a simple, folk-like style. The first staff contains the first line of the melody, and the second staff contains the second line. The lyrics are written below the notes.

Du - chu Bo - ży mie - szkay z na - mi; Na - wiedz my - śli o - błą - dzo - ne,

Bo - ga - ąc nie - ba łas - ka - mi, Ser - ca od Cie - bie stwo - rzo - ne.

Wersja melodyczna chorałowego hymnu *Veni Creator* z rękopisu liturgicznego z Archikonfraterni Literackiej w Warszawie jest starsza i bardziej wierna melodii gregoriańskiej⁵¹. Taka adaptacja melodii chorałowej do tekstu *Pieśni o Duchu Świętym* nie znajduje jednak potwierdzenia w badanych przekazach źródłowych ani w tradycji ustnej.

Wersja 2. – melodia oryginalna z przekazu źródłowego *Pieśni* Schnaydera, (Lwów 1822)⁵²

Du - chu Bo - ży miesz - kay z na - mi, Na - wiedz my - śli o - błą - dzo - ne, Bo - ga-
cę Nie - ba łas - ka - mi, Ser - ca od Cie - bie stwo - rzo - ne.

Melodia znajdująca się w zbiorze lwowskim zdecydowanie odbiega od wersji chorałowej, charakteryzuje się tokiem bardziej sylabicznym. Pod względem metrycznym utwór kształtowany jest przez metrum trójdzielne 3/4.

Ukazane w przykładzie nutowym, najwcześniejsze oryginalne umuzyczenie *Pieśni o Duchu Świętym*, nie znalazło recepcji w innych przekazach. W śpiewnikach Mioduszewskiego i Siedleckiego rozpowszechnione były wersje melodyczne związane z bardziej popularnym przekładem hymnu *Veni Creator* – z incipitem tekstowym „Przybądź Duchu Stworzycielu”.

* * *

Od pierwszych lat po ukazaniu się pierwodruku *Pieśni nabożnych*, utwory z tego cyklu stały się obecne zarówno w zbiorach modlitewno-pieśniowych, jak i w obiegu typowo poetyckim. Ich popularyzacji towarzyszyły dosyć swobodne ingerencje w oryginalny tekst, a także różne próby opracowania muzycznego.

To właśnie pokolenia ludu, związanego z nurtem wyznaniowym Kościoła katolickiego, ale też i innych wyznań, zaakceptują później owe teksty, dobierając do nich daną melodię albo kilka melodii i w ten sposób utrwały je w tradycji danej społeczności religijnej. Ujmująca stała się ich tak szybka popularyzacja. Na przykład wspomiano, że na początku XIX w. pieśni Karpińskiego, „rano i wieczór brzmiały po wszystkich domach Warszawy”⁵³. Co najmniej pół wieku później pisano o ich wciąż żywej tradycji: „Ileż pieśni nabożnych [Karpińskiego] przetrwało do dziś dnia w ustach całego narodu, ile rozlega się wśród świątyń Pańskich, zapowiadając wieczną nieledwie trwałość! I dzisiaj nie ma pomiędzy nami nikogo, ktoby nie umiał na pamięć choć kilku tych pieśni”⁵⁴.

Cykl „Pieśni nabożnych” Franciszka Karpińskiego zdobył również szeroką popularność na Wileńszczyźnie, począwszy od pierwszego przedruku całego zbioru w 1793 r.⁵⁵,

poprzez bardzo wczesne zamieszczanie niektórych pieśni w modlitewnikach i kancjonałach⁵⁶, aż po przekłady wybranych utworów na język litewski. Na szczególną uwagę zasługuje zbiór przygotowany do druku w Wilnie w 1856 r., zatytułowany „Rasztey Lietuwiszki tikras runkas. Iszguldimay ir sekioimay (pisam litewskie oryginalne. Przekłady i naśladowania), którego autorem był Valerijonas Ažukalnis-Zagurkis [Walerian Zagórski (1816–1874)]. Autor zamieścił w nim m.in. 8 wybranych utworów z cyklu „Pieśni nabożne” Karpińskiego, niestety zbioru nie udało się wydać⁵⁷. Ponadto pod wpływem utworów Karpińskiego pisało swoje wiersze wielu twórców litewskich, m. in. znany poeta ks. Antanas Strazdas (1760–1833)⁵⁸.

Stała obecność pieśni z cyklu *Pieśni nabożnych* Karpińskiego we współczesnych zbiorach śpiewów kościelnych, a także w naszych świątyniach i w tradycji ustnej, może stanowić potwierdzenie ich ponadczasowej wartości oraz niezmiennie świadczy o religijnej i artystycznej wielkości „poety serca”.

PRZYPISY

- ¹ Artykuł stanowi kontynuację wcześniej publikowanego tekstu: „Rok kościelny w *Pieśniach nabożnych* Franciszka Karpińskiego”.
- ² W XVIII w. było silne wahanie w użyciu ò pochylonego, dopiero kształtowała się właściwa forma użycia „o” lub „ó” (u), stąd *nota* albo *nuta*. Por. *Bajerowa I. Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku*. Wrocław. 1964. S. 59.
- ³ *Minasowicz J. D. Pienia nabożne na coroczne tajemnic ss. obchody...* Warszawa. 1825. S. 10.
- ⁴ List Franciszka Karpińskiego do Marcina Poczobuta. Podaję za: *Platt J. Karpinsciana wileńskie*, w: *Miscellanea doby Oświecenia*. Kaleta R. (red) T. 2. Wrocław. 1965. S. 264.
- ⁵ Pisownia tytułów i incypitów została uwspółcześniona. Przy oznaczeniu melodii zachowano zapis oryginalny.
- ⁶ Pieśń nr. 544. S. 317. Dokładny opis przekazów źródłowych przytaczanych w niniejszym artykule, zob. *Reginek A. „Pieśni nabożne” Franciszka Karpińskiego oraz psalmy w jego tłumaczeniu w przekazach źródłowych i tradycji ustnej. Studium teologiczno-muzykologiczne*. Katowice. 2005. S. 134nn.
- ⁷ Pieśń *Akt nadziei* [Nota: „Bądź pozdrowiona Panienko Maryja”]. K. 42 v.
- ⁸ Nr. 19. S. 38.
- ⁹ Pieśń nr. 573. S. 335.
- ¹⁰ Pieśń na s. 274.
- ¹¹ Pieśń XI. S. 45–46.
- ¹² Pieśń na s. 71.
- ¹³ Pieśń na s. 562.
- ¹⁴ Pieśń godowa nr VI. S. 150–151.
- ¹⁵ Pieśń na s. 325.
- ¹⁶ Pieśń nr 35. S. 68.
- ¹⁷ *Kolędownać Małemu, Śpiewnik kolęd dziecięcych*. Oprac. *Węcowski J.* Warszawa. 1992. S. 99.
- ¹⁸ *Prosnak J.* O melodiach kolęd polskich, w: *Kolędy i pastorałki*. Warszawa. 1956. S. 56–57. Por. także podobną wypowiedź Marii Hubert von Stauffer na anglojęzycznej stronie internetowej: The Christmas Archives: Polish Christmas Carols and Customs 1998-2003. “God is Born” (Bog sie Rodzi) – „The melody is traditionally known to be a coronation polonaise for the Polish Kings, and known as early as the reign of Stefan Batory in the 16th century. Its composer is unknown”. Mówi o tym również w formie legendy *Zetowski S.* w artykule: *Rubinkowski, kompozytor kolęd w czasach Jana III Sobieskiego*. *Śpiewak*. 1936. 12. S. 154–155.
- ¹⁹ *Sobol R.* Ze studiów nad Karpińskim. Wrocław. 1967. S. 322–323.
- ²⁰ Rps nr 371/A VIII 11. Zob. *Świerczek W.* Katalog rękopiśmiennych zabytków muzycznych Biblioteki Semi-

- narium Duchownego w Sandomierzu. ABMK (1965). 10. S. 243; Polskie kolędy i pastorałki. Wybór i oprac. Szwejkowska A. Kraków. 1985. S. 172; Panek W. Polski śpiewnik narodowy. Poznań. 1996. S. 86.
- ²¹ Pieśń XI. S. 45. Por. także trzecia wersja mel. „W żłobie leży” – Pieśń III. S. 31. Zetowski S. w przytaczanym artykule w „Śpiewaku” (S. 155) twierdzi, iż twórcy utrwalonej melodii należy poszukiwać w gronie kompozytorów pierwszych trzydziestu lat XIX w.
- ²² Zob. Reginek A. „Pieśni nabożne” Franciszka Karpińskiego... S. 286. 560.
- ²³ Pieśni na Boże Narodzenie. Pieśń XI. S. 45.
- ²⁴ Nr. 38. S. 25. Ponieważ w tym przekazie widnieje sama melodia bez tekstu, stąd w przykładzie nutowym zostaje wprowadzony tekst pierwszej strofy według pierwodruku.
- ²⁵ Pieśń nr. 669. S. 390.
- ²⁶ Pieśń na s. 296.
- ²⁷ Pieśń nr. 198. S. 124.
- ²⁸ Pieśń na s. 114.
- ²⁹ Pieśń nr. 240. S. 252.
- ³⁰ Pieśń V na Wielki Post. Nr 28.
- ³¹ Początkowe trzy strofy tej pieśni są przekładem hymnu *Crux fidelis inter omnes* (divisio hymnu Wenacjusza Fortunata *Pange lingua gloriosi / proelium*. Por. Reginek A. Repertuar hymnów diecezji krakowskiej. „Musica Medii Aevi”. T. 8. Morawski J. (red) Kraków. 1991. S. 180. Najstarszy znany zapis melodyczny pieśni „Krzyżu święty” przytacza: Agenda seu Ritus Sacramentorum Ecclesiasticorum, ad uniformem Ecclesiarum per universas Provincias Regni Poloniae usum [...] conscripti et editi studio et opera Rev. D. Hieronimi Pouodovij. Kraków. 1591. Biblioteka Narodowa. Sygn. XVI. F 626. Zob. Polskie pieśni pasyjne. Średniowiecze i wiek XVI. Nowak-Dłużewski J. (red). T. 2. Warszawa. 1977. S. 99.
- ³² Pieśń na s. 60.
- ³³ Był to organista katedry wawelskiej, wyróżnił się zwłaszcza na polu twórczości kolędowej. Zob. Mrowiec K. Polska pieśń kościelna w opracowaniu kompozytorów XIX wieku. Lublin. 1964. S. 109.
- ³⁴ Pieśń na s. 141.
- ³⁵ Pieśń nr. 47. S. 82.
- ³⁶ Pieśń na s. 97.
- ³⁷ Pieśń nr. 110. S. 72 z odniesieniem do mel. pieśni „Tryumfuje dziś Król” autorstwa J. Hattona.
- ³⁸ Pieśń na s. 42.
- ³⁹ Pieśń nr. 41. S. 28.
- ⁴⁰ Taki tytuł nosi trop wielkanocny z pierwszej połowy XV w., stanowiący tłumaczenie z języka łacińskiego „O quam felix haec dies”, prawdopodobnie za pośrednictwem wzoru czeskiego „Weselyt nam den nastal”. Utworu tego nie należy mylić z omawianą pieśnią XVII-wieczną. Por. Polskie pieśni wielkanocne. Średniowiecze i wiek XVI. Nowak-Dłużewski J. (red) T. 1: Teksty i komentarze, zebrał i oprac. Korolko M. Warszawa. 2001. S. 84.
- ⁴¹ W zestawieniu nagrań PAN. Nr 2476/4.
- ⁴² Zob. Reginek A. „Pieśni nabożne” Franciszka Karpińskiego... S. 293.
- ⁴³ Nr. 68. S. 43.
- ⁴⁴ Pieśń na s. 279.
- ⁴⁵ Pieśń nr. 12. W przekazie widnieje, zapisana pod nutami, jedynie pierwsza strofa tekstu.
- ⁴⁶ Pieśń nr. 287. S. 292.
- ⁴⁷ Pieśń nr. 15. S. 56.
- ⁴⁸ Pieśń nr. 32. S. 64.
- ⁴⁹ Pieśń na s. 529.
- ⁵⁰ Hymn. S. 234.
- ⁵¹ W polskich przekazach źródłowych melodia ta jest nierozdzielnie związana z tekstem hymnu „Veni Creator”, w niektórych źródłach obcych występuje też z innymi tekstami. Por. Reginek A. Repertuar hymnów..., S. 266. 315.
- ⁵² Na Zielone Świątki. Pieśń nr. 12.
- ⁵³ Wójcicki K. W. Warszawa, jej życie umysłowe, ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830). Warszawa 1880. S. 11.

- ⁵⁴ *Rzętkowski S. M.* Franciszek Karpiński. „Tygodnik Ilustrowany” 1872. Nr. 213. S. 54.
- ⁵⁵ Pieśni nabożne przez F. K. Wilno 1793, „w Drukarni J. K. Mści. Przy Akademii”. Zbiór oznaczony inicjałami autora.
- ⁵⁶ Np. w Kancjonał z 1800 r. o proveniencji jezuickiej (litewsko-białoruskiej). Zob. *Reginek A.* „Pieśni nabożne” Franciszka Karpińskiego... S. 137.
- ⁵⁷ *Jackiewicz M.* Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku. Olsztyn 1993. S. 57.
- ⁵⁸ Tamże. S. 37. 50. 347.

BIBLIOGRAFIA

1. *Bajerowa I.* Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku. Wrocław. 1964.
2. *Jackiewicz M.* Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku. Olsztyn. 1993.
3. *Karpiński F.* Pieśni nabożne. Supraśl. 1792.
4. Kolędować Małemu, Śpiewnik kolęd dziecięcych. Oprac. *Węcowski J.* Warszawa. 1992.
5. Korespondencja Franciszka Karpińskiego z lat 1763–1825. Zebrał i do druku przygotował *Mikulski T.* Wrocław 1958.
6. *Minasowicz J. D.* Pienia nabożne na coroczne tajemnic ss. obchody... Warszawa. 1825.
7. *Mrowiec K.* Polska pieśń kościelna w opracowaniu kompozytorów XIX wieku. Lublin. 1964.
8. *Panek W.* Polski śpiewnik narodowy. Poznań. 1996.
9. Pieśni nabożne przez F. K. Wilno. 1793.
10. *Platt J.* Karpinsiana wileńskie, w: *Miscellanea doby Oświecenia.* Kaleta R. (red) T. 2. Wrocław. 1965. S. 211–265.
11. Polskie kolędy i pastorałki. Wybór i oprac. *Szweykowska A.* Kraków. 1985.
12. Polskie pieśni pasyjne. Średniowiecze i wiek XVI. *Nowak-Dłużewski J.* (red). T. 2. Warszawa. 1977.
13. Polskie pieśni wielkanocne. Średniowiecze i wiek XVI. *Nowak-Dłużewski J.* (red). T. 1: Teksty i komentarze. Zebrał i oprac. *Korolko M.* Warszawa. 2001.
14. *Proszak J.* O melodiach kolęd polskich, w: *Kolędy i pastorałki.* Warszawa. 1956.
15. *Reginek A.* „Pieśni nabożne” Franciszka Karpińskiego oraz psalmy w jego tłumaczeniu w przekazach źródłowych i tradycji ustnej. Studium teologiczno-muzykologiczne. Katowice. 2005.
16. *Reginek A.* Repertuar hymnów diecezji krakowskiej. „Musica Medii Aevi”. T. 8. *Morawski J.* (red) Kraków. 1991. S. 142–372.
17. *Rzętkowski S. M.* Franciszek Karpiński. „Tygodnik Ilustrowany” 1872. Nr 213. S. 53–54.
18. *Sobol R.* Ze studiów nad Karpińskim. Wrocław. 1967.
19. *Świerczek W.* Katalog rękopiśmiennych zabytków muzycznych Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu. ABMK (1965). 10. S. 223–278.
20. *Wójcicki K. W.* Warszawa, jej życie umysłowe, ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830). Warszawa. 1880.
21. *Zetowski S.* Rubinkowski, kompozytor kolęd w czasach Jana III Sobieskiego. *Śpiewak.* 1936. 12. S. 154–155.

Gauta: 2007 04 04

Atiduota spaudai: 2007 05 04

Antoni REGINEK

THE RECEPTION OF FIVE SELECTED SONGS FROM THE CYCLE OF *THE DEVOUT SONGS* („PIEŚNI NABOŻNE”) BY FRANCISZEK KARPIŃSKI

S u m m a r y

This article shows how five pieces from the cycle of *The Devout Songs* („Pieśni nabożne”) by Franciszek Karpiński were received. These pieces represent a special theological and liturgical character. Examples of musical notation are an attempt to reconstruct the poet's ideas. These examples refer to melodies of Church songs to which Karpiński appealed while writing his works. There are also partial examples of the reception of these five songs in prayer books, collection of songs and in vocal tradition. The article also presents certain chosen works translated into Lithuanian.

The article invites a better study of the religious works of Karpiński and an interpretation of the phenomenon of the timeless vitality of his songs in the life and tradition of the Church.

PENKIŲ RINKTINIŲ GIESMIŲ IŠ FRANCISZEKO KARPIŃSKIO CIKLO *PAMALDŽIOS GIESMĖS* („PIEŠNI NABOŽNE“) RECEPCIJA

S a n t r a u k a

Šiame straipsnyje atskleidžiama penkių giesmių iš Franciszeko Karpińskiego ciklo *Pamaldžios giesmės* („Piešni nabožne“) recepcija. Pasirinktos ištraukos yra ypač teologiškos bei liturgiškios. Muzikinė notacija yra mėginimas atkurti poeto idėjas. Šie pavyzdžiai paremti bažnytinių giesmių melodijomis, kuriomis Karpińskis naudojos rašydamas savo veikalus. Taip pat jie iš dalies atspindi šių penkių giesmių įtraukimą į maldynus, giesmynus bei žodinę tradiciją. Šiame straipsnyje pristatomi ir kai kurie į lietuvių kalbą išversti veikalai. Tikimasi, kad šis straipsnis paskatins nuodugniau studijuoti religinius Karpińskio veikalus ir padės geriau paaiškinti laikui nepasiduodantį jo giesmių gyvybingumą Bažnyčios gyvenime ir tradicijoje.

KEY WORDS: church songs, reception of songs, poetry, Franciszek Karpiński

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Bažnyčios giesmės, giesmių suvokimas, Franciszek Karpiński

Antoni REGINEK – priester, habilitated doctor (born 1948), assistant professor and lecturer of church music, vice dean of the Faculty of Theology of the University of Silesia, chaplain of the Silesian Chapter of Polish Union of Choirs and Orchestras, president of the Polish Association of Church Musicians. Postal direction: ul. Ks. J. Czempieła 1, 40–044 Katowice, E-mail: areginek@katowice.opoka.org.pl

Antoni REGINEK – kunigas, habilituotas daktaras (gimęs 1948 m.), docentas ir bažnytinės muzikos dėstytojas, Silezijos universiteto Teologijos fakulteto vicedekanas, Lenkijos chorų ir orkestrų sąjungos Silezijos skyriaus kapelionas, Lenkijos Bažnyčios muzikų asociacijos prezidentas. Adresas: ul. Ks. J. Czempieła 1, 40–044 Katowice. El. paštas: areginek@katowice.opoka.org.pl.

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM

Publikavimui parengti straipsniai privalo turėti šiuos struktūrinius komponentus:

Anotacijos (lietuvių ir anglų kalba) ir pagrindinius žodžius (lietuvių ir anglų kalba), įvadą, kuriame suformuluota mokslinė problema, atskleistas jos aktualumas bei iširtumas; apibrėžtą tyrimų objektą, dalyką, tikslą ir uždavinius, aprašytą tyrimo metodologiją ir metodus (jei tyrimas empirinio pobūdžio – suformuluotą hipotezę); tyrimo rezultatus ir jų išvadas, nuorodas, naudotų šaltinių ir literatūros sąrašą (literatūros sąraše negalima pateikti tų darbų, kurie neanalizuojami straipsnyje), straipsnio turinio santrauką parašytą viena iš užsienio kalbų (anglų, vokiečių, prancūzų); jei straipsnis parašytas užsienio kalba – santrauką lietuvių kalba.

Straipsnio medžiaga pateikiama šia tvarka:

- Autoriaus vardas, pavardė;
- Anotacija ir pagrindiniai žodžiai (lietuvių ir anglų kalba);
- Straipsnio pavadinimas;
- Įvadas;
- Tyrimų rezultatai;
- Išvados;
- Nuorodos;
- Šaltiniai ir literatūra;
- Santrauka užsienio kalba.

Atskirai pateikiami šie duomenys:

- apie autorių: vardas, pavardė, pedagoginis vardas ir mokslinis laipsnis, darbovietė, darbo arba namų adresas, įskaitant telefoną ir elektroninį paštą (pasirinktinai);
- vieno mokslininko, atitinkamos mokslo srities specialisto recenziją; antrą recenzentą skiria žurnalo redaktorių kolegija;
- straipsnio anotacijos lietuvių ir anglų kalba (iki 500 spaudos ženklų) bei originalo ir anglų kalba pagrindiniai straipsnio žodžiai, kurie autoriaus nuožiūra įtrauktini į kompiuterinių tinklų paieškos sistemas.

Reikalavimai:

- Žurnalo redkelegijai pateikiamas vienas straipsnio egzempliorius, parengtas kompiuteriu ir išspausdintas lazeriniu spausdintuvu ant vienos A4 formato popieriaus pusės, taip pat straipsnis elektroninėje laikmenoje (Windows terpė, WinWord redaktorius).
- Straipsnius galima rašyti viena iš septynių kalbų: lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų, italų, rusų ir lenkų. Lietuvių kalba parašyti straipsniai redaguojami.
- Straipsnių apimtis neribojama.
- Tekstas maketuojamas Times New Roman šriftu A4 formato popieriaus lape su tokiomis parašėmis: viršuje – 2 cm, apačioje – 1,5 cm, kairėje – 3 cm ir dešinėje – 1,5 cm.
- Pirmajame puslapyje pateikiama: straipsnio autoriaus (-ių) vardas mažosiomis raidėmis, pavardė – didžiosiomis raidėmis 13 punktu (pt) (lygiuojama prie dešinio krašto), straipsnio pavadinimas pateikiamas 16 pt Bold tipo mažosiomis raidėmis (centruojama).
- Tekstas spausdinamas 11 pt, 1 eilutės intervalu (Single). Pirmoji eilutė pastraipoje atitraukiama 4 mm.
- Įvado, skyrių, poskyrių pavadinimai straipsnyje spausdinami 15 pt Bold tipo mažosiomis raidėmis. Lygiuojama prie kairiojo krašto.
- Įvade žodžiai Tyrimo objektas, Tikslas, Uždaviniai, Metodai, Hipotezė ar Prielaida rašomi išretintu šifru mažosiomis raidėmis.
- Nelietuviškos kilmės asmenvardžiai rašomi originalo kalba.
- Nuorodos pateikiamos darbo pabaigoje prieš Literatūros ir šaltinių sąrašą. Pavadinimas NUORODOS spausdinamas 14 pt. Bold tipo šriftu didžiosiomis raidėmis. Svarbiausi bibliografiniai cituotų knygų, straipsnių rinkinių ir žurnalų duomenys rašomi 10 pt šriftu tokia tvarka:

Autoriaus [autorių] pavardė (visa pavardė, pirmoji vardo raidė) [jeigu autoriai keli, pavardės viena nuo kitos atskiriamos kableliais]. Ši aprašo dalis rašoma Italic šriftu: po vardo raidės dedamas taškas. Antraštė rašoma tiesiu šriftu, po jos dedamas taškas, nurodoma išleidimo vieta (pavyzdžiui, Vilnius, Kretinga, Roma ir pan.), dedamas taškas, nurodoma data, dedamas taškas, didžiosiomis raidėmis T arba D nurodomas tomas arba dalis, dedamas taškas, rašoma didžioji raidė P, nurodomi puslapiai, iš kurių citata paimta (Nuorodose puslapius nurodyti būtina). Pavyzdžiui, Wolonczewskis M. Žemajtiu Wiskupiste. Wilniuj. 1848. D. I. P. 37. Jeigu cituojamas ne lietuviškas šaltinis – tai leidinio rubrika bei puslapiai nurodomi originalo kalba. Pavyzdžiui, Mucha Kl. Kreuzweg unseres Herrn Jesus Christus in

sieben ausgewählten Stationen // Ölb ergandachten – Kreuzwege / Prälat Georg Schneider. München, 1988. S. 4–12 arba Sczaniecki P. Służba Boża w dawnej Polsce. Poznań. 1963. S. 21–22).

Jei knyga turi tik sudarytoją ar redaktorių, pirmiausia rašoma knygos antraštė, dedamas ženklas /, originalo rašyba nurodomas sudarytojas ar redaktorius (pirmoji vardo raidė ir visa pavardė), pvz., Lietuvos geografija / sud. M. Vabalas. Vilnius. 1948. D. I. P. 37–48.

Po citatų iš Bažnyčios dokumentų bei Katalikų Bažnyčios Katekizmo vietoj puslapių pateikiami paragrafai, pvz., Katalikų Bažnyčios Katekizmas. Kaunas. 1996. 1554.

Vatikano II Susirinkimo dokumentai nuorodose žymimi nurodant šaltinį, dedamas ženklas //, rašoma knygos antraštė, taškas, išleidimo vieta, taškas, laikas, taškas, paragrafo numeris. Pavyzdžiui: Dogminė konstitucija apie Bažnyčią Lumen Gentium // Vatikano II susirinkimo nutarimai. Vilnius. 2001. 148–149.

Citatos iš straipsnių rinkinio, žurnalo ar laikraščio pateikiamos, nurodant autoriaus [autorių] pavardę (visa pavardė, pirmoji vardo raidė). Jeigu autoriai keli, pavardės viena nuo kitos atskiriamos kableliais. Ši aprašo dalis rašoma Italic šriftu; po vardo raidės dedamas taškas, tiesiu šriftu – straipsnio pavadinimas, dedamas ženklas //, po kurio rašomas rinkinio ar leidinio pavadinimas, po rinkinio ar leidinio pavadinimo dedamas taškas, nurodoma išleidimo vieta, leidykla, rašomas taškas, išleidimo data, – taškas, numeris, taškas, puslapis, iš kurio citata paimta. Pvz., Genutis A. Tarnaujančios kunigystės samprata Vatikano II Susirinkimo dokumentuose // SOTER. Kaunas. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2001. Nr. 5(33). P. 2–12. Straipsnių rinkinio, žurnalo ar laikraščio pavadinimai paprastai rašomi be kabučių.

Jeigu nurodomas internete esantis ar periodinio leidinio straipsnis, kuo tiksliau laikomasi atitinkamo teksto nurodymo taisyklių: teksto autoriaus ar autorių pavardės (jei yra), vardų pirmosios raidės, po jų rašomas taškas, teksto pavadinimas, po teksto pavadinimo rašomi: kablelis, data, kablelis, puslapis (jei reikia), dedamas ženklas //, visas Interneto adresas, kablelis, šaltinio suradimo Interneto data (labai pageidautina), pvz., LR energetikos įstatymas. 1995 03 28. Nr. 1–828, 1–3 str. // www.lrs.lt. 1998 10 12; The Federal Arbitration Ac, US Code, Title 9 // www.internationalADR.com. 2002 01 04.

NUORODOS

1. *Matulaitis J.* Užrašai. Vilnius: Aidai. 1938. P. 8
2. *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Chicago. 1987. T. 6. P. 513–514.
3. *Motuzas A.* „Švč. M. Marijos Valandų“ giesmių lietuviškoji kilmė // LKMA Metraštis. Vilnius. 2001. T. 18. P. 316–345.
4. *Vasiliauskas J.* Pedagoginė praktika – mokytojų rengimo sritis // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: konferencijos tezės. Vilnius: VPU. 1994. P. 31–32.
Išsami nuoroda pateikiama knygą ar straipsnį paminėjus pirmą kartą. Toliau Nuorodose ją galima trumpinti: autoriaus pavardė, kablelis, toliau tiesiu šriftu rašomas tekstas „Ten pat“, taškas, tomas/dalis/numeris, taškas, puslapis. Nuorodos numeruojamos eilės tvarka, pvz.,
1. *Wolonczewskis M.* Žemajtiu Wiskupiste. Wilniuj. 1848. D. I. P. 37.
2. *Wolonczewskis.* Ten pat. D. I. P. 37–38..
3. *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 375.
4. *Wolonczewskis.* Ten pat. D. I. P. 39.
5. Ten pat.

Cituojant užsienio autorius, kai verčiama iš kitos kalbos, svarbu neiškraipyti autoriaus minčių, todėl tikslinga nurodyti vertimo autorių, pvz., (išversta mano – A. M. [vardo, pavardės raidės] arba (iš anglų kalbos vertė A. K. [vardo, pavardės raidės]).

Po nuorodų pateikiamas Literatūros ir šaltinių sąrašas originalo rašyba, 10 pt šriftu ir numeruojamas abėcėlės tvarka, pirmiau lotyniškais, po to – rusiškais rašmenimis, nurodant autorių, antraštę, išleidimo vietą (leidyklą), datą, dedamas taškas, didžiosiomis raidėmis T arba D nurodomas tomas arba dalis ir t. t. Literatūra ir šaltiniai rašomas 14 pt Bold tipo šriftu didžiosiomis raidėmis, pvz.,

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Boruta J.* Kunigo Ambraziejaus Jakavonio žūties 50–osios metinės // Voruta. 1993. Gegužės 27 – birželio 10 d.
Motuzas A. Lietuvos Kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
Ulčinaitė E. Vilniaus akademijos teisės profesūra // Mokslas ir gyvenimas. Vilnius. 1978. Nr. 5. P. 16–25.

Pabaigoje spausdinama 1-1,5 puslapio apimties Santrauka. Jeigu straipsnis parašytas lietuvių kalba, santrauka rašoma anglų kalba; kitomis kalbomis parašyto straipsnio pateikiamos santraukos anglų ir lietuvių kalbomis. Pirmiausia mažosiomis 10 pt Bold tipo raidėmis rašomas straipsnio autoriaus vardas, pavardė – didžiosiomis 10 pt Bold tipo raidėmis. Vienos eilutės intervalu didžiosiomis 14 pt Bold tipo raidėmis – straipsnio pavadinimas. Vienos eilutės intervalu – Santrauka arba Summary – mažosiomis retintomis raidėmis 10 pt. Lygiuojama prie kairiojo krašto. Atskirti 1 eilutės intervalu. Santraukos tekstas rašomas 10 pt.

Straipsnių puslapiai numeruojami spausdintame tekste paprastu pieštuku apatiniame dešiniame kampe.

ARTICLES REQUIREMENTS

Articles prepared for publishing must have the following structural components: annotations (in Lithuanian and English) and main words (in Lithuanian and English), introduction where the scientific problem is formulated, its relevance and examination revealed; well-defined research object, subject, aim and tasks, described methodology and methods of the research (if the research is of empiric nature, it must have a well-formulated hypothesis); results of the research and their conclusions, references, list of sources and literature used (it is not allowed to provide the works that are not analysed in the article), plot summary of the article written in English; if the article is written in foreign language it also must contain the summary in Lithuanian.

Structure of the article in a particular order:

- Author's name and last name;
- Annotation and keywords (in Lithuanian and English);
- Title of the article;
- Preface;
- Research results;
- Inference;
- References;
- Sourcebooks and literature;
- Summary in foreign language.

Items presented separate from the article:

- About the author: name, last name, pedagogical and scientific degree, the name of the institution where he/ she works, workplace or home address; an electronic mail address or a phone number must be included as well;
- Scientific review written by the expert of a certain subject; second review will be given by the editorial staff;
- Annotations in Lithuanian and English (up to 500 characters); key words (in English and source language) at the discretion of the author might be included in web search system.

Requirements:

- One copy of the article is presented for the editorial staff of the magazine. The copy must be prepared by computer and printed using laser printer on just one side of A4 paper size. The stuff also must get the disk with the digital copy of the article (done in PC Windows and using Win Word).
 - Articles may be written in one of seven languages: Lithuanian, English, German, French, Italian, Russian or Polish. Articles written in Lithuanian will be edited.
 - The size of the article is not limited.
 - The articles must be typed using personal computer, Win Word word processors and Times New Roman font.
 - The text is edited in A4 size paper with the following margins: top – 2 cm., bottom – 1,5 cm., left – 3 cm. and right – 1,5 cm.
 - The first page must contain: the name of the author(s) in lowercase, the surname must be in uppercase using font of 13 pt. size (right aligned), the name of the article is provided using font of 16 pt. size in lowercase (centre aligned).
 - The text is typed using font of 11 pt. size. The first line of the paragraph is 4 mm. away from the side.
 - Titles of introduction, chapters and subchapters are typed using 15 pt. bold font size (lowercase). They are left aligned.
 - In introduction, words like the object of the research, aim, tasks, methods, hypothesis or assumption are written using expanded font spacing.
 - Surnames of non-Lithuanian origin are provided in original, e.g. J. J. Rousseau.
 - The names of Vatican documents are provided in original.

• References are provided at the end of the paper before the list of sources and literature. The title REFERENCES is typed in 14 pt. bold font size in uppercase. The main biographical data of the cited books, collections of articles and magazines are written using 10 pt. font size in the following order:

Surname of the author [authors] (the whole surname, its initial letter) [if there are several authors, surnames are separated by commas]. This part of the schedule is written in italics, the full stop follows the initial of the name. Headline is typed using normal font with the full stop following it and it is necessary to provide the place of publishing (e.g.: Vilnius, Kretinga, Rome etc.). After that, it is necessary to put a full stop and provide the date of publishing and put a full stop again. Volume or part is indicated by capital letters Vol. or P. followed by a full stop. Then, capital letter S is written in order to indicate pages where citation was taken from (it is necessary to indicate the pages in the references) e.g.: Wolonczewskis M. Žemajtiu Wiskupiste. Wilniuj. 1848. Vol. I. S. 37. If the source of citation is of non-Lithuanian origin then heading and pages of a publication are indicated in original language e. g.: Mucha Kl. Kreuzweg unseres Herrn Jesus Christus in sieben ausgewählten Stationen // Ölbergandachten - Kreuzwege / Prälat Georg Schneider. München. 1988. S. 4-12 arba Sczaniecki P. Służba Boża w dawnej Polsce. Poznań. 1963. S. 21-22).

If a book has only a compiler or editor, the headline of the book comes first and then punctuation mark / is placed. After that, a compiler or editor is indicated in original spelling (initial letter of a name and the whole surname), e. g.: Lietuvos geografija / sud. M. Vabalas. Vilnius. 1948. Vol. I. S. 37-48.

Paragraphs are provided instead of pages after the citation of church documents and Christian Church Catechism, e.g.: Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas. 1996. 1554.

Documents of Council of Vatican II are indicated in references by providing a source, which is followed by // mark. After that, the headline of a book is written and full stop is placed, which is followed by the place of publication and again the full stop. Then, the time of publication is written and the full stop is placed, at the very end the number of paragraph is indicated, e.g. Dogminė konstitucija apie Bažnyčią Lumen gentium // Vatikano II Susirinkimo nutarimai. Vilnius. 2001. 148-149.

Citations from collection of articles, magazine or newspaper are provided by indicating the surname of their author [authors] (the whole surname and the initial letter of a name) [if there are several authors, then the surnames are separated by commas]. This part of the schedule is typed in Italics; a full stop is placed after the initial letter of a name. After that, the title of an article is written using normal font. The title is followed by the // mark which precedes the title of a collection or publication and a full stop is placed. Then, the place of publication and publishing house is indicated, which are followed by a full stop and the date of publication with a full stop. After that, the number, full stop and the page of the citation are written, e. g.: Genutis A. Tarnaujančios kunigystės samprata Vatikano II Susirinkimo dokumentuose // SOTER. Kaunas. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2001. N. 5 (33). P. 2-12. Titles of articles collection, magazine or newspaper are usually written without inverted commas.

If an article taken from the Internet or periodic publication, it is necessary to keep to the requirements of text indication as strict as possible. First, the surnames of the author or authors are indicated (if present) that are followed by the initial letters of their names and a full stop is placed. Then, the title of the text is written, which is followed by: comma, date, comma, pages (if necessary), // mark, the whole Internet address, comma and the date when the source was found (very desired), e. g.: LR energetikos įstatymas, 1995 03 28, Nr. 1-828, 1-3 str. // www.lrs.lt. 1998 10 12; The Federal Arbitration Act, US Code, Title 9 // www.internationalADR.com. 2002 01 04.

The initial letter of the article author and the whole surname (in Italics), etc. are written in the references using lowercase, e.g.:

REFERENCES

1. *Matulaitis J.* Užrašai. Vilnius: Aidai. 1998. S. 8
2. *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Chicago. 1987. P. 6. S. 513-514.
3. *Motuzas A.* „Švč. M. Marijos Valandų“ giesmių lietuviškoji kilmė // LKMA Metraštis. Vilnius. 2001. Vol. 18. P. 316-345.
4. *Vasiliauskas J.* Pedagoginė praktika – mokytojų rengimo sritis // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: konferencijos tezės. Vilnius: VPU. 1994. P. 31-32.

A full reference is provided when a book or an article is mentioned for the first time. Later, it can be shortened in the references in the following way: surname of the author, comma, the text 'ibid.' is written using normal font, full stop, volume / part / number, full stop and page. References are numbered in turn, e. g.:

1. *Wolonczewskis M.* Žemajtiu Wiskupiste. Wilniuj. 1848. P. I. S. 37.
2. *Wolonczewskis.* Ibid. P. I. S. 37-38.

3. *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. S. 375.
4. *Wolonczewskis.* Ibid. P. I. S. 39.5.
5. Ibid.

When a foreign author is cited by providing a translation it is necessary not to distort author's minds. Therefore, it is purposeful to provide the author of translation, e. g.: (my translation – A. M. [letters of the name and surname]) or (A. K. translation from English [letters of the name and surname]).

After the references, the list of sources and literature is provided in original language using 10 pt. font size and numerated according the alphabet. Sources of Latin letters go first later, sources of Russian letters. It is necessary to provide the author, title, place of publication (publishing house), date, full stop, volume or part is indicated by capital letters Vol. or P., etc. The title Literature and Sources is written using 14 pt. bold font size in capital letters, e.g.:

LITERATURE AND SOURCES

Boruta J. Kunigo Ambraziejaus Jakavonio žūties 50-osios metinės // *Voruta.* 1993. Gegužės 27 – birželio 10 d.
Motuzas A. Lietuvos Kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
Ulčinaitė E. Vilniaus akademijos teisės profesūra // *Mokslas ir gyvenimas.* Vilnius. 1978. N. 5. S. 16–25.

Names and surnames of people that recommended publishing the article are written after the list of literature and sources in lowercase using 10 pt. bold font size. Their pedagogical and scientific degrees.

At the end **S u m m a r y** of 1–1,5 pages is published. If an article is written in Lithuanian, the summary must be written in English. If an article is written in one of foreign languages the summary must be in English and in Lithuanian. First, the name of the author is written using 10 pt. bold font size in lowercase, while the surname is written in uppercase using 10 pt. bold font size. The title of an article is written in uppercase using single line spacing and 14 pt. bold font size. Title Summary is written using single line spacing and 10 pt. extended spacing font size in lowercase. The title is left aligned and separated by single line interval. The text of the summary is written using 10 pt. font size.

Page numbers of the articles are numerated in published text using ordinary pencil in bottom right corner.

SOTER

VDU leidinys
2007. 21 (49)

Redagavo Asta PETRAITYTĖ
Maketavo Rasa ŠVOBAITĖ

Pasirašyta spausdinti 2007 05 11. 11,5 leidybinio lanko. Tiražas 200 egz. Užsakymo Nr.
Išleido: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla,
Laisvės al. 53, 44309 Kaunas. SL 1557
Redakcijos adresas: Gimnazijos g. 7, 44260 Kaunas. Tel. (37) 205489
Sutartinė kaina